

Den Haag, Oude Molstraat 32/32A-J

bouwhistorische verkenning

bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve
Acaciastraat 12 bis A, 3551 BG Utrecht
tel: 030 - 2430147 en 06 - 11360167
jvanderhoeve@telfort.nl

Den Haag, Oude Molstraat 32/32A-J

bouwhistorische verkenning

Opdrachtgever: Stadsherstel Den Haag.
Uitvoering: bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve
Onderzoeker(s): J.A. van der Hoeve.
onderzoeksperiode: januari 2024

1. Inhoud

1	1. Inhoud
3	2. Voorwoord
5	3. Bouwgeschiedenis
5	3.1. De Oude Molstraat
6	3.2. Erven met spaarzame bebouwing, 15 ^{de} eeuw
6	3.3. Een eenlaagspand bij Nobelstraat 1-3, circa 1561-1585
11	3.4. Uitbreiding van Oude Molstraat 32, circa 1687
12	3.5. Modernisering van Oude Molstraat 32, omstreeks 1745
15	3.6. Een christelijke bewaarschool vanaf 1839
19	3.7. Bedrijfsfuncties vanaf 1917
21	3.8. Onderkeldering, aanbouw en doornit, firma Richters (1948-1950)
36	3.9. Restauratie en herbestemming, Stadsherstel (1980-'82)
43	4. Beschrijving van het exterieur
43	4.1. Situering en bouwmasa
43	4.2. Gevels van het voorhuis
48	4.3. Gevels van de aanbouw
51	5. Beschrijving van het interieur
51	5.1. Kelder
53	5.2. Begane grond en trappenhuis
59	5.3. Eerste verdieping
63	5.4. Tweede verdieping
66	5.5. Zolder
69	6. Aanbouw op de binnenplaats
71	8. Waardstelling
71	8.1. Rijksmonument en rijksbeschermd stadsgezicht
72	8.2. Samenvatting bouwgeschiedenis
73	8.3. Interne waardstelling
77	8.4. Waardstellingsrepresentatietekeningen
81	9. Gebruikte literatuur en bronnen

2. Voorwoord

Deze bouwhistorische verkenning en waardestelling van het pand Oude Molstraat 32/32A-J, 2513BB te Den Haag (rijksmonument nr. 17865) is opgesteld door het *bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve* in opdracht van *Stadsherstel Den Haag*, vertegenwoordigd door de Projectleider Onderhoud & Duurzaamheid M. Temme. Doel van het onderzoek is om de gebouwen uit de beheerportefeuille beter te documenteren ten behoeve van onderhoud en plannen tot verduurzaming.

Bezoek ter plaatse vond plaats op 29 januari en 2 februari 2024. Dat zijn ook de data van alle foto's, tenzij anders vermeld. De kelder was niet toegankelijk vanwege wateroverlast. In deze fase van onderzoek heeft geen (deel)ontmanteling of kleuronderzoek plaatsgevonden. Verder heeft archiefonderzoek plaatsgevonden in bouwvergunningenarchief van de Gemeente Den Haag ('inzage bouwtekeningen'), het pands- en tekeningendossier van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en het archief van Stadsherstel Den Haag. In hoofdstuk 9 zijn de gebruikte literatuur en de digitale bronnen verantwoord.

De panden Oude Molstraat 30 en 32 hebben tot in de late 18de eeuw een langdurige gezamenlijke geschiedenis, zowel in eigendom als in gebruik. Door de aankoop de Stichting Monumentenfonds Den Haag en Omgeving in 1976 werden beide panden weer verenigd in eigendom, waar ze eerder die eeuw als waren verenigd in gebruik (1948/ 1961). Deze stichting was opgericht voor herstel van monumentale panden in de binnenstad van Den Haag. In 1977 kreeg de stichting een nieuwe rechtsvorm als NV Stadsherstel Den Haag en Omgeving. De panden Oude Molstraat 30 en 32 waren het eerste bezit en tevens het eerste restauratieproject van (het huidige) Stadsherstel Den Haag.

Het pand is opgedeeld bij de restauratie van 1980-'82. Op de begane grond bevinden zich een doorgang naar het binnenterrein, een toegang tot de bovenwoningen en dienstruimten van het restaurant in het buurpand (Oude Molstraat 30D). De kelderruimte heeft nummer Oude Molstraat 32D. De appartementen hebben de nummers Oude Molstraat 32A (appartement op de eerste verdieping), Oude Molstraat 32B (appartement op de tweede verdieping) en Oude Molstraat 32C (zolderappartement). De atelierruimten zijn genummerd Oude Molstraat 32 E t/m 32 J. Voor de bouwhistorische analyse en de beschrijving wordt het pand als één geheel beschouwd. Het adres Oude Molstraat 32 wordt daarbij gebruikt als pars pro toto (bouwkundige eenheid).

Op basis van het onderzoek ter plaatse en archiefonderzoek is een rapport opgesteld volgens de methodiek en methode uit de 'Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009'. De waardestelling is ingetekend op de laatst-beschikbare tekeningen van het hele gebouw door het architectenbureau Van der Sterre Peetoom bv uit 1982.

Rest mij om iedereen te bedanken die op een of andere wijze heeft bijgedragen aan het onderzoek en de rapportage, met name de gebruikers/ bewoners van de winkel, ateliers, restaurant en appartementen en M. Temme voor de organisatie en begeleiding van de opname ter plaatse.

Utrecht, 14 maart 2024
J.A. van der Hoeve

3. Bouwgeschiedenis

3.1. De Oude Molstraat

De Oude Molstraat maakt deel uit de dichtbebouwde middeleeuwse ‘burgerstad’ van Den Haag, die op een oude strandwal aan de voet van de Grafelijke Hof (Binnenhof) tot stand is gekomen. Deze wal wordt globaal begrensd door de Prinsegracht aan de zuidzijde en de Noordwal aan de noordzijde. Hierover liep ook de belangrijke handelsweg van Delft naar Leiden (Wagenstraat, Hoogstraat, Lange Voorhout/ Hoge Nieuwstraat), die hier kruiste met wegen naar het noorden (Noordeinde) en westen (Westeinde). Het stratenpatroon is opvallend orthogonaal, vermoedelijk niet door planmatige aanleg maar vooral door de geografische omstandigheden van de strandwal en Haagse beek. Het Noordeinde, Zuideinde (Wagenstraat) en Westeinde ontwikkelden zich nog gedurende de middeleeuwen tot bebouwinglinten, een soort voorsteden.

Bij de Grafelijke Hof – vooral het gebied ten noorden ervan – ontwikkelde zich de ‘hofstad’, veel ruimer in opzet en verkaveling dan de compacte burgerstad. Bij de verdergaande groei in de 17de eeuw bereikte de bebouwing ook een oud veendal aan de zuidoostzijde, waar de aanleg als ‘grachtenstad’ kan worden getypeerd. En hoewel Den Haag pas in 1809 stadsrechten verkreeg, had de nederzetting al in de middeleeuwen alle kenmerken van een stad.¹

Vogelvluchtkaart van Den Haag omstreeks 1570, geschilderd door Cornelis Elands uit 1663 (HGA beeldbank, nr. HGA003027974). Op deze bijna noord-georiënteerde kaart valt de burgerstad aan de linkerkzijde te herkennen, de binnenhof en hofstad aan de rechterzijde. De ‘voorsteden’ zijn aan de linker- en bovenzijde herkenbaar, respectievelijk het Westeinde en Noordeinde.

¹ Steegh 1985, pag. 129-130.

De Oude Molstraat is een van de oude straten in de stadskern van Den Haag, lopende vanaf de centrale marktpleinen (Groenmarkt/ dagelijkse Groenmarkt/ Vismarkt) naar de Molenstraat aan de noordelijke stadsrand. Aanvankelijk was de Oude Molstraat een secundaire straat, wellicht niet meer dan een achterpad of een ontsluitingsweg voor de hofstede op de landerijen van het Sint Nicolaas Gasthuis ten noorden van de Molenstraat. In het tweede kwart van de 16de eeuw kwam de hofstede in bezit van de rentmeester generaal Willem Goudt, die het uitbouwde tot een manifest patriciërshuis. Nadien kwam het patriciërshuis in handen van de Oranjes, die het uitbouwden tot het huidige paleis Noordeinde. De landerijen ten noorden van de stad kregen een functie als Paleistuin.

Voor 1592 had deze straat de naam Gasthuissteeg, genoemd naar het middeleeuwse Sint Nicolaas Gasthuis op de hoek van de Oude Molstraat en Grote Halstraat. Na 1592 koos men voor de naam de Molstraat, ontleend aan de herberg De Drie Mollen op de hoek met de Grote Halstraat. Deze nieuwe naam hield waarschijnlijk verband met opheffing van het gasthuis na de Reformatie. Bij de uitbreidingen van de stad in de 17de eeuw kwam een tweede Molstraat tot stand, gelegen tussen de Gedempte Burgwal en Amsterdamse Veerkade. Om verwarring te voorkomen werden de adjectieven oud en nieuw toegevoegd: Oude Molstraat en Nieuwe Molstraat.²

3.2. Erven met spaarzame bebouwing, 15de eeuw

Over de oudste bebouwing aan de Oude Molstraat zijn weinig gegevens beschikbaar. Tot de 15de eeuw lijkt zelfs nauwelijks sprake van bebouwing. In het Hofboek van 1458 worden enkele eenvoudige ‘kameren’ of eenkamerwoningen aan de rand van grotere erven (van de huizen aan de Nobelstraat?) genoemd, gecombineerd met eenvoudige werkplaatsen en tuinmuren. Eén van deze werkplaatsen was de looischuur van de zadelmakers Jacob en Claes Claeszoon, gelegen ter hoogte van Oude Molstraat 26 en 28. Een bijbehorend huisje en een waterput lagen ter hoogte van Oude Molstraat 30, het erf ter hoogte van Oude Molstraat 30 en 32.³ Claes Claeszoon woonde overigens niet in dit huisje, hij had een groot huis aan het begin van het Noordeinde waarvan het achtererf grensde aan de Oude Molstraat. De looischuur lag voor hem gezien dus aan de overkant van de straat. De put wordt genoemd in een acte van 1454, waarin Schout en Schepenen grond ter hoogte van Oude Molstraat 30-32 afstaan aan de zadelmaker Claes Claeszoon. Deze Claes had hier op eigen kosten een openbare ‘stinckput’ (een publieke vuilnisstort) gedempt, het terrein geëgaliseerd en een ‘bornput’ geslagen. Ongetwijfeld is dit de waterput in Oude Molstraat 30, die nu half onder de huidige rooilijn ligt.⁴ De put was niet alleen dienstbaar aan de nering van Claes Claeszoon, maar werd ook gebruikt door de bewoners in de directe omgeving.

De demping van de ‘stinckput’ geschiedde als onderdeel van de intensievere bewoning en verdichting van de stad in de late middeleeuwen, waar voor dit soort open vuilnisbelten geen plek meer was. Ook zullen aanpassingen in de rooilijn hebben plaatsgevonden. Met het recht-trekken van de rooilijn verdween de put half onder de bebouwing. In deze periode vond ook een versteningsproces plaats, waarbij nieuwe huizen niet meer in vakwerk of hout werden uitgevoerd maar in baksteen. Bestaande houten huizen werden geleidelijk vervangen in steen. Dit was ook het geval aan de Oude Molstraat.

3.3. Een eenlaagspand bij Nobelstraat 1-3, circa 1561-1585

Hiervoor is al gesignaleerd dat enkele kameren op de rand van het erf van een groot huis aan de Nobelstraat stonden, het huis Nobelstraat 1-3. Dit patriciërshuis was in de late 15de eeuw eigendom geworden van Jacob Pijnsen, lid van een voornamelijk Delftse familie. Zijn verhuizing

---

² Molhuysen 1982. Pag. 14.

³ Molhuysen 1982, pag. 9.

⁴ Molhuysen 1982, pag. 10.

naar Den Haag had te maken met zijn nieuw verworven positie aan het Hof van Holland, de hoogste rechtelijke instantie in het gewest Holland. Hij liet het huis moderniseren en kocht ook enkele percelen en huizen aan om zijn erf te kunnen vergroten, waaronder de percelen met bebouwing ter hoogte van Oude Molstraat 30 en 32 in 1516. De familie bleef eigenaar tot 1687.⁵ Zij lieten hier bijgebouwen bij het patriciërshuis, dienstwoningen voor personeel en huurwoningen voor de kleine middenstand bouwen. Eén daarvan was het huis Oude Molstraat 32, dat vermoedelijk tussen 1561 en 1585 is gebouwd door Gertruid Pijnsen, een kleindochter van Jacob Pijnsen en weduwe van de Hofraad mr. Dammas van Droogendijck.⁶ Vermoedelijk was sprake van een eenlaags dwarshuis met een zadeldak evenwijdig aan de straat. Op die wijze staan de huizen ingetekend op de oudste vogelvluchtplattegronden van Den Haag. Bij de restauratie in 1980-'82 zijn resten van een venster gevonden in het trappenhuis, behorende bij de achtergevel van het 16de-eeuwse huis.

Segmentboog in de achtergevel van een 16de-eeuwse eenlaags huis, herkenbaar in het 18de-eeuwse trappenhuis in Oude Molstraat 32.

De tachtigjarige oorlog en reformatie had veel gevolgen voor een aantal katholieke patriciërs-families, waaronder de familie Pijnsen - Van Droogendijck. Zij moesten vluchten en hun eigendommen werden als 'vijandelijk bezit' genaast. Dat gold in elk geval voor het grote huis aan de Nobelstraat. In hoeverre dat gevolgen had voor de bewoners van de huizen Oude Molstraat 30 en 32 is niet duidelijk, want deze werden immers deels verhuurd. Omstreeks 1580 vond rechtsherstel plaats, waarmee de familie Pijnsen - Van Droogendijck hun eigendommen (deels?) terug kregen.

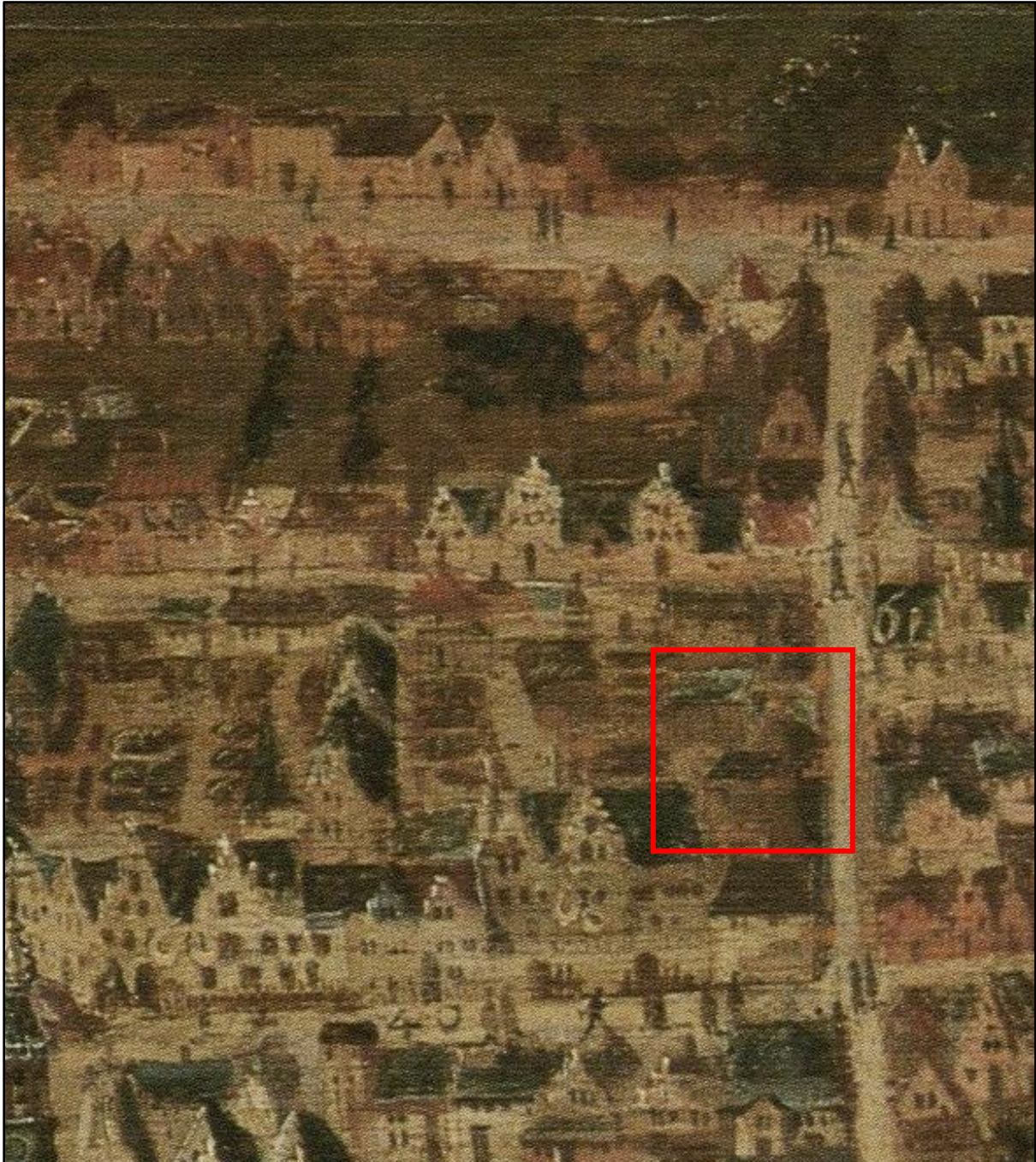
De oudste afbeelding van het huis Oude Molstraat 32 is te vinden op een geschilderde kaart van Den Haag door Cornelis Elands uit 1663, waarop de situatie uit circa 1570 staat

---

⁵ Molhuysen 1982, pag. 13.

⁶ Molhuysen 1982, pag. 13.

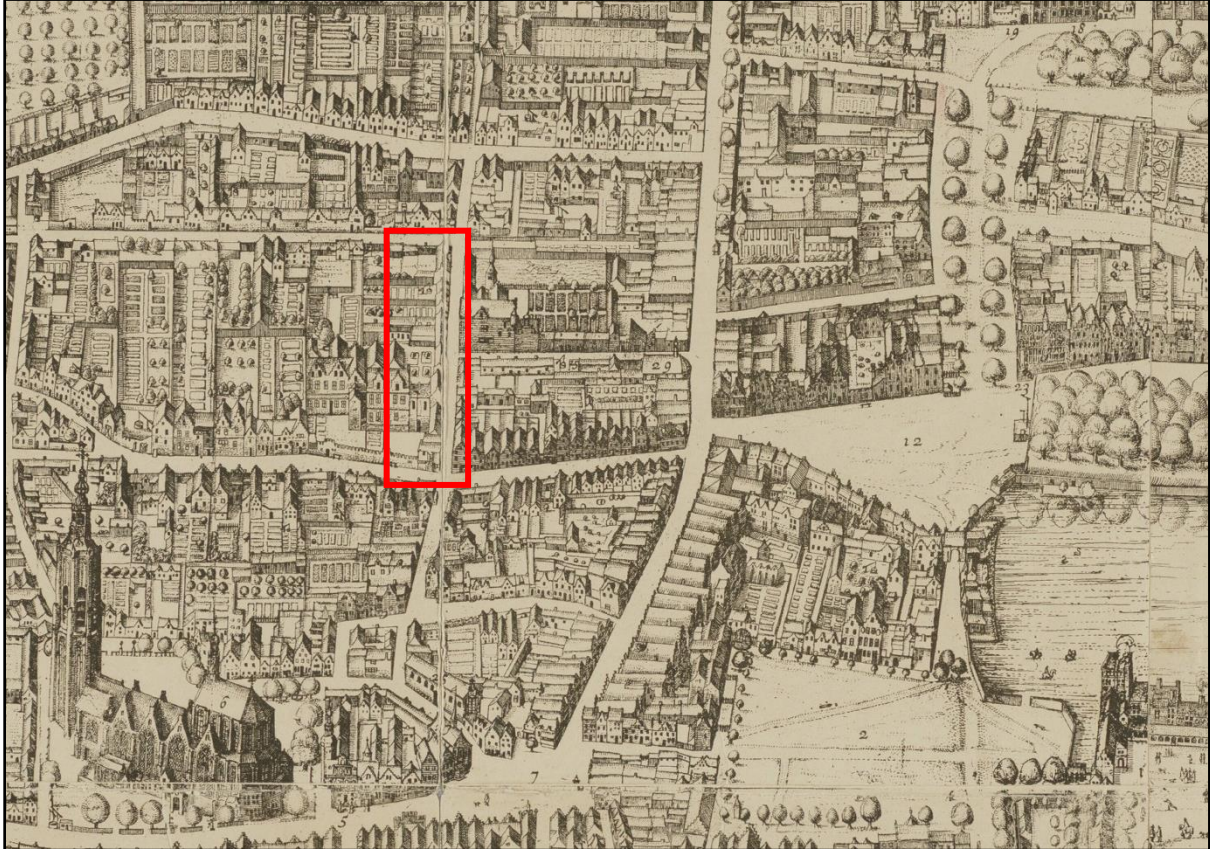
afgebeeld. Het vermoeden bestaat dat hij een oudere tekening heeft gekopieerd. Daarmee is dit het oudste stadsbeeld van Den Haag. De betrouwbaarheid is onzeker, hoewel veel details waarheidsgetrouw lijken. De situatie aan de Oude Molstraat is onduidelijk door het ‘ineengeschoven perspectief’. Er lijkt sprake van aaneengesloten ondiepe huizen, vermoedelijk één-laag met een zadeldak evenwijdig aan de straat. Aan de achterzijde lijken aanbouwen te zien.

Detail uit de vogelvluchtkaart van Den Haag omstreeks 1570, geschilderd door Cornelis Elands uit 1663 (HGA beeldbank, nr. HGA003027974). Duidelijk herkenbaar zijn de manifeste patriciërshuizen aan de Nobelstraat, geplaatst op royale percelen. Ter hoogte van Oude Molstraat 30-32 zijn gebouwen evenwijdig aan de straat herkenbaar met haaks aansluitende dwarsvleugels.

De vogelvluchtplattegrond van Bos en Van Harn uit 1616 geeft een soortgelijk beeld als het schilderij van Elands, namelijk een aaneengesloten reeks (vermoedelijk) eenlaags dwarshuizen, waarvan de zadeldaken evenwijdig aan de straat liggen. Er zijn wel onderlinge verschil-

len. De zuidelijke huizen (Oude Molstraat 16-30) staan aan de rand van de percelen van het patriciërshuis aan de Nobelstraat, het huis Oude Molstraat 30 heeft aanbouwen haaks tegen de achtergevel (dit zijn bijgebouwen van Nobelstraat 1-3) en de noordelijke huizen (Oude Molstraat 32-36) hebben eigen tuinen. Die laatste lijken op de tekening iets forser en hebben incidenteel aanbouwen aan de achterzijde of zelfs dwarsvleugels.

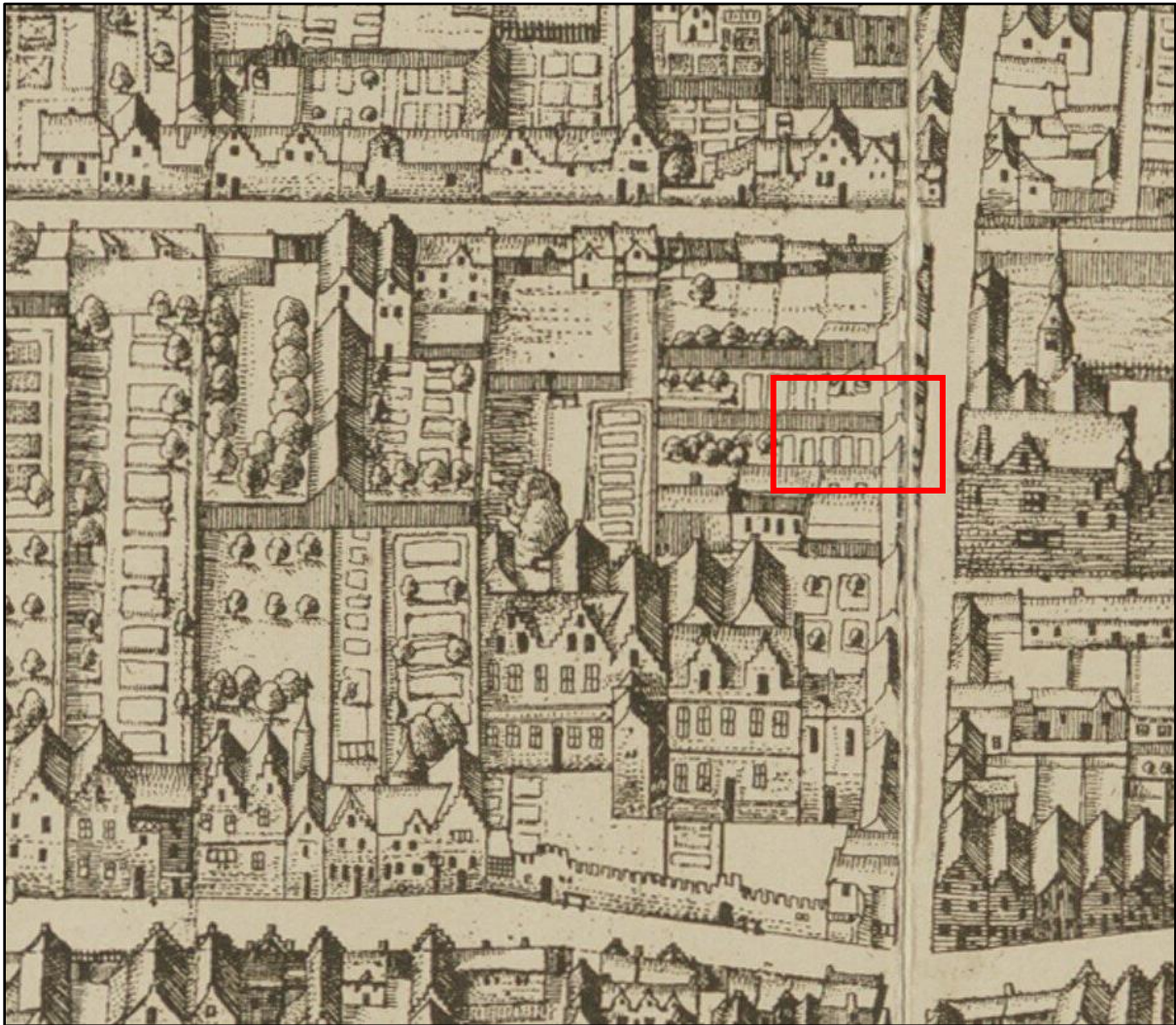

Gedeelte van de vogelvluchtplattegrond van Den Haag door C. Bos en J.J. van Harn uit 1616/ reprint uit 1919 (HGA beeldbank, nr. z.gr. 0007a). De bebouwing aan de westzijde van de Oude Molstraat lijkt te bestaan uit een aaneengesloten reeks ondiepe dwarshuizen, waarvan de zadeldaken evenwijdig aan de straat liggen.

Diederik van Beieren van Schagen, heer van Goudriaan, woonde sinds zijn huwelijk met Margriet van Noot in 1608 in het patriciërshuis Nobelstraat 1-3. Hij heeft veel verbeteringen aan dat huis laten aanbrengen, maar ook diverse aanpassingen in de bijgebouwen doorgevoerd. Op zijn verzoek verving het stadsbestuur in 1622 de open put van Oude Molstraat 30 door een pomp aan de straat.⁷ Daarnaast hadden zij veel last van geluidsoverlast en muizen vanuit de stallen in de bijgebouwen aan de Oude Molstraat. Dat leidde tot diverse aanpassingen in de bebouwing aan de Oude Molstraat in 1632. De stal werd verplaatst naar een bijgebouw achter in de tuin, verder van het huis gelegen. De oude stal kreeg de functie van was- en bakhuis, geflankeerd door een overwelfde dienstgang voor transport van turf en as. De gebouwen op Oude Molstraat 30 en 32 – bevattende twee woningen en een washuis – kregen bovendien de functie van ‘*turff ende houtschuur, mitsgaders een vollier aen mijn thuyn om alderhande vogels in te houden en te nestelen.*’ Boven de turfschuur waren kamers voor ‘*siecken ende knechts*’. De archiefonderzoeker C. Stal suggereert dat hiermee de dwarsvleugel van Oude

⁷ Molhuysen 1982, pag. 19.

Molstraat 30 wordt bedoeld, een plek waar volgens de kaart van Bos en Van Harn uit 1616 al eerder bijgebouwen stonden.⁸

Detail uit de vogelvluchtplattegrond van Den Haag door C. Bos en J.J. van Harn uit 1616/ reprint uit 1919 (HGA beeldbank, nr. z.gr. 0007a). Het pand Oude Molstraat 32 is omkaderd.

Voor de bouwgeschiedenis van Oude Molstraat 30 en 32 bestaat een bijzondere bron, namelijk een beschrijving van de eigenaar Diederik van Beieren van Schagen. Hij beschrijft in 1647 de huizenrij aan de westzijde van de straat. Na Oude Molstraat 28 (paardenstal) volgt Oude Molstraat 30, bestaande uit twee delen (woonhuis en spoelhuis):

'daeraen quam een huys twelck verhuurt wert, hebbende een voorhuys ende een keucken, beyde redelick groot, daerboven camers, een weinig onder het dack afgeschoten; daeraen quam een washuys ende spoelhuys van mijn huys in de Nobelstraat, in welck washuys stont de helft van een put, daervan de wederhelft quam aen straet, daer nu een pompe gestelt is. Daerboven was mede een solder met hooge borstwering.'

Dan volgt Oude Molstraat 32:

'Daeraen quam een huys bij Doctor Schenkel bewoont, staende over 't huys van Baertwijck, hebben beneden een propre voorhuys aan de zuytsijde, een propre keucken met een bedstede daerin, aen de noortsijde een propre camer met een schoorsteen ende

⁸ Molhuysen 1982, pag. 20.

*daeraen noch een waskeukentje. Ende boven 't voorseide huys, keucken ende camer, camers mede als voren wat afgeschoten onder 't dack: daer geen gevels en stonden.'*⁹

De panden Oude Molstraat 30 en 32 worden volgens de interpretatie van C. Stal beschreven als eenlaagshuizen met een kap¹⁰, gebaseerd op de kaart Van Bos en van Harn dus een zadeldak evenwijdig aan de straat. Oude Molstraat 30 heeft bovendien een haakse dwarsvleugel, waarin washuis met een zolder (met een hoge borstwering).

De samengestelde balklagen van moer- en kinderbalken boven de voorkamers op de eerste verdieping, vermoedelijk uit de late 17de eeuw.

3.4. Uitbreiding van Oude Molstraat 32, circa 1687

In 1687 kocht de loodgieter Thomas Guyse het huis aan de Nobelstraat 1-3 met alle bijgebouwen aan de Oude Molstraat.¹¹ Hij was een typische bouwondernemer, die grote huizen kocht, splitste, verbouwde en weer verkocht. Ook hier. De panden Oude Molstraat 30 en 32 verbouwde hij tot zelfstandige woonhuizen. Beide panden werden verhoogd tot twee bouwlagen met een kap. Het vermoeden bestaat dat Oude Molstraat 32 toen ook een tweelaags aanbouw aan de achterzijde verkreeg. Een beschrijving uit 1745 – die hierna nog verder aan de orde komt – onderstreept dat vermoeden: de eerste verdieping van voor- en achtervleugel bezat namelijk vier (grote) kamers. En in de voorvleugel was – net zoals nu – slechts plaats voor twee van die (grote) kamers.

Guyse bleek geen goede ondernemer, want hij raakte in ernstige financiële problemen. Hij verdween met de noorderzon in 1690. Zijn schuldeisers stelden curatoren aan om de bezittingen te verkopen via een veiling. De huizen Oude Molstraat 30 en 32 werden buiten de veiling om verkocht aan John Dellon, agent van de Prins van Waldeck en sollicitateur-militair.¹² Oude Molstraat 32 was bestemd voor de huisvesting van zijn dochter Wilhelmina en haar man Lodewijk van Renesse, een klerk bij de Staten van Holland. Geen aanzienlijke maar wel een goede aanstelling. Het huis Oude Molstraat 30 werd verhuurd.¹³

Wilhelmina woonde nog tot aan haar dood in 1745 in het huis Oude Molstraat 32, sinds 1734 als weduwe. Haar erfenis ging voor een groot deel op aan liefdadige schenkingen, zodat de erfgenamen genoodzaakt waren om beide huizen bijna per direct te verkopen. Op basis van een beschrijving door C. Stal is een idee van het huis Oude Molstraat 32 te vormen: *'Links van de ingang vond men een kleine voorkamer met veel schilderijen en gemeubileerd o.a. met twee armstoelen, zes stoelen zonder armleuningen en een tafel; rechts daarvan een grote*

⁹ Molhuysen 1982, pag. 18-19.

¹⁰ Molhuysen 1982, pag. 19.

¹¹ Molhuysen 1982, pag. 22.

¹² Molhuysen 1982, pag. 24.

¹³ Molhuysen 1982, pag. 24 en 25.

voorkamer met o.a. acht notehouten stoelen die bekleed waren met gele zijde; daarachter een grotere salon met o.a. zes arm- en zes gewone stoelen bekleed met gebloemde trijp, een grote en twee kleine tafels. Achter deze salon bevond zich de eetkamer, waar rond een grote hang-oortafel twaalf stoelen konden worden geschaard. Deze stoelen hadden matten zittingen en 'groene sayen matrassen'. Een pronkstuk vormde hier de grote staande klok. De keuken bevond zich waarschijnlijk aan de andere zijde van het huis – d.w.z. aan de linkerkant gezien vanaf de ingang. Wellicht lag daarachter de tuinkamer waarvan eveneens wordt gesproken. Op de verdieping waren vier slaapvertrekken, waarin behalve ledikanten met veel kussens ook een rustbank en talrijke stoelen, waaronder een 'ziekenhuisstoel', te vinden waren. Verder waren in het huis nog een of twee vertrekken als kantoor ingericht. De plaats daarvan is moeilijker vast te stellen. Vermoedelijk moeten we die in het linkergedeelte van het huis zoeken. Op de zolder – een tweede verdieping had het huis toen nog niet – waren er nog een meiden- en een knechtenkamer.¹⁴

De start van de trap op de begane grond uit circa 1745.

3.5. Modernisering van Oude Molstraat 32, omstreeks 1745

De huizen Oude Molstraat 30 en 32 kwamen in 1745 in handen van de advocaat mr. Adriaan Wittert, heer van Valkenburg, die gehuwd was met zijn achternicht Maria Gerarda Wittert.¹⁵ Hij betrok het pand Oude Molstraat 30. Dat gaf mogelijkheid om het buurpand Oude Molstraat 32 te verbouwen en te moderniseren. Oude Molstraat 32 kreeg een tweede verdieping en een nieuwe kap, vermoedelijk bestaande uit haaks aansluitende zadeldaken met een lantern boven het trappenhuis. De voorgevel werd nieuw opgetrokken als een bakstenen lijstgevel, waarvan de entree en het daarboven aanwezige venster een rijke omlijsting kregen. Deze entree gaf toegang tot een prachtige gang en een royaal trappenhuis met een rijke decoratie in een overgang tussen de Lodewijk-XIV-stijl en Lodewijk-XV-stijl. De gang is nadien sterk versoberd, waarbij onder meer het alliantiewapen van Adriaan en zijn vrouw Maria Gerarda verdwenen is.¹⁶

¹⁴ Molhuysen 1982, pag. 28 en 29 (citaat).

¹⁵ Molhuysen 1982, pag. 29.

¹⁶ Molhuysen 1982, pag. 31.

De 18de-eeuwse entreepartij in 1904, foto graaf onbekend (RCE beeldbank, nr. 021488).

Adriaan Wittert en Maria Gerarda Wittert hebben niet lang in dit huis gewoond, want zij konden verhuizen naar het luxere huis Nobelstraat 3. Constantijn Jacob van Renesse zag kans om Oude Molstraat 32 te kopen, het huis waar hij zijn jeugd had doorgebracht. Oude Molstraat 30

bleef nog tot 1770 eigendom van de Witterts, daarna van dokter Johannes Jorissen. Oude Molstraat 32 had een indrukwekkende tuin, voorzien van sierbloemen: ‘roye duisentschonnen’, stokrozen, gele asters, kamperfoelie, gele milifolium, zonnebloemen en balsemien.¹⁷ Na het overlijden van Constantijn Jacob vererfde het huis Oude Molstraat 32 in 1781 aan zijn achterneef Lodewijk Gerard van Renesse, een losbol met hoogoplopende schulden. In zijn bewoningsperiode zal er weinig aan het huis gebeurd zijn, hoewel er op de tweede verdieping van het huis nog wel een bijzonder deurkozijn met een 18de-eeuwse tweepaneelsdeur aanwezig is.

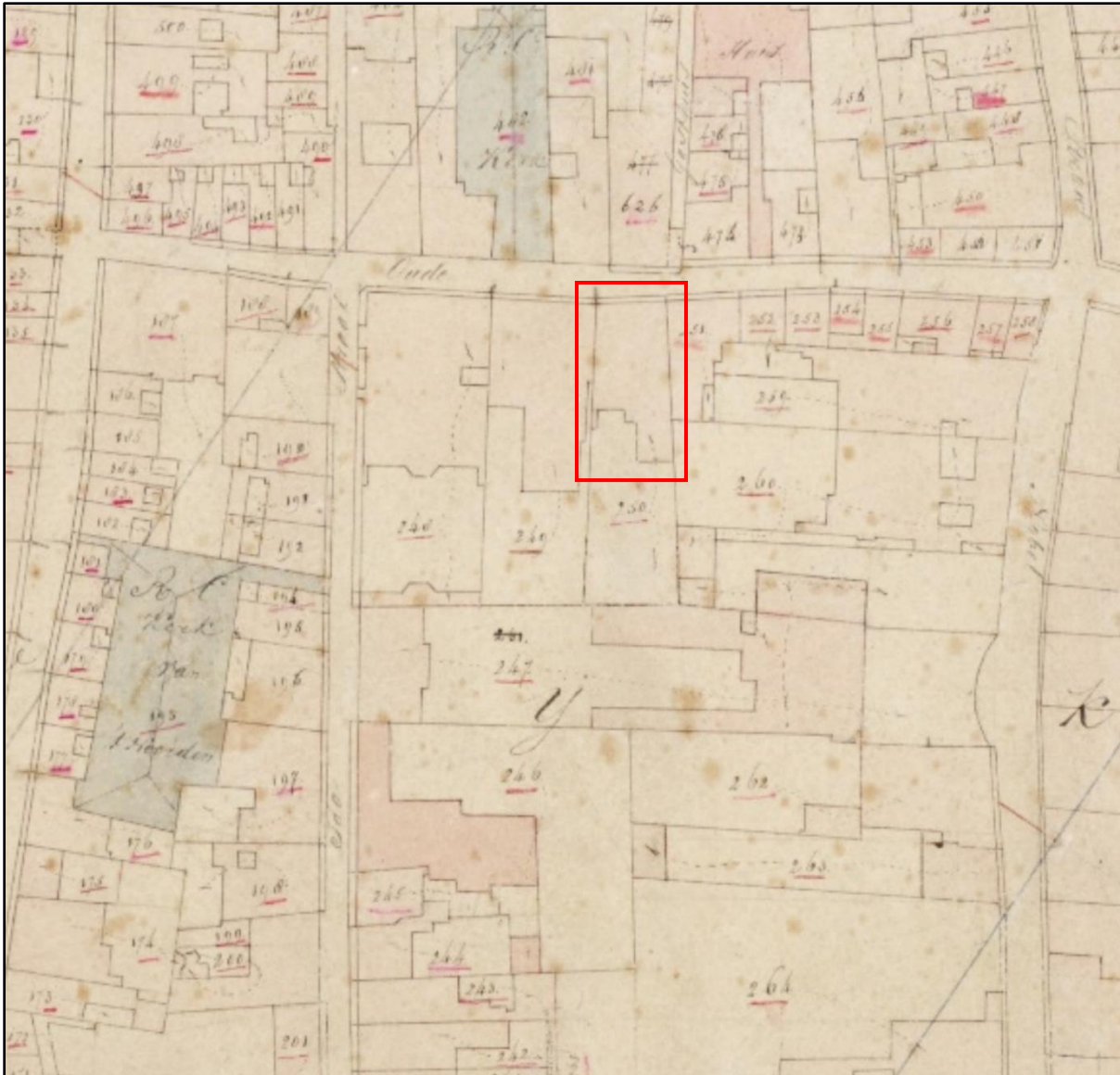
Na het overlijden van Lodewijk in 1820 kwam het huis in handen van zijn kinderen, die het verhuurden. Prominente huurders waren mr. Rudolf Baelde, president van het Hof van Holland en daarna van het Hof van Justitie en Jonkheer Willem Maurits de Brauw, directeur van de Koninklijke Nederlandse Loterij in Den Haag.¹⁸

Uitsnede uit de kadastrale kaart uit circa 1830 (RCE beeldbank, nr. MIN08051D01). Het perceel met het huis Oude Molstraat 32 is aangeduid met een rood kader.

¹⁷ Molhuysen 1982, pag. 31 en 32.

¹⁸ Molhuysen 1982, pag. 33.

Uitsnede uit de kadastrale kaart uit circa 1830 (RCE beeldbank, nr. MIN08051D01). Het huis Oude Molstraat 32 is aangeduid met een rood kader. Op dat moment heeft het gebouw een kort uitstek.

3.6. Een christelijke bewaarschool vanaf 1839

In 1839 werd het pand Oude Molstraat 32 in gebruik genomen als bewaarschool, gesticht door de 's-Gravenhaagsche Bijbelvereniging. Deze vereniging was in 1816 opgericht 'om hier ter stede den Bijbel onder minvermogenen om niet te verspreiden'.¹⁹ Via een van de oprichters mr. P.J. Elout van Soeterwoude waren er banden met de Nederlandse tak van de Réveilbeweging, een beweging die een meer gevoelsmatige benadering van de godsdienst nastreefde in nauwe verbondenheid met de door God geschapen natuur. De school stond bekend onder de naam 'School van meester Gosison'. Deze naam verwees naar Petrus A.W. Gosenson, de eerste onderwijzer aan deze bewaarschool. Hij werd geassisteerd door één hulponderwijzer Johanna C.W. de Gelder en één assistente per 50 leerlingen. De schoollokalen bevonden zich in de gekoppelde kamers aan de rechterzijde van de begane grond en de kamers op de eerste verdieping. Vermoedelijk werd de (rijke 18de-eeuwse) interieur-afwerking in deze periode al sterk versoberd. De tweede verdieping bevatte een dienstwoning.

¹⁹ Molhuysen 1982, pag. 35.

kadastrale minuut van circa 1830) is vervangen door een langgerekte tweelaags aanbouw met een plat dak.²⁰ Deze aanbouw bevatte vermoedelijk op begane grond en verdieping een ongedeelde kamer, voorzien van vensters aan de zijde van de binnenplaats. Korte tijd later moet een uitbreiding van het uitstek hebben plaatsgevonden, waarvan de kadastrale registratie uit 1904 stamt.²¹ De datering is onduidelijk, want er is sprake van een redres (correctie van de kadastrale registratie). Hij dateert dus uit de periode 1874-1904. Op basis van de bestaande toestand op de bouwtekeningen uit 1908 lijkt sprake van een soort tweelaags erker, waarvan de beide gevels waren voorzien van aaneengesloten vensters.

Overzicht van de Philibert- of schenkelspanten op de zolder, vermoedelijk uit circa 1880.

In dezelfde periode moet de kap zijn vernieuwd, waarbij het samengestelde 18de-eeuwse dak met kleine zolderruimten is vervangen door een groot schilddak met een grote ongedeelde zolderruimte. De toepassing van Philibertspanten met een grote overspanning betekende een minimalisering van de constructie, waarmee de gebruiksruimte geoptimaliseerd kon worden. Het moet niet worden uitgesloten dat de oude kapconstructie een bovenlicht en lantaarn voor het trappenhuis bevatte. Met de nieuwe kap verviel deze lichttoetreding op de trap, zodat gekozen werd voor grote vensters in de zijgevel van het huis met sierlijke glas-in-loodramen. Verdere aanpassingen uit de tweede helft van de 19de eeuw zijn de vier- en zesruitsschuiframen op de begane grond en tweede verdieping van de voorgevel, herkenbaar op oude foto's en tekeningen. De vensters op de eerste verdieping behielden aanvankelijk nog hun twaalf-ruitramen (tweede kwart 19de eeuw?). De achtergevel moet in de 19de en vroege 20ste eeuw ook gemoderniseerd zijn, onder meer door plaatsing van een pui en smalle zijlichten op de

²⁰ Kadaster, hulpkaart GVH01_D_67.

²¹ Kadaster, hulpkaart GVH01_D_204.

begane grond (na 1908), twaalfruitsramen op de eerste verdieping (tweede kwart 19de eeuw?) en T-schuiframes op de tweede verdieping (late 19de eeuw). Hiervan zijn geen sporen meer herkenbaar.

Bouwaanvraag voor de uitbreiding van het uitstek met een tweelaags toiletgebouw (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 4 juli 1908). Herkenbaar is de plattegrond van de begane grond (bestaande toestand), deelplattegronden van de begane grond en verdieping van het uitstek (nieuwe toestand), doorsneden en gevels van het toiletgebouw (nieuwe toestand) en een betontekening (midden onder – nieuwe toestand). De bestaande plattegrond van de begane grond heeft nog zijn 18de-eeuwse opzet, afgezien van mogelijk de grote ruimte aan de rechterzijde.

De vergunningaanvraag van 1908 betreft de bouw van een tweelaags aanbouw aan het uitstek, waarvan begane grond en verdieping toiletten bevatte. Intussen was ook een tweede school aan de Warmoesstraat tot stand gekomen, later overgeplaatst naar de Prinsegracht. Begin 20ste

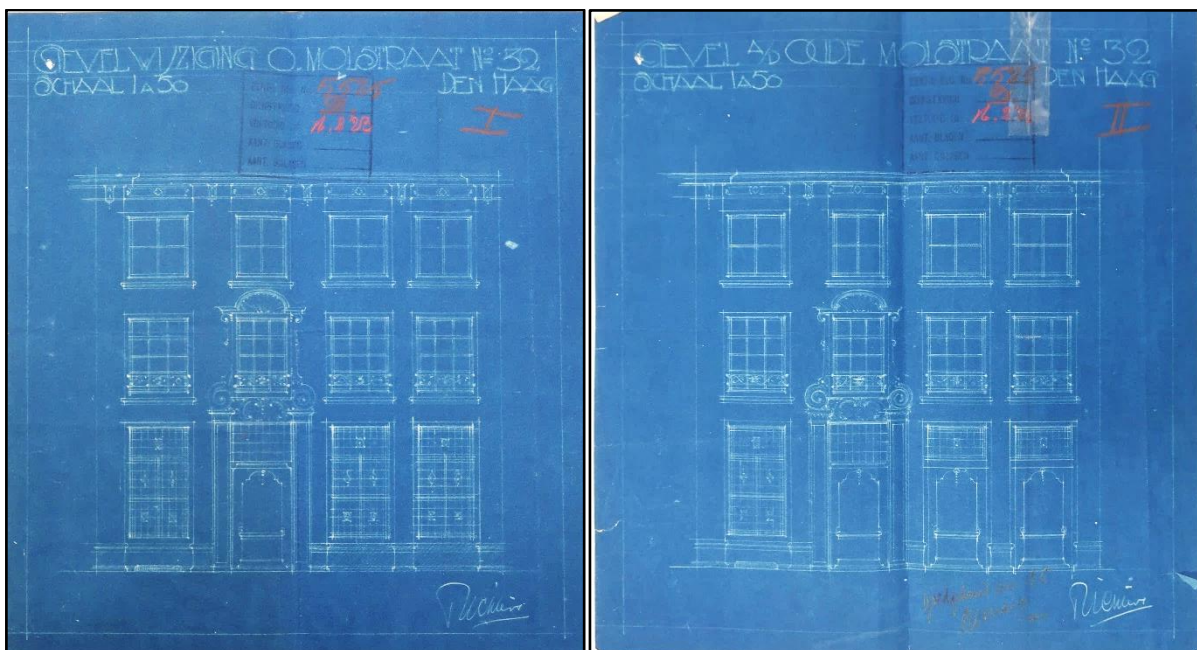
eeuw werd de school overgenomen door de Hervormde gemeente. De vestiging aan de Oude Molstraat sloot haar deuren in 1917.²²

3.7. Bedrijfsfuncties vanaf 1917

De volgende functie was de timmermanswerkplaats van de meubelfabrikant Le Cointre.²³ Nadien volgde de firma Richters, wijn- en drankenhandel. Deze firma had een voorganger in de wijnhandel van Johan Jacob Comerell, die 1874 een winkel had op de hoek van de Oude Molstraat en Papestraat en daarna aan Oude Molstraat 20. Op dat adres vestigde hij in 1892 ook een destilleerderij. In 1902 kocht Wilhelm Richters het bedrijf, waarna een spectaculaire groei plaatsvond. Hij verbreedde de productie met diverse soorten destillaten, advocaat, likeuren en limonades. Verkoop geschiedde in vele filialen, uiteindelijk dertig stuks.

De firma Richters kocht het huis Oude Molstraat 32 in 1922 voor de opslag voor de drankenhandel. Aanvankelijk werd nog een deel van het huis gebruikt door de 'Haagse Credietbank', maar al in de jaren dertig maakte Richters gebruik van het hele pand. Vermoedelijk hebben meteen in 1922 al enige interne verbouwingen plaatsgevonden. Ook de zesruitsschuiframen op de begane grond van de voorgevel kregen een invulling met glas-in-lood, voorzien van wapenschildjes of logo's.

Meer ingrijpend was het maken van deuren in de voorgevel. Volgens een bouwaanvraag uit 1923 zijn twee vensters vervangen door deuropeningen met vereenvoudigde kopieën van de 18de-eeuwse deur van de hoofdentree. Wellicht zijn de bovenlichten met glas-in-lood (1922) ongewijzigd behouden gebleven.

Bestaande toestand (links) en nieuwe toestand (rechts) van de voorgevel, volgens de vergunningaanvraag uit 1923 (gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 6 februari 1923). Op de bestaande toestand is de gevel in zijn 18de-eeuwse hoofdvorm te herkennen. Op de begane grond bevinden zich zesruitsschuiframen (19de eeuw) met glas-in-lood (1922). De 12-ruitsramen op de eerste verdieping dateren vermoedelijk uit de eerste helft van de 19de eeuw, de vierruitsramen op de tweede verdieping uit de 19de eeuw.

De vernieuwde toestand laat twee toegevoegde deuren op de begane grond zien. De bovenlichten met glas-in-lood zijn vermoedelijk herplaatst. Het glas-in-lood dateerde uit 1922.

²² Molhuysen 1982, pag. 36.

²³ Molhuysen 1982, pag. 38.

Voorgevel van Oude Molstraat 32 in circa 1943, foto van Van Ojen (HGA, beeldbank nr. 053606). De twee vensters aan de rechterzijde van de begane grond zijn in 1923 verlengd tot deuropeningen, voorzien van kopieën van de 18de-eeuwse deur en bovenlichten met glas-in-lood.

Er zijn geen aanvragen bekend over wijzigingen in het interieur, maar vergelijking van de bestaande toestand in 1908 en 1948 leert dat er tussenwanden zijn verdwenen en de interieur-

afwerking aanzienlijk is verschaald. Zelfs schouwen en rookkanalen zijn verdwenen. Alleen het voorste deel van de gang en het trappenhuis bleven behouden. Op basis van de bijzondere 18de-eeuwse voorgevel was het pand intussen op de voorlopige monumentenlijst geplaatst (1915): ‘Oude Molstraat 32. Baksteengevel, Lodewijk XIV, met versierde middentravee, oude deur en hardstenen plint.’²⁴

3.8. Onderkeldering, aanbouw en doorrit, firma Richters (1948-1950)

Kort na de tweede wereldoorlog heeft een aanzienlijke uitbreiding van de wijnopslag in Oude Molstraat 32 plaatsgevonden, waarvoor het voorhuis en de binnenplaats geheel zijn onderkelderd en de begane-grond-vloer van het voorhuis is vervangen in beton, een nieuwe aanbouw is gerealiseerd en een doorrit door het voorhuis is gemaakt. In de achtergevel zijn nieuwe stalen ramen geplaatst. Verder zijn aanpassingen in de indeling doorgevoerd. Maar vooral de wijziging van de voorgevel, waar de twee deuren uit 1923 zijn vervangen door een brede magazijn deur met een deurstel had veel voeten in de aarde.

In het bouwarchief van de Gemeente Den Haag en het pandsdossier van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zijn meerdere series vergunningaanvragen, betontekeningen en betonberekeningen door de Hollandsche Beton Maatschappij (HBM) en diverse voorstellen voor de indeling van de voorgevel aanwezig. De betrokken architect was C.J.Ph. Reinerie jr. (1901-1986), wiens oeuvre nog niet onderzocht lijkt.²⁵ Zijn bureau-archief is ondergebracht bij het Haags gemeentearchief, maar nog niet volledig geïnventariseerd en beperkt toegankelijk.²⁶ Hij heeft veel werk in Den Haag en omgeving gerealiseerd, waarvan de machinefabriek Escher één van de grootste en meest aansprekende is.

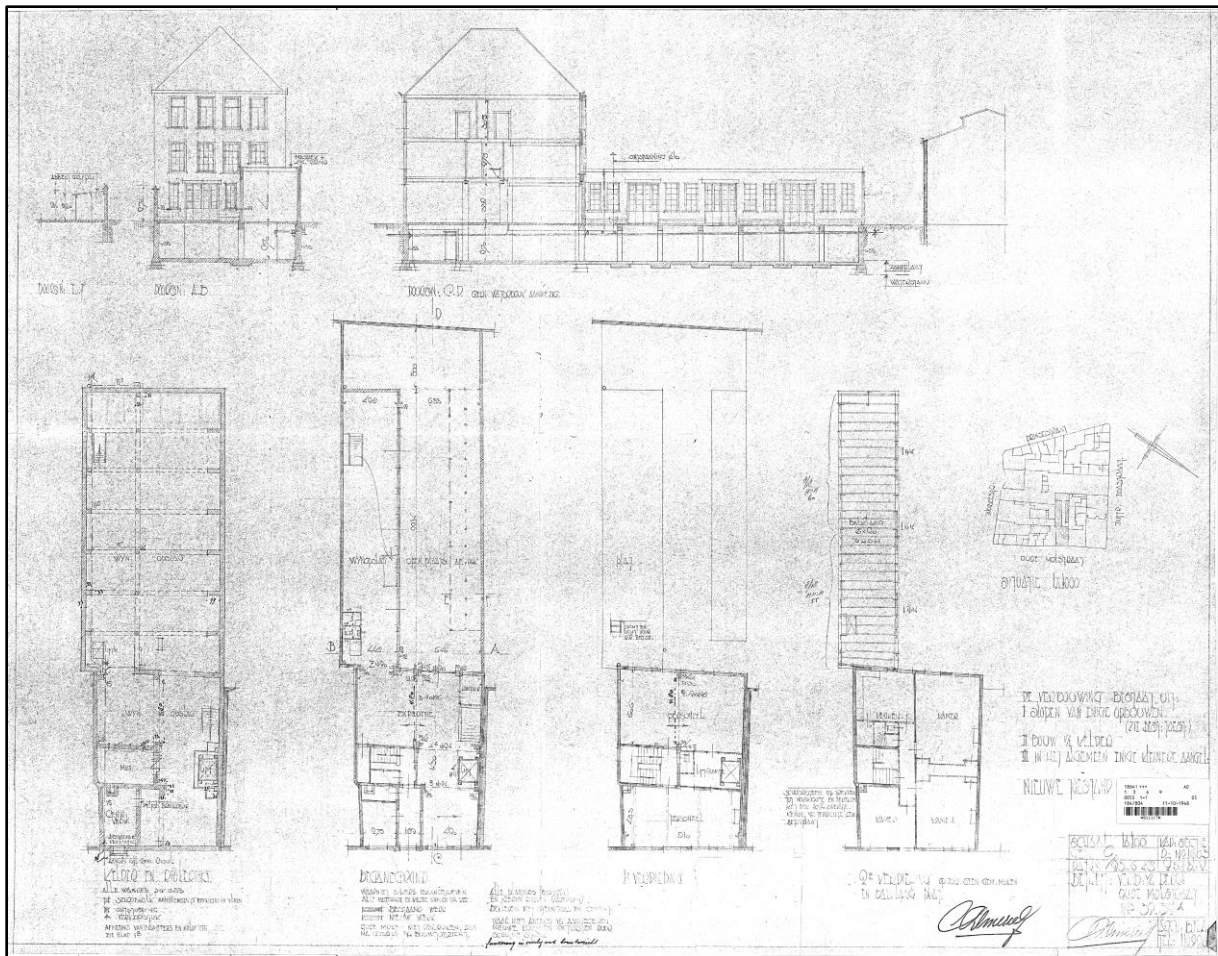

Het fabrieksgebouw van de firma Escher aan de Planeetkade in Den Haag, foto J.W. Durrer in 1957 (HGA beeldbank, nr. 56151). Het exterieur is ontworpen door de architect C.J.Ph. Reinerie jr.

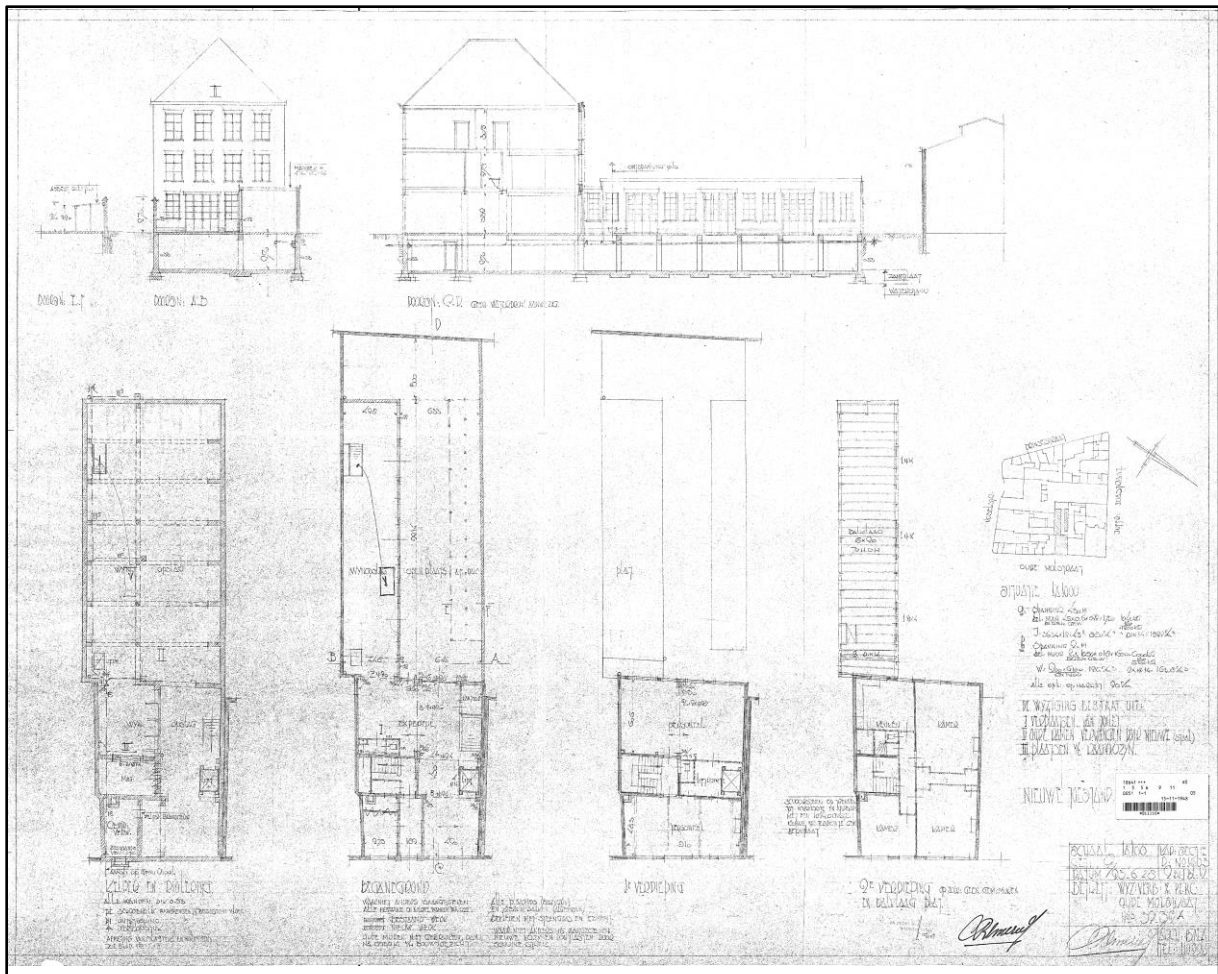
²⁴ Voorloopige lijst, pag. 148.

²⁵ Algemeen Dagblad, 7 augustus 1986 (www.delpher.nl).

²⁶ HGA, toegangsnummer 0756-01, Architect C. Reinerie jr.

Vergunningaanvraag voor de aanleg van een kelder onder het huis en de binnenplaats, de realisatie van een aanbouw en wijzigingen van de indeling van Oude Molstraat 32, tekening van de architect C. Reinierie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 11 oktober 1948). Op deze tekening zijn nog geen magazijndeuren in de voorgevel voorzien.

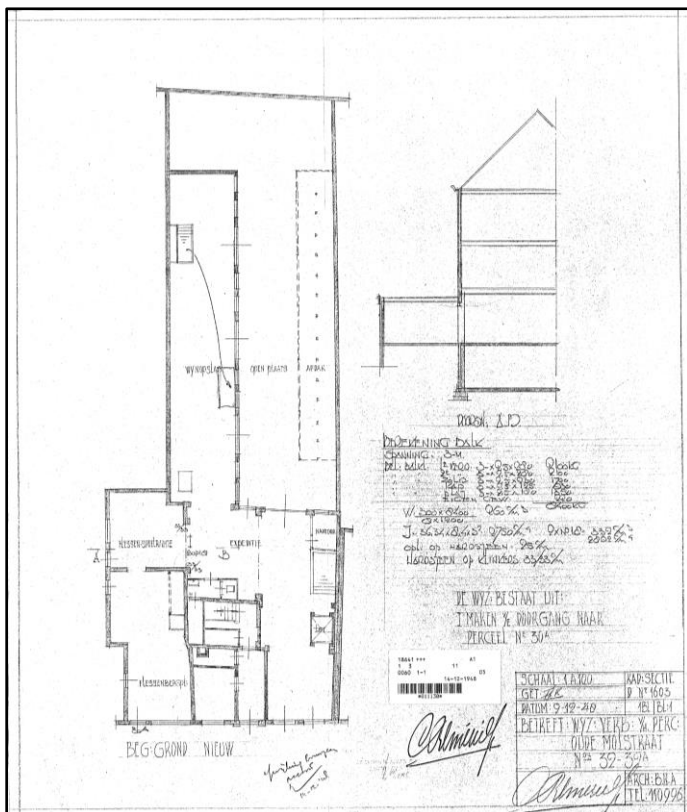
Aangepaste vergunningaanvraag voor de aanleg van een kelder onder het voorhuis en de binnenplaats, de realisatie van een aanbouw en wijzigingen van de indeling van Oude Molstraat 32, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 15 november 1948). Op deze tekening staat ook de vernieuwing van de vensters in de achtergevel aangegeven, uitgevoerd in staal.

Omdat het pand ook was geregistreerd op de ‘voorlopige monumentlijst’ was ook instemming van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OKW) noodzakelijk, gebaseerd op een advies van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg zorgde voor de noodzakelijke informatievoorziening en pré-adviezen aan deze Rijkscommissie. Het onderzoekswerk geschiedde door C.A. Baart de la Faille van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Communicatie met de secretaris van de Rijkscommissie voor Monumentenzorg geschiedde via de directeur van deze dienst, Jhr. Dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer. De Rijksdienst en de Rijkscommissie onderhielden contacten met de gemeente Den Haag en de aanvrager.

De eerste brief van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan de Rijkscommissie over de verbouwing van Oude Molstraat 32 dateert van 21 oktober 1948: “*De aanvraag ter goedkeuring van de verbouwingsplannen van het als wijnpakhuis gebruikte monument, geldt in hoofdzaak voor de achterbouw. De bijzonder mooie Lod. XIV gevel aan de straatzijde is vroeger reeds verminkt, doordat twee ramen van de begane grond vervangen zijn door twee deuren, welke toegang geven tot opslagruimten. Het is de bedoeling deze gevel ongewijzigd te laten. De achtergevel aan de tuinzijde is vroeger reeds zodanig verknoeid, en verkeert bovendien momenteel in een zodanig bouwvallige staat, dat er geen bezwaar tegen behoeft te bestaan deze in aansluiting met de geprojecteerde aanbouw in de tuin te vervangen door een goede*

moderne nieuwbouw. Het is inmiddels te betreuren dat de plannen hiervoor niet aan de daaraan te stellen eisen voldoen. De vraag dient dan ook gesteld te worden of deze verbouwing van onwaardigen aard niet beter door een bekwame architect kan worden geleid, dan alleen door de aannemer. Uit de bijgevoegde tekeningen is niet precies op te maken hoe de verbouwing inwendig zal geschieden. Ten opzichte van de entree en het trappenhuis, welke nog het meest gaaf bewaard gebleven zijn, dienen in het bijzonder de nodige zorg in acht genomen te worden. Het is daarom gewenst dat bij het uitwerken van de plannen contact wordt gehouden met het Rijksbureau.²⁷

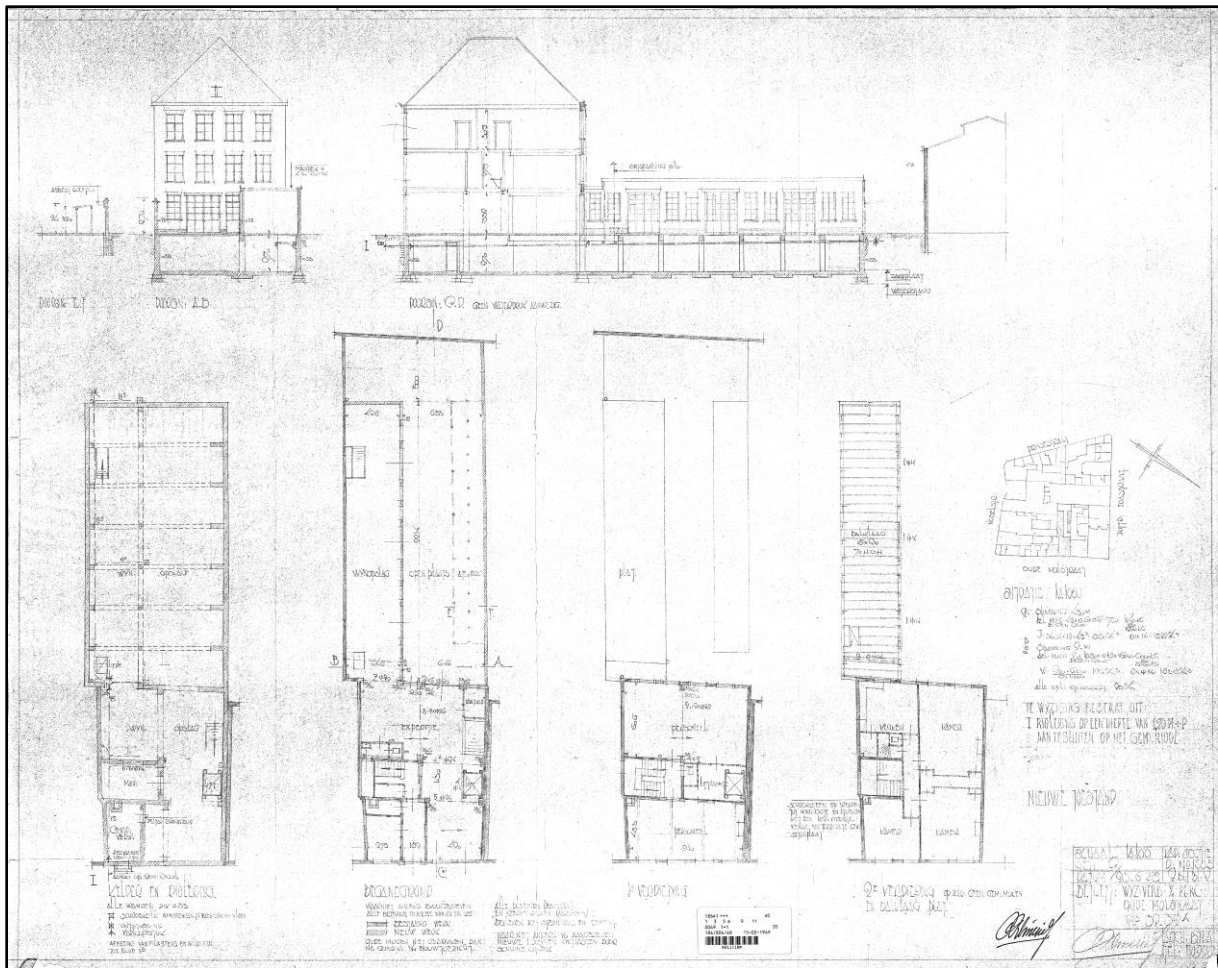
Op het gewijzigde plan reageerde de Rijksdienst bij schrijven van Jhr. dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer aan de secretaris van de Rijkscommissie voor Monumentenzorg op 22 november 1948: 'De gemeentelijke dienst van Bouw- en Woningtoezicht verzocht goedkeuring te mogen ontvangen voor het enigszins gewijzigde verbouwingsplan van nevenvermeld monument. De wijzigingen van ondergeschikte aard ten opzichte van het eerste plan zijn op bijgaande tekening aangegeven. Bij schrijven van 22 October 1948 heeft de Rijkscommissie aan de Directeur van Bouw- en Woningtoezicht verklaard geen bezwaar te hebben tegen deze plannen. Waar, zoals gezegd de voorgestelde wijzigingen van ondergeschikte aard zijn, ligt het voor de hand de tekening van het accoordstempel te voorzien. Dit neemt niet weg dat ik het blijf betreuren dat aan genoemde verbouwingsplannen, welk in het geheel niet in overeenstemming zijn met de aard van het gebouw als monument, zonder meer goedkeuring is verleend. Temeer nu gebleken is dat de aannemer van het werk belast is met directie en uitvoering; de architect heeft uitsluitende het verbouwingsplan vervaardigd. Het hoeft geen betoog dat deze gang van zaken afkeurenswaardig is. De eigenaar heeft zich inmiddels bereid verklaard de entree en het trappenhuis, voor zover door mogelijk blijkt in oude staat te herstellen.'²⁸

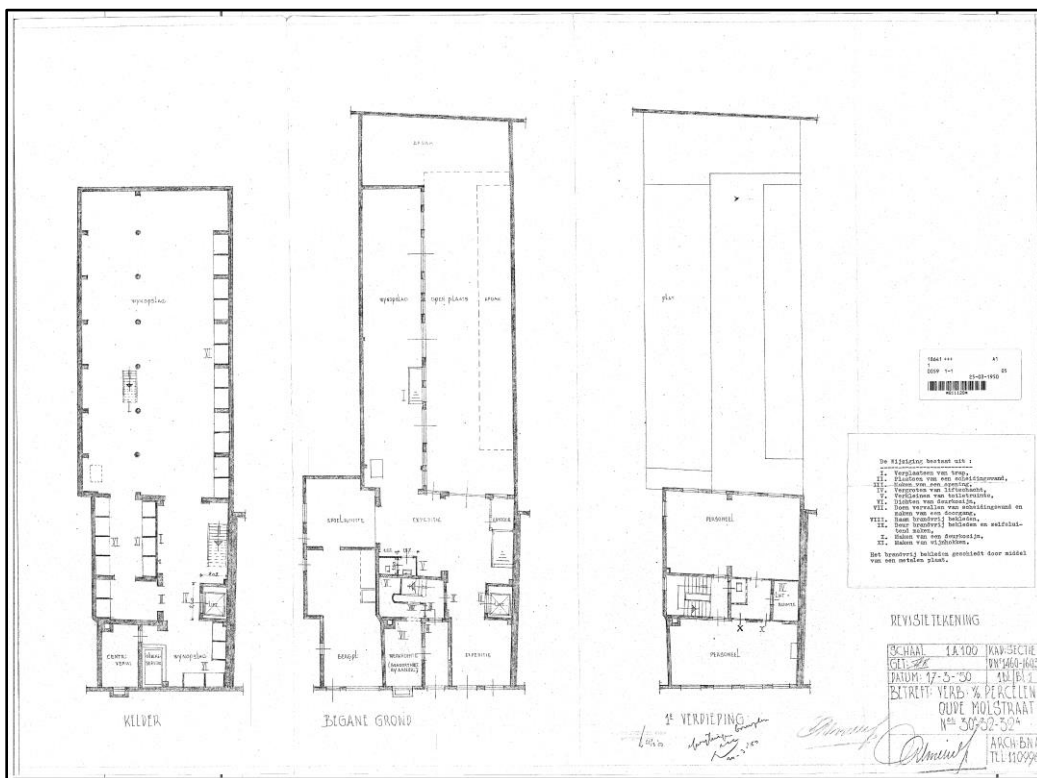
Aangepaste vergunningaanvraag voor verbouw van het pand Oude Molstraat 30 en 32, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief/ microfiches, vergunning 14 december 1948). Deze aanvraag betreft een doorgang tussen de panden Oude Molstraat 30 en 32.

²⁷ RCE pandsdossier, brief 21 oktober 1948.

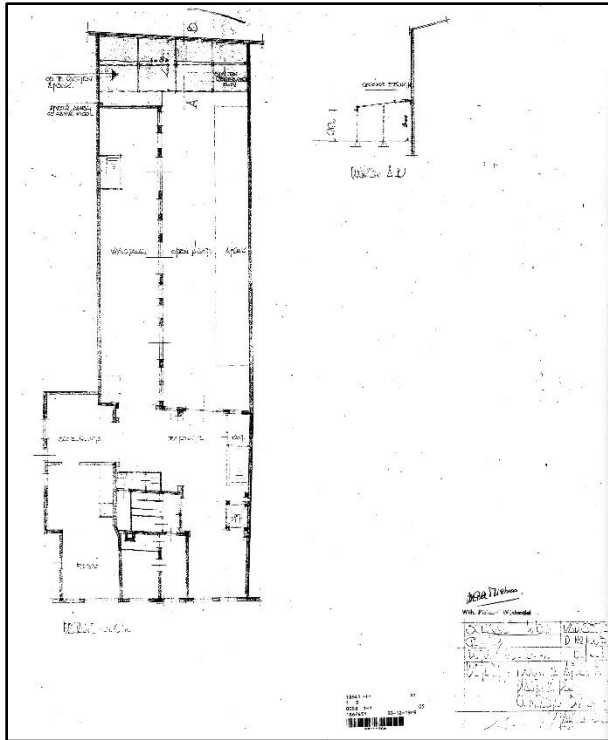
²⁸ RCE pandsdossier, brief 22 november 1948.

Aangepaste vergunningaanvraag voor verbouw van het pand Oude Molstraat 30-32, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 15 maart 1949). Deze aanvraag betreft een gewijzigde aanleg van een riolering.

Revisietekening van de verbouw van Oude Molstraat 32, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, 25 maart 1950).

Aangepaste vergunningaanvraag voor de bouw van een afdak op het achterterrein van het pand Oude Molstraat 30-32, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief/microfiches, vergunning 30 december 1949).

De vergunningaanvraag van 30 december 1949 betrof een overkapping op het achterterrein, aansluitend op de aanbouw. De volgende aanpassingen betroffen de realisatie van magazijn-deuren in de voorgevel. Deze ingreep had veel impact op het meest waardevolle onderdeel van het huis, de bijzondere 18de-eeuwse voorgevel (circa 1745). Vermoedelijk dateren de eerste plannen uit mei 1949. Helaas ontbreken de bijbehorende tekeningen. Het briefadvies van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg van 27 mei 1949 (Jhr. Dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer) aan de secretaris van de Rijkscommissie voor Monumentenzorg vermeldt:²⁹ *‘Naar aanleiding van nevenvermeld schrijven moge het volgende dienen: Het pand Oude Molstraat 32 dateert blijkens de fraaie Lod. XIV gevel aan de straat uit het begin van de 18^e eeuw. De middenpartij boven de voordeur is om de ramen versierd met snijwerk. Het gebouw behoort aan de firma Richters die het grotendeels als wijnpakhuis gebruikt.*

Tengevolge van een recente verbouwing heeft het pand inwendig zijn karakter als woonhuis volledig verloren, terwijl het door voorgaande verbouwingen reeds tamelijk verknoeid was. Het ingangsportaal met trappenhuis hebben alleen nog oudheidkundige waarde, en deze waarde is nog van zodanige aard dat de genoemde overblijfselen van het oorspronkelijke 18^e eeuwse woonhuis ook behoorlijk in stand dienen te worden gehouden. Toen het gebouw inder tijd als wijnpakhuis in gebruik werd genomen heeft de eigenaar de borstwering met hardstenen plint onder de beide venster rechts van de hoofdingang doen slopen en in de aldus verkregen openingen deuren geplaatst. Volgens een mij gedane mededeling is dit geschied met goedkeuring en volgens advies van de Gemeentelijke Monumentencommissie.

Een groot praktisch bezwaar schijnt aan deze oplossing verbonden te zijn: de breedte van deze beide deuren is te gering om wijnvaten naar binnen te rollen, zodat transport niet vlug kan geschieden. Nu de pakhuisruimte o.m. door het maken van grote kelders onder het gehele perceel aanzienlijk is vergroot vraagt de eigenaar het gemetselde penant tussen de deuren te mogen wegbreken om zodoende één enkele brede ingang van ± 3 m. te kunnen maken.

Uit een architectonisch oogpunt is een dergelijke oplossing natuurlijk heel weinig fraai omdat zulk een stel brede deuren niet in deze gevel past en omdat deze het verticale karakter van de doorgaande ramenreeksen verstoort.

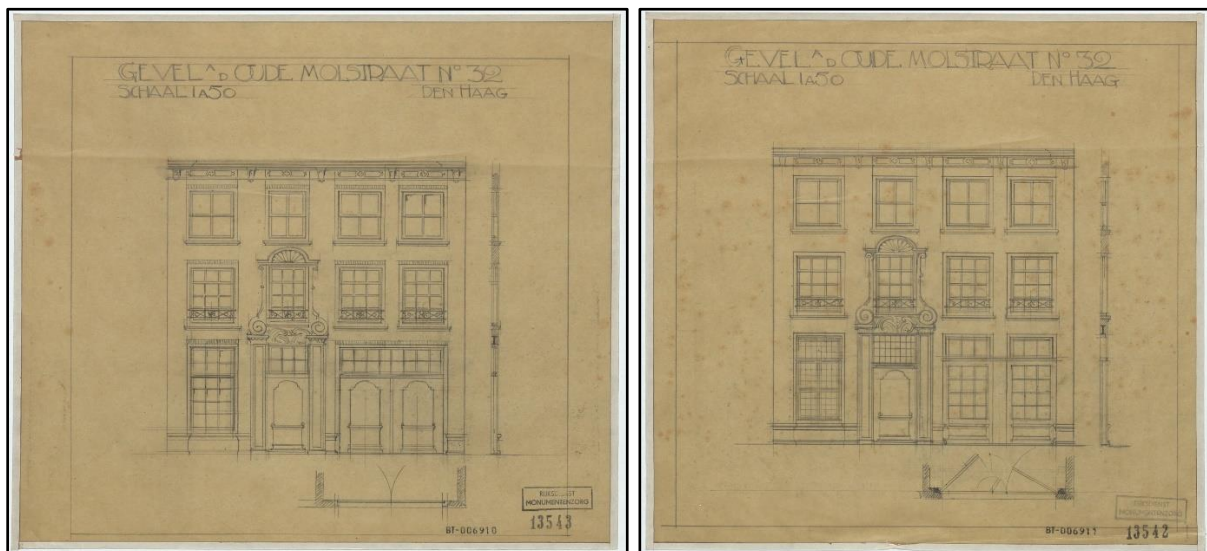
²⁹ RCE pandsdossier, brief 27 mei 1949.

Stelt men het behoud van de gevel in de oorspronkelijk staat dus voorop dan betekent goedkeuring van dit plan een verdergaande vermindering en ware het gedane verzoek af te wijzen. Wil men evenwel de consequenties van de gewijzigde bestemming van het monument aanvaarden en heeft men de zekerheid verkregen dat het onmogelijk is een andere technische oplossing te ontwerpen waarmede de genoemde bezwaren van het voorgestelde plan worden ondervangen, dan ware te overwegen goedkeuring te verlenen aan het maken van een brede dienstingang in de trant van 18^e eeuwse stalingangen zoals deze in Den Haag nog wel voorkomen. Hieraan zou de voorwaarde kunnen worden verbonden de gehele gevel wat op te knappen, zodat het behoud wordt gewaarborgd. In ieder geval dient de eigenaar eerst een tekening over te leggen van de voorgestelde wijziging in de gevel.'

De Rijkscommissie voor de Monumentenzorg schreef op 3 juni 1949 aan de eigenaar van het pand, Wilh. Richters:³⁰ *'In antwoord op Uw nevenvermelde brief heeft onze Commissie de eer U mede te delen, dat zij zich in beginsel er mede kan verenigen met het aanbrengen van een wijziging in de voorgevel van het pand Oude Molstraat nr. 32-32a, alhier, in verband met het uitoefenen van het in dat pand gevestigde bedrijf.*

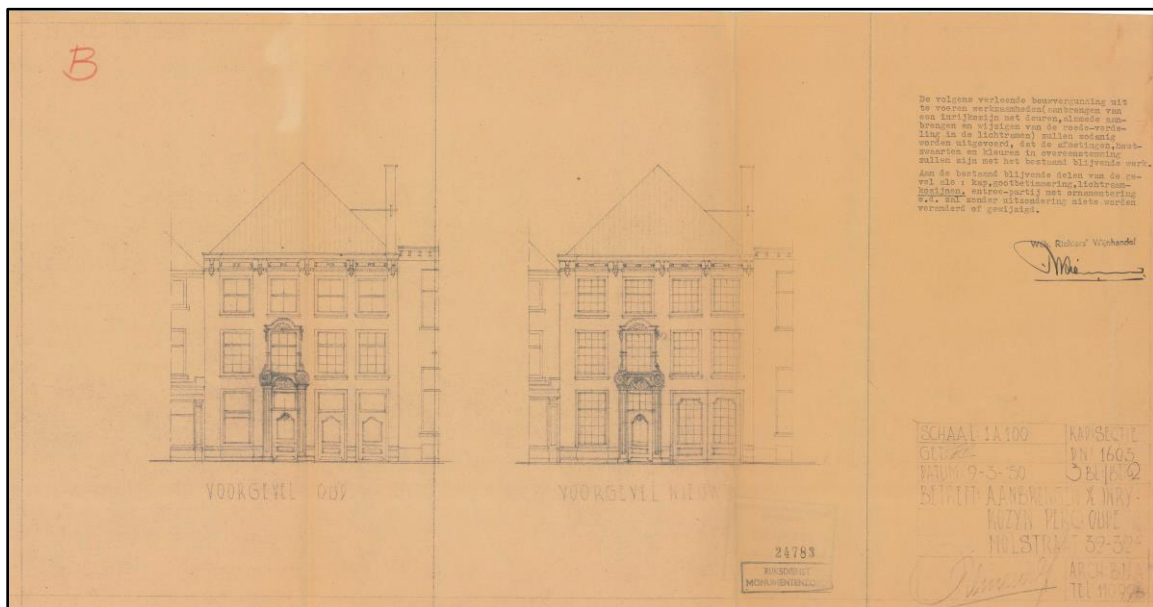
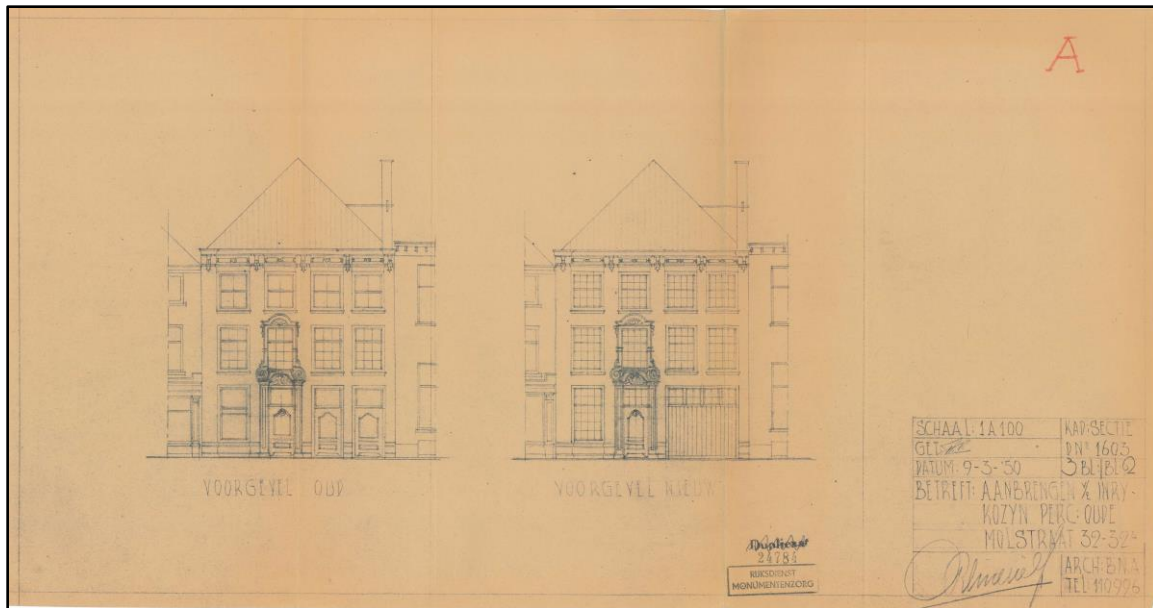
Gaarne zal onze Commissie van U in tweevoud een ontwerp-verbouwingstekeningen ter goedkeuring tegemoet zien. Het verdient aanbeveling dit ontwerp te doen vervaardigen in nauw overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.'

Het pandsdossier bij de RCE bevat daarnaast twee tekeningen met verschillende versies voor de magazijndeuren in de voorgevel. De ene gaat uit van een deurstel van kopieën van de bestaande voordeur, de andere van een ingenieuze constructie met schijnvensters en een draaibaar middenpaneel (penant). Deze tekeningen zijn niet ondertekend, maar vermoedelijk van de hand van C.A. Baart de la Faille. Opvallend zijn ook de verschillen in de indeling van de ramen. Hoogstwaarschijnlijk zijn deze voorstellen al intern afgewezen, want de Rijkscommissie en Rijksdienst voor de Monumentenzorg spraken de voorkeur uit voor 'staldeuren' zoals deze ook elders in Den Haag voorkomen (brief 27 mei 1949).

Twee ontwerpen voor het maken van magazijndeuren in de voorgevel van Oude Molstraat 32, vermoedelijk in 1949 getekend door C.A. Baart de la Faille van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RCE beeldbank BT-006910 en BT-006911).

³⁰ RCE pandsdossier, brief 3 juni 1949.

Ontwerpvariant A (boven) en B (onder) voor het maken van magazijndeuren in de voorgevel van Oude Molstraat 32, tekeningen C. Reinerie op 9 maart 1950 (RCE pandsdossier). Variant A met staldeuren was de voorkeursvariant van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, variant B met glasdeuren in 18de-eeuwse stijl de voorkeursvariant van de schoonheidscommissie van de Gemeente Den Haag.

In maart 1950 legde de architect C. Reinerie twee voorstellen voor, een sobere versie met opgeklampte staldeuren en een rijkere versie met glasdeuren in 18de-eeuwse vormtaal. De Rijkscommissie gaf een duidelijke voorkeur aan voor de opgeklampte deuren, zo blijkt uit de brief van 28 juni 1950:³¹ ‘Door de architect C. Reinerie Jr. te ’s-Gravenhage is in opdracht van de eigenaresse van het pand, een plan voor de nieuwe dienstingang ontworpen, welk in plaats van de bestaande tweedeursingang zou komen. Dit plan heeft geen goedkeuring kunnen vinden bij de Welstandscommissie. Daarop heeft de architect een variant van het ingediende plan ontworpen, waarin twee enorme glasdeuren zijn geprojecteerd.

Naar het oordeel van onze Commissie is het tweede plan onvoorwaardelijk af te keuren. Ten aanzien van het eerste plan, gemerkt A, staat zij op het standpunt, dat, hoewel het maken van

³¹ RCE pandsdossier, brief 28 juni 1950.

zulk een grote dienstingang naar het pakhuis allerm minst verfraaiing betekent, hieraan in ieder geval de voorkeur dient te worden gegeven boven het plan B, het variantplan.

Mitsdien moge onze Commissie Uwe Excellentie in overweging gegeven aan de Directeur van het Gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht te 's-Gravenhage mede te delen, dat U tegen wijziging van de gevel, overeenkomstig het plan A geen bezwaar maakt. De detaillering dient, voordat tot de uitvoering wordt overgegaan, in overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te worden uitgewerkt.'

Intussen had de gemeente op 19 juni 1950 vergunning verleend op variant B van het gevelontwerp, gebaseerd op het advies van de welstandscommissie. Een tweede versie van de vergunning op 27 juni 1951 behelsde aanvullende gegevens over de restauratie van de gevel. Daarbij is dus het advies van de Rijkscommissie niet meegenomen, bovendien de instemming van de Staatssecretaris van OKW niet afgewacht. Dit leidde tot een stevige discussie over adviesplicht bij monumenten op de 'Voorlopige Lijst' tussen de gemeente en het Rijk, die voor dit onderzoek verder niet relevant is. De brief van Jhr. Dr. E.O.M. van Nispen tot Sevenaer aan de Rijkscommissie van 14 augustus 1951 geeft wel een duidelijk beeld van de gang van zaken:³² *'Bij schrijven van 12 april 1949 heeft de Wilh. Richters aan de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg toestemming gevraagd tot het doen wijzigen van de bestaande toestand naar het wijnpakhuis in bovengenoemd monument. Hierop werd door de Rijkscommissie besloten in beginsel toestemming te verlenen, mits een nader ontwerp voor deze diensttoegang door de architect C. Reinerie ter goedkeuring werd gezonden. In overleg met de Rijksdienst heeft de architect een plan A gemaakt, terwijl op verzoek van de welstandscommissie nog een plan B werd gemaakt. Bij schrijven van 28 April 1951 heeft de Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen tenslotte het eerstgenoemde plan goedgekeurd op voorwaarde dat de uitwerking daarvan in overleg met de Rijksdienst zou geschieden. Thans blijkt dat het z.g. variantplan B werd uitgevoerd, terwijl van enig overleg geen sprake meer is geweest. U zult het met mij eens zijn, dat deze gang van zaken volkomen verkeerd is en naar het resultaat te oordelen hoogst onbevredigend. ...'*

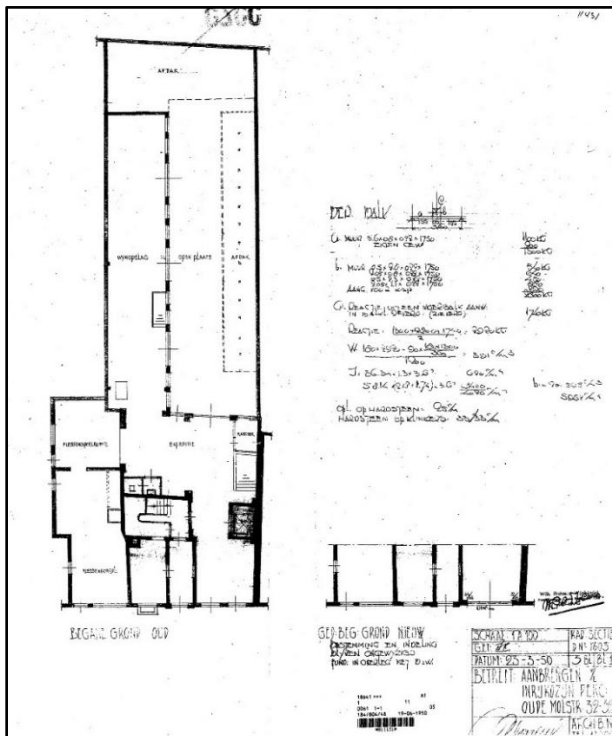

Vergunningaanvraag voor verbouw van de voorgevel van het pand Oude Molstraat 30-32 volgens variant A van 9 maart 1950, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 19 juni 1950).

³² RCE pandsdossier, brief 14 augustus 1951.

Vergunningaanvraag voor verbouw van de voorgevel van het pand Oude Molstraat 30-32 volgens variant A van 9 maart 1950, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 27 juni 1951). Toegevoegd is een verklaring van de eigenaar, W. Richters. De maatvoering van het nieuwe deurkozijn zal worden afgestemd op de maatvoering van de vensters, terwijl de rest van de gevel behouden zal blijven.

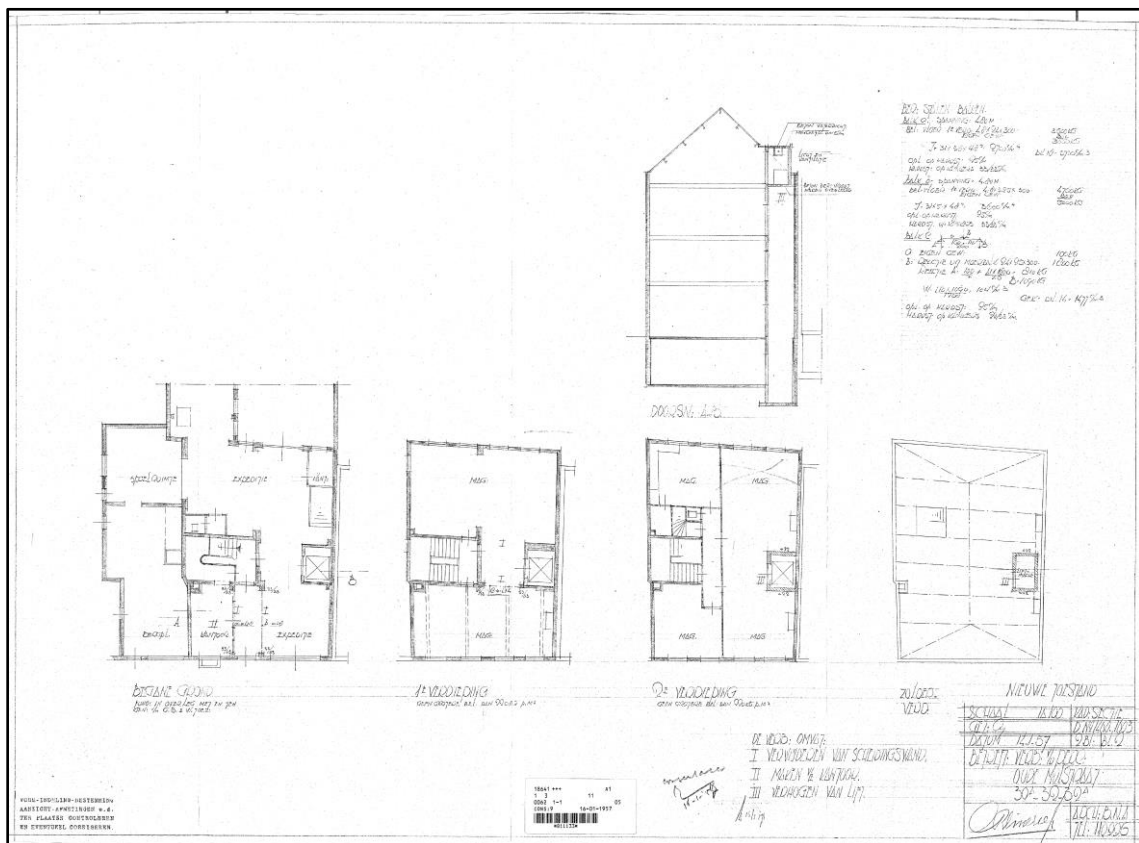

Vergunningaanvraag voor verbouw van de voorgevel van het pand Oude Molstraat 30-32 volgens variant A van 9 maart 1950, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief/ microfiches, vergunning 19 juni 1950).

In de jaren vijftig werden de eerste verdieping en zolder van het pand gaandeweg ook in gebruik genomen voor de opslag van wijn en dranken, hetgeen ten koste ging van de toenmalige personeelsvertrekken op de eerste verdieping en de woonvertrekken op de tweede verdieping. Op de tekening van de bestaande toestand in 1957 staan hier magazijnruimten getekend. De vergunningaanvraag van 16 januari 1957 betrof de aanleg van een lift van kelder tot en met de zolder, waar eerder alleen sprake was van een lift tussen begane grond en eerste verdieping.

Bestaande toestand op de vergunningaanvraag voor een lift tussen kelder en zolder, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 16 januari 1957).

Gewijzigde toestand op de vergunningaanvraag voor een lift tussen kelder en zolder, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief, vergunning 16 januari 1957).

De voorgevel van Oude Molstraat 32 in 1963, foto van G.J. Dukker (RCE beeldbank, nr. 076500).

De voorgevel van Oude Molstraat 32 in 1963, foto van G.J. Dukker (RCE beeldbank, nr. 076501).

Overzicht van de Oude Molstraat naar het zuiden omstreeks 1972, foto Constantijn van den Berg (HGA beeldbank, nr. 614917). Ter hoogte van de geparkeerde auto zijn de panden Oude Molstraat 32 en 30 herkenbaar.

De panden Oude Molstraat 32 en 30 op 6 december 1973, foto Dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Den Haag (HGA beeldbank, nr. 053622).

3.9. Restauratie en herbestemming, Stadsherstel (1980-'82)

In 1975 viel het doek voor de firma Richters, toen de tweelingbroers Wilhelm jr. en Bernardus zich terugtrokken uit de bedrijf.³³ De panden Oude Molstraat 30 en 32 hadden sterk te lijden gehad onder de bedrijfsfunctie, niet alleen door de sloop van indeling en afwerking maar ook door gebrekkig onderhoud. Dat laatste gold niet alleen voor deze twee panden, maar voor veel panden in het stadscentrum. Na de tweede wereldoorlog ging alle aandacht uit naar woningbouw in de buitenwijken, hetgeen ten koste ging van investeringen in de binnensteden. In de jaren zeventig ontstond een nieuwe aandacht voor de binnensteden. Dat was de directe aanleiding voor de oprichting van de Stichting Monumentenfonds Den Haag. In 1976 kocht de Stichting Monumentenfonds Den Haag en Omgeving het complex Oude Molstraat 20, 30 en 32 ten behoeve van de nieuw op te richten NV Stadsherstel Den Haag en Omgeving. Nog hetzelfde jaar kocht deze NV Stadsherstel ook nog de panden Oude Molstraat 22, 24 en 40.³⁴ Doel hiervan was de restauratie van de panden en herbestemming tot winkels en woningen.

De opmetingstekeningen en eerste plannen voor een herbestemming zijn in 1976 gemaakt door J. Boode architect BNA te Wassenaar.³⁵ Vermoedelijk was dit een soort rekenmodel. Voor de verdere planvorming, vergunningaanvragen en restauratiebegeleiding werden het architectenbureau van J. Krüger (Oude Molstraat 22, 24 en 40) en de BV Architectenbureau A. Peetoom HBO (Oude Molstraat 20, 30 en 32) aangezocht. De BV Architectenbureau A. Peetoom HBO werd in 1978 hernoemd tot het architectenbureau Van der Sterre-Peetoom BV, nadat A. Peetoom het bureau van Piet van der Sterre had overgenomen na diens overlijden. Er zijn meerdere series tekeningen gemaakt, die gearhiveerd zijn in het archief van Stadsherstel Den Haag, de RCE en de gemeente Den Haag. Het pand Oude Molstraat 32 werd verdeeld in een winkelruimte en doorgang op de begane grond, drie appartementen op de verdiepingen en in de kap, drie ateliers en een verhuurbare ruimte in de kelder, uitgaande van behoud van de historische structuur en interieur-onderdelen. Oude Molstraat 30 werd opgedeeld in twee winkels op de begane grond en drie appartementen op de verdiepingen en kap. Ook hier stonden monumentwaarden centraal. De monumentenvergunning voor de beide panden Oude Molstraat 30 en 32 dateert van 5 mei 1978, de bouwvergunning van 17 april 1979.

Uitvoering geschiedde door Snoeck aannemersbedrijf BV. De constructies zijn berekend door het Adviesbureau voor bouw- en waterbouwkundige constructies ir A.M. van Essen. Voor de verwarmingsinstallaties tekende de firma A.G. van de Broek & Zn en voor de sanitaire installaties J. v.d. Zwan.³⁶

Vermoedelijk zijn de werkzaamheden gestart in de laatste maanden van 1979 met ontmanteling en het aanbrengen van tijdelijke voorzieningen. In deze periode ontstond ook nog brand in Oude Molstraat 32, gelukkig met beperkte schade. De eerste bouwvergadering vond plaats op 29 januari 1980.³⁷ Bij de uitvoering zijn diverse vondsten gedaan, waaronder een waterput in Oude Molstraat 30. De bouwtechnische toestand bleek veel slechter dan bij de eerste opname werd aangenomen, zodat meer vernieuwingen noodzakelijk waren dan gedacht. Zo moest de achtergevel van Oude Molstraat 30 geheel vernieuwd worden, de voorgevel kon alleen met kunst en vliegwerk behouden worden. In het bouwdoosier van de gemeente Den Haag is tenslotte nog een revisieplan aanwezig van 12 januari 1981, dat 'akkoord gegeven is door de Hoofdinspecteur/ afd, chef. Bouwtoezicht'.

³³ Molhuysen 1982, pag. 39.

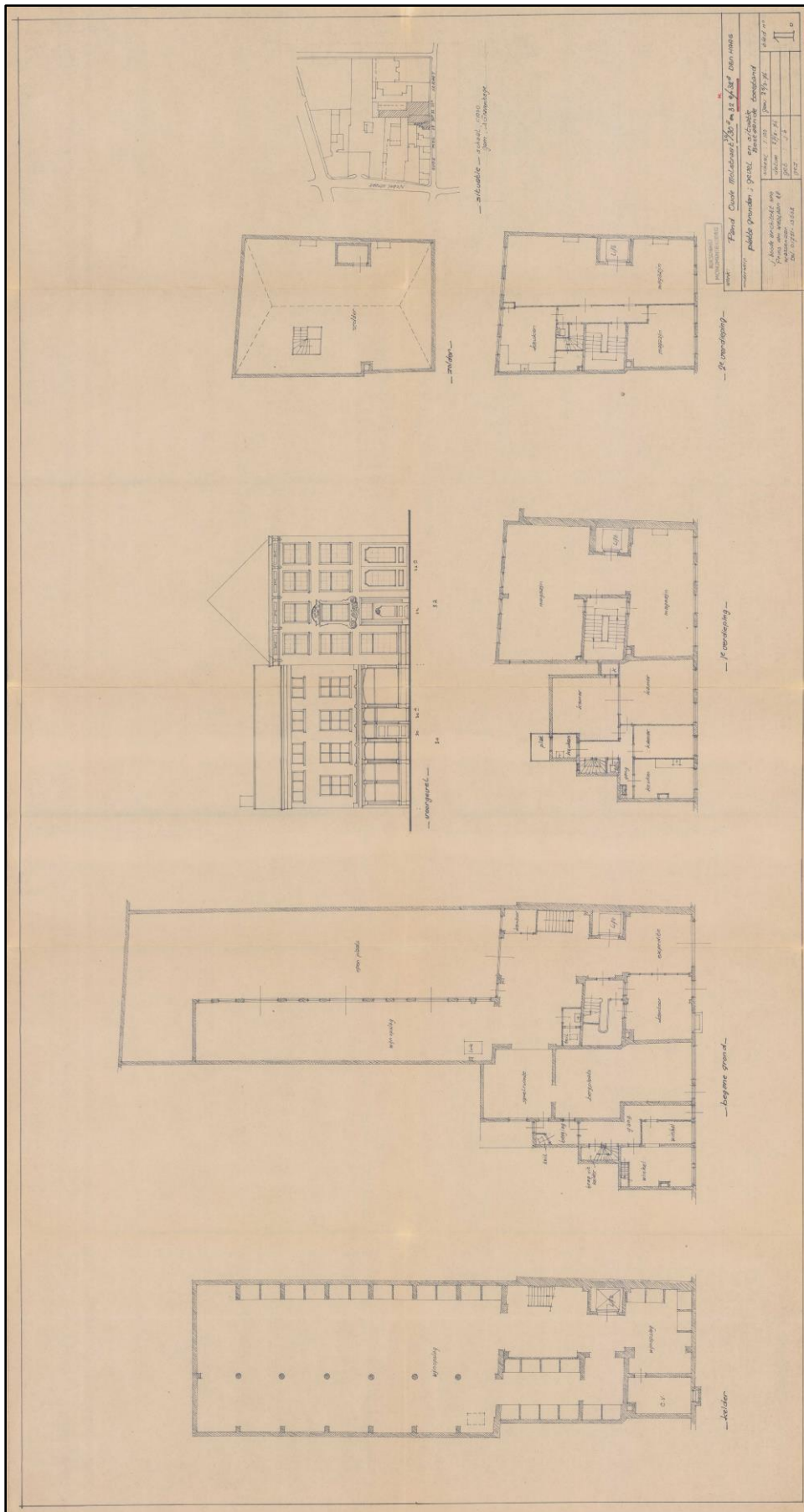
³⁴ Molhuysen 1982, pag. 40.

³⁵ Archief Stadsherstel.

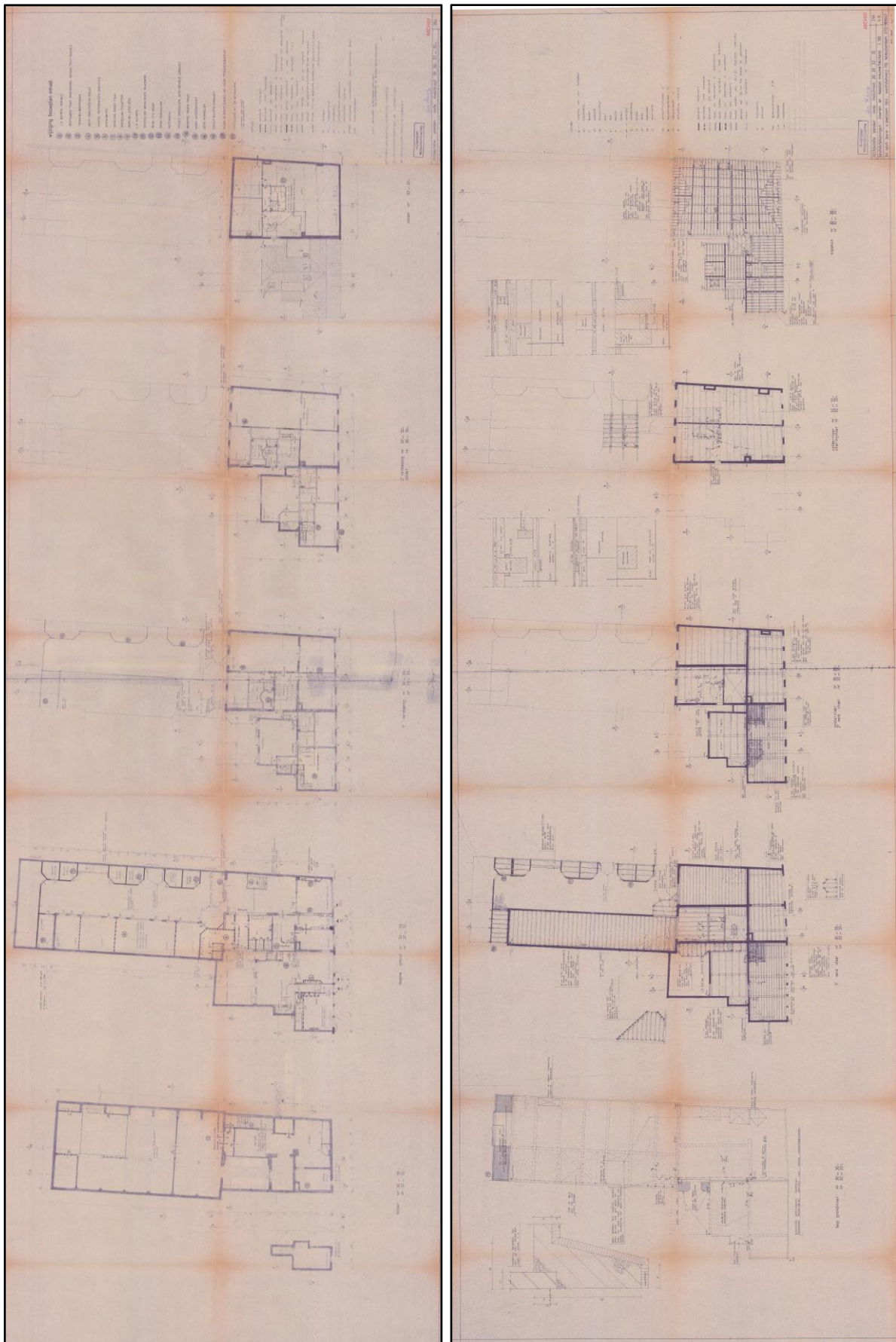
³⁶ Gemeente Den Haag, bouwtekeningen/ microfiches.

³⁷ RCE pandsdossier: verslagen van de bouwvergaderingen. Ook in het archief Stadsherstel is een complete reeks verslagen aanwezig.

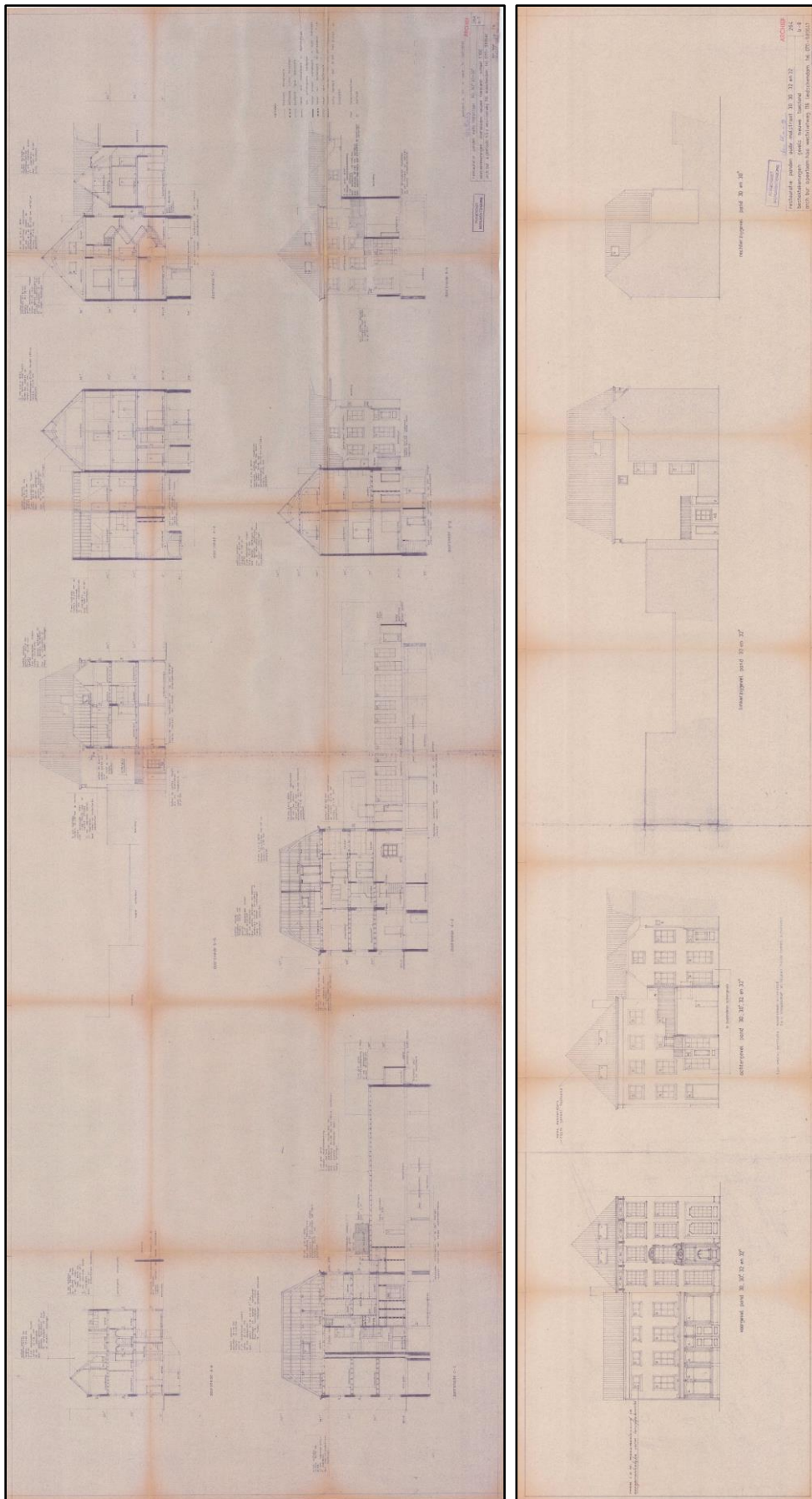

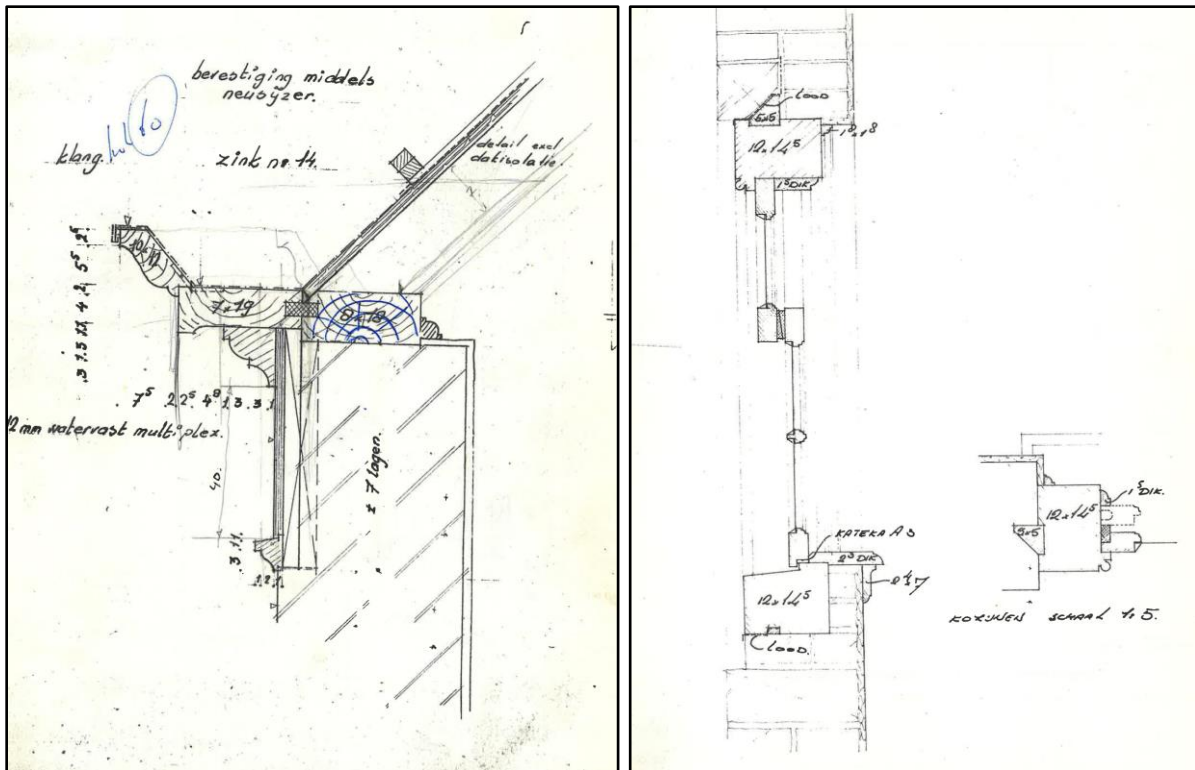
Plattegronden en voorgevel Oude Molstraat 30 en 32 in bestaande toestand, volgens de opmeting van de architect J. Boode van 25 maart 1976 (herzien versie) (RCE pandsdossier).

Gewijzigde plattegronden (links) en balklagenplattegronden van Oude Molstraat 30 en 32 (rechts), volgens het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

Gewijzigde doorsneden (links) en gevels van Oude Molstraat 30 en 32 (rechts), volgens het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE panddossier).

Twee geschetste details uit het 'bestek voor het restaureren van de panden Oude Molstraat 30, 30a, 32 en 32a te 's-Gravenhage, kadastraal sectie D nr. 1460 en 1603' (archief Stadsherstel). Links staat het hoofdgestel van de achtergevel afgebeeld, rechts een doorsnede over een venster.

De voorgevel van Oude Molstraat 32 tijdens de restauratie van circa 1980 (HGA beeldbank, nr. 881220). Op de bovendorpel van het kozijn van de doorrit staat "wijnkelders Wilh. Richters wijnhandel – kredietbergplaats voor wijn kad sectie D1460 en 1603'.

De achtergevel tijdens de restauratie omstreeks 1980, foto van Snoeck aannemersbedrijf BV (archief Stadsherstel). De gevel is ontleisterd, alle stalen vensters uit 1949 zijn verwijderd. Op deze foto zijn nog de grote vensteropeningen op de tweede verdieping herkenbaar, die naderhand zijn verkleind tot mezzanine-vensters.

De grootste tegenvaller bij Oude Molstraat 32 bleek de aanhoudende lekkage van de kelder. Op de bouwvergadering van 3 februari 1981 werd dit voor een eerste keer besproken. De firma Injection Nederland kreeg in april opdracht om de kelder af te dichten. In december 1981 stond opnieuw water in de kelder, hetgeen tot heftige discussies over deskundigheid van partijen, leveringsvoorwaarden, garanties en schade leidde. In maart 1982 is nog sprake van verwerking van ‘thorseal’. Deze lekkages bleken de afgelopen decennia een steeds terugkerend probleem, zelfs zodanig dat de kelders ten tijde van deze verkenning – na een ongewoon langdurige regenperiode in de laatste maanden van 2023 – niet toegankelijk waren.

Na oplevering van de restauratiewerkzaamheden hebben diverse aanpassingen en onderhoudswerkzaamheden plaatsgevonden, meestal bij wisselingen van huurders. De kelder was aanvankelijk in gebruik als ‘De Wijnkelder’, later als dansschool ‘La Bodeguita’. Ook heeft een tijdelijk gebruik als boekenmarkt plaatsgevonden. De bovenwoningen hebben meerdere huurders gehad. Daar zijn diverse aanpassingen in indeling en interieur-afwerking herkenbaar, alle van ondergeschikt belang voor de bouwgeschiedenis van het pand. Ze worden bij de beschrijving ter loops benoemd.

De linkervoorkamer op de begane grond is in gebruik als keuken bij het restaurant Harpoon, dat in het buurpand Oude Molstraat 30 is gevestigd. Deze ruimte heeft een hygiënische afwerking van recente datum. In het schuifraam is een ventilatievoorziening opgenomen.

De voorgevel van Oude Molstraat 32 in 1998, foto Paul Lunenburg van de Dienst Stadsontwikkeling (HGA beeldbank, nr. 7065).

4. Beschrijving van het exterieur

4.1. Situering en bouwmassa

Het pand Oude Molstraat 32 ligt aan de westzijde van de Oude Molstraat in een bouwblok, omsloten door de Oude Molstraat (oostzijde), Juffrouw Idastraat (noordzijde), Prinsestraat (westzijde) en Nobelstraat (zuidzijde).

Het gehele perceel van Oude Molstraat 32 onderkelderd. In de rooilijn staat een drielaags huis met een schilddak. Tegen de achtergevel daarvan staat een langgerekt eenlaags aanbouw met een plat dak. In de hoek tussen het huis en de aanbouw staat een klein portaal, voorzien van een balkon.

Tegenover aan aanbouw op de binnenplaats staan enkele bergingen.

Luchtfoto van de omgeving van Oude Molstraat 32 uit 2023 (www.topotijdreis.nl). Het kader markeert het perceel met voorhuis en aanbouw.

4.2. Gevels van het voorhuis

De voorgevel is een drielaags lijstgevel uit het midden van de 18de eeuw (circa 1745), geheel opgetrokken uit handvormbaksteen in kruisverband. De hoekverbanden van de gevel bevatten klezortjes, die van de vensters drieklezoren. De gevel heeft een orangerode ‘rossing’ – een beschildering in een licht doorschijnende rode ossenbloedkleur. Onder de vensters bevinden zich hardstenen geprofileerde vensterbanken, daarboven halfsteens rollagen. Het voegwerk lijkt nog grotendeels origineel, gesneden voegen met daggestreven in de lintvoegen.

De begane grond heeft een hoge hardstenen borstwering, voorzien van een vlakke plintlijst en een geprofileerde cordonlijst. De plaatsing van de vensters op de begane grond wordt benadrukt door terugliggende vakken. Ook de muurvlakken boven de vensters van de tweede verdieping liggen iets terug, hetgeen een geleding met pilasters suggereert. Dit motief is doorgezet in het hoofdgestel. Het hoofdgestel is opgebouwd uit een architraaflijst, fries en kroonlijst, versierd met decoratiemotieven in Lodewijk-XIV-stijl en consoles.

De gevel heeft een verdeling in vier venster-assen, waarbij de tweede van links de hoofdenree bevat. Deze entree bestaat uit een deurkozijn met bovenlicht, voorzien van een sierlijke tweepaneelsdeur en een achtruitsraam. Deze entree en het venster erboven hebben een gemeenschappelijke omlijsting in Lodewijk-XIV-stijl (circa 1745), bestaande uit pilasters met kapitelen, een sierlijk bovendeurstuk met symmetrisch krulwerk en een schelpmotief, langgerekte voluten en een ingesnoerd half rond fronton met bladwerk.

De linker venster-as bevat een venster met een 24-ruitsschuifraam. Het kozijn stamt uit de 18de eeuw, het schuifraam uit 1950. Het bovenlicht is iets naar beneden geschoven om een ventilatiestrook voor de achterliggende restaurantkeuken te kunnen toevoegen (late 20ste eeuw). In de stoep voor het huis is hier een koekoek zichtbaar, waarachter een kelderlicht. Het ijzeren rooster dateert uit circa 1980 (tekening Stadsherstel). De koekoek zelf moet in opzet veel ouder zijn (17de eeuw?).

De twee venster-assen aan de rechterzijde van de begane grond zijn gekoppeld tot een brede magazijn deur, voorzien van een deurstel van paneelglasdeuren in 18de-eeuwse vormtaal. Deze deuropening is tot stand gekomen in 1950 als toegang tot de magazijnen in, onder en achter het pand.

Links: de voorgevel uit circa 1745.

Rechts: de entree in de voorgevel, circa 1745.

Links: detail van het metselwerk van de voorgevel, voorzien van fijne snijvoegen. Het metselwerk is orangerood gerost.

Rechts: een terugliggend veld in het hoofdgewel van de voorgevel, voorzien van Lodewijk-XIV-decoraties (circa 1745).

Op de eerste verdieping van de voorgevel bevinden zich vier vensters, waarvan een in een omlijsting. De geprofileerde vensterbanken en kozijnen dateren uit de 18de eeuw, de ramen hebben een bijpassende 20-ruitsindeling (vernieuwd 1950). De tweede verdieping bevat vier vensters met geprofileerde vensterbanken (18de eeuw), voorzien van 16-ruitsschuiframen (circa 1950).

Links: de zuidelijke zijgevel, gezien vanaf het terras achter Oude Molstraat 30. Op de achtergrond zijn de laat-19de-eeuwse vensters van het trappenhuis herkenbaar, voorzien van gebrandschilderd glas-in-lood.

Rechts: buitenaanzicht van het onderste venster in het trappenhuis.

De drielaags zijgevels zijn slechts gedeeltelijk zichtbaar vanwege de belendingen. Er is sprake van gepleisterde en witbeschilderde gevels, voorzien van geprofileerde gootlijsten. Het aantal

vensters is gering. In de zuidelijke zijgevel bevinden zich twee grote vensters met gebrandschilderde glas-in-loodramen uit de late 19de eeuw, behorende bij het trappenhuis. Het trappenhuis is ruim een eeuw ouder. De oorspronkelijk lichttoetreding geschiedde waarschijnlijk via een bovenlicht en lantaarn in de oude kapconstructie. Het venstertje op de tweede verdieping hoort bij een zoldertrap (19de eeuw/ vervangen circa 1980).

De achtergevel, gezien vanaf het platte dak van de aanbouw. De huidige indeling en afwerking dateert voornamelijk uit de periode 1980-'82, evenals de vensters en schuiframen.

Links: de terrasdeuropening op de eerste verdieping van de achtergevel, voorzien van een herplaatste 19de-eeuwse paneelglasdeur. Het kozijn en tweeruitsbovenlicht stammen uit circa 1980.

Rechts: enkele vensters op de eerste en tweede verdieping van de achtergevel, voorzien van schuiframen (circa 1980).

De achtergevel is een drielaags lijstgevel, voorzien van een gepleisterde afwerking met een witte beschildering. De gevel dateert in opzet uit het midden van de 18de eeuw, maar is bij de vernieuwing van de kap in de late 19de eeuw mogelijk (iets?) verhoogd. De gevel is verdeeld in vier venster-assen. De begane grond gaat grotendeels schuil achter een eenlaags aanbouw (1949) en een portaal (1980-'82). Zichtbaar is alleen een deuropening met een plaatdeur met opgetimmerd lijstwerk, kalf en tweeruitsbovenlicht (alles 1980-'82). Een deel van de begane grond gaat schuil achter een portaal (1980-'82). De brede poortopening uit circa 1948 is dichtgezet.

De eerste verdieping heeft drie vensters met zesruitsschuiframen en één deuropening met een lage brede 19de-eeuwse glaspaneel deur onder een bovenlicht met een tweeruitsraam. Deze vensters met schuiframen en het deurkozijn met bovenlicht stammen alle uit 1980-'82, de deur is hergebruikt. De herkomst van deze deur is onbekend. Op de tweede verdieping bevinden zich vier gelijke, lagere vensters met vierruitsschuiframen. Ook deze stammen uit de periode 1980-'82.

De gevel heeft een fors hoofdstel, bestaande uit een fries en kroonlijst.

Vanaf de achterzijde is de schildkap van het voorhuis goed herkenbaar, voorzien van machinaal gevormde oranje Oudhollandse pannen (1980-'82). Op het zuidelijke dakvlak is een schoorsteen uit 1948 herkenbaar.

Het dak is gedekt met orangerode Oudhollandse pannen. Op het zuidelijke dakvlak is een schoorsteen uit 1948 herkenbaar, uitgevoerd in machinale baksteen.

4.3. Gevels van de aanbouw

De aanbouw heeft een eenlaags gevel (1949), geheel opgetrokken uit gele baksteen in regelmatig noords verband. De indeling bestaat uit een regelmatige afwisseling van stalen kozijnen met glasdeurstellen en stalen kozijnen met roedenramen. De vensterbanken zijn afgehakt. Boven de deuren en vensters bevinden zich anderhalfsteens strekken.

Overzicht van de voorgevel van de aanbouw op het binnenterrein (1949).

Links: overzicht van de achtergevel van het voorhuis en de aansluitende aanbouw, gezien vanaf het binnenterrein.

Rechts: het portaal in de hoek tussen het voorhuis en de aanbouw (1980-'82).

In de hoek tussen het voorhuis en de aanbouw staat een eenlaags aanbouw met twee afgeschuinde gevelwanden, bestaande uit hoge stijlen, waartussen een kozijn met een glaspaneel-deur met bovenlicht en vensterkozijnen met achtritsschuiframes boven borstweringspanelen. Het terras op het platte dak heeft houten spijlenhekken tussen de eerdergenoemde stijlen.

Het binnenterrein is bestraat met betontegels (30 x 30 cm). De aanbouw en het binnenterrein zijn – evenals het huis zelf – geheel onderkelderd. Op de binnenplaats staan enkele overhoeks afgeschuinde eenlaags bijgebouwen voor bergingen, bestaande uit bakstenen muren en deurkozijnen met plaatdeuren. De gevels worden afgesloten door boeilijsten.

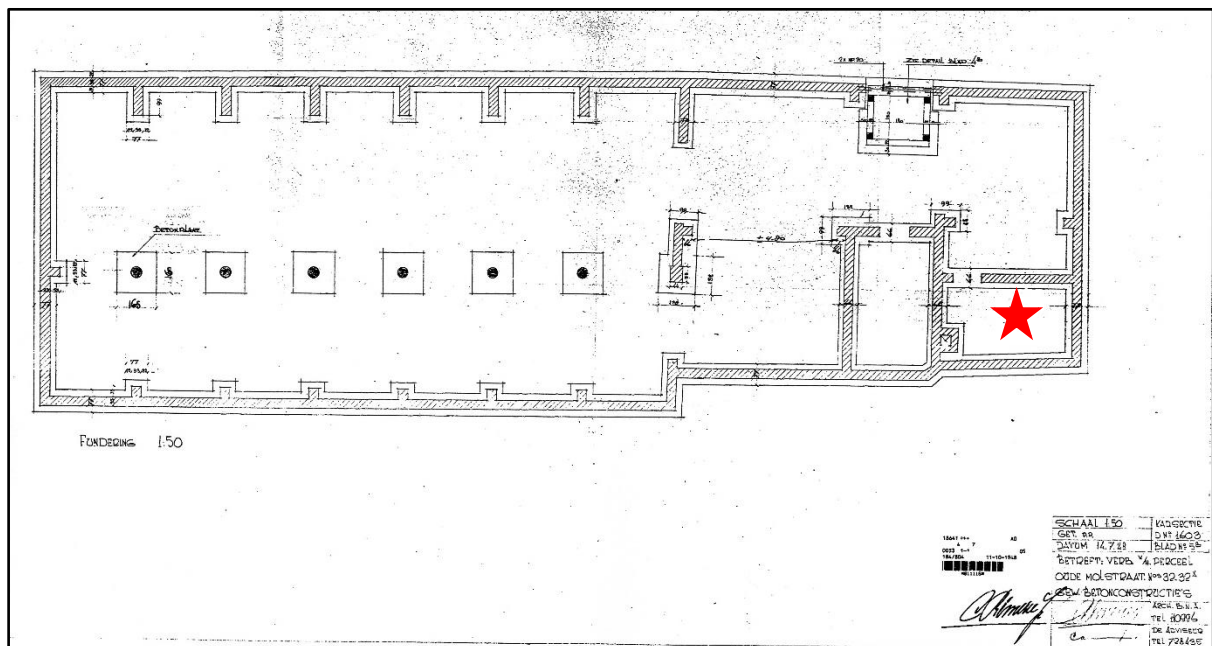
Overzicht van twee bergingen op de binnenplaats. De achterberging loopt in een hoek om aan de achterzijde van de binnenplaats.

5. Beschrijving van het interieur

5.1. Kelder

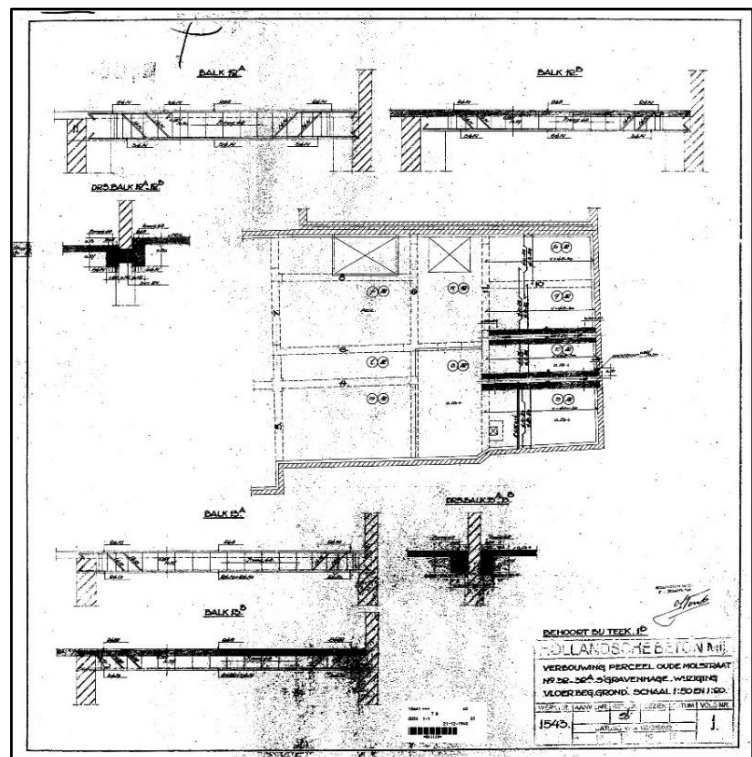
De kelder was niet toegankelijk wegens wateroverlast. Het gehele perceel – dus voorhuis, aanbouw en binnenplaats – zijn volledig onderkelderd. Op basis van de constructietekeningen uit 1948 valt op te maken dat de vloer en het plafond zijn uitgevoerd in gewapend beton, inclusief de vloer van de begane grond van het voorhuis. De huidige indeling en afwerking van de danszaal dateren voornamelijk uit 2004, zo valt op te maken uit een bouwtekening van Elzevier & Mauve architecten (Archief Stadsherstel).

Onder het voorhuis zijn delen van de kelders ingericht als keuken (2022?).

Boven: de gewapend betonconstructie van de kelder, tekening van de architect C. Reinerie (Gemeente Den Haag, bouwarchief/microfiches, vergunning 11 oktober 1948). Het sterretje markeert de locatie van de 16de-eeuwse kelder, waaraan nu alleen de koekoek in de straat nog herinnert.

Onder: betontekening voor de vloer van de begane grond van het voorhuis, tekening van de HBM (Gemeente Den Haag, bouwarchief/microfiches, 21 december 1948). Het balkenpatroon in de vloer markeert de 18de-eeuwse indeling van de begane grond. De oude kelder is geïntegreerd in deze opzet.

Overzicht van de danszaal Universalsa in de kelders onder de binnenplaats, fotograaf onbekend.³⁸

Er zijn duidelijke aanwijzingen dat het voorhuis ook voor 1948 een kelder had, vermoedelijk een smalle kelder met kruisgewelven onder het linker gedeelte van de begane grond. Op de oudste foto's van de voorgevel uit 1904 is hier namelijk al een kelderlicht herkenbaar, opgenomen in een koekoek in de bestrating van de Oude Molstraat. De koekoek heeft een gietijzeren rooster uit de periode 1980-'82, naar ontwerp van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom.³⁹

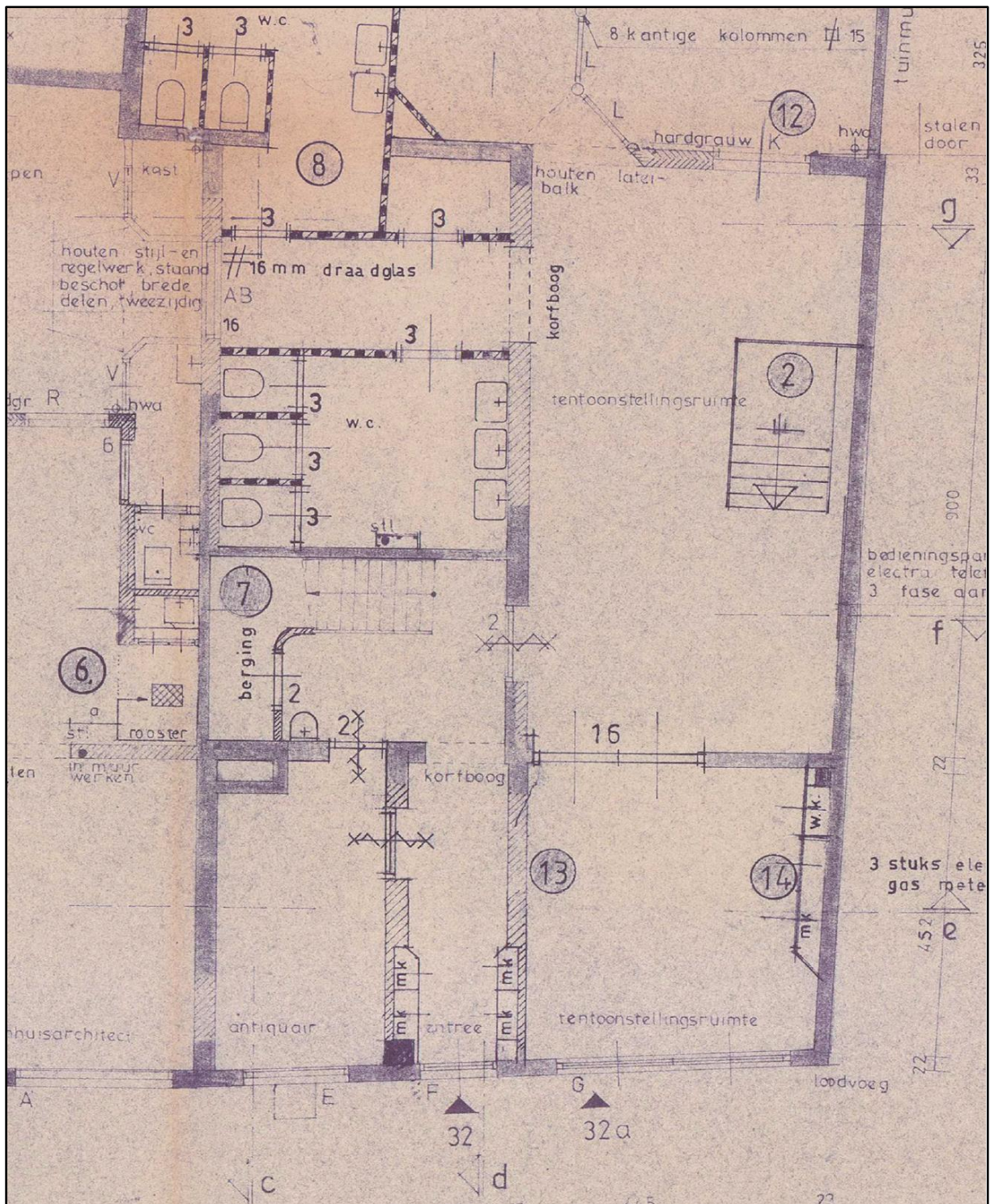

Het gietijzeren rooster in het trottoir voor de voorgevel, gevat in hardstenen banden (1980-'82).

³⁸ <https://indebuurt.nl/denhaag/gids/la-bodeguita/#&gid=1&pid=1>

³⁹ Archief Stadsherstel: tekening 262-W124.

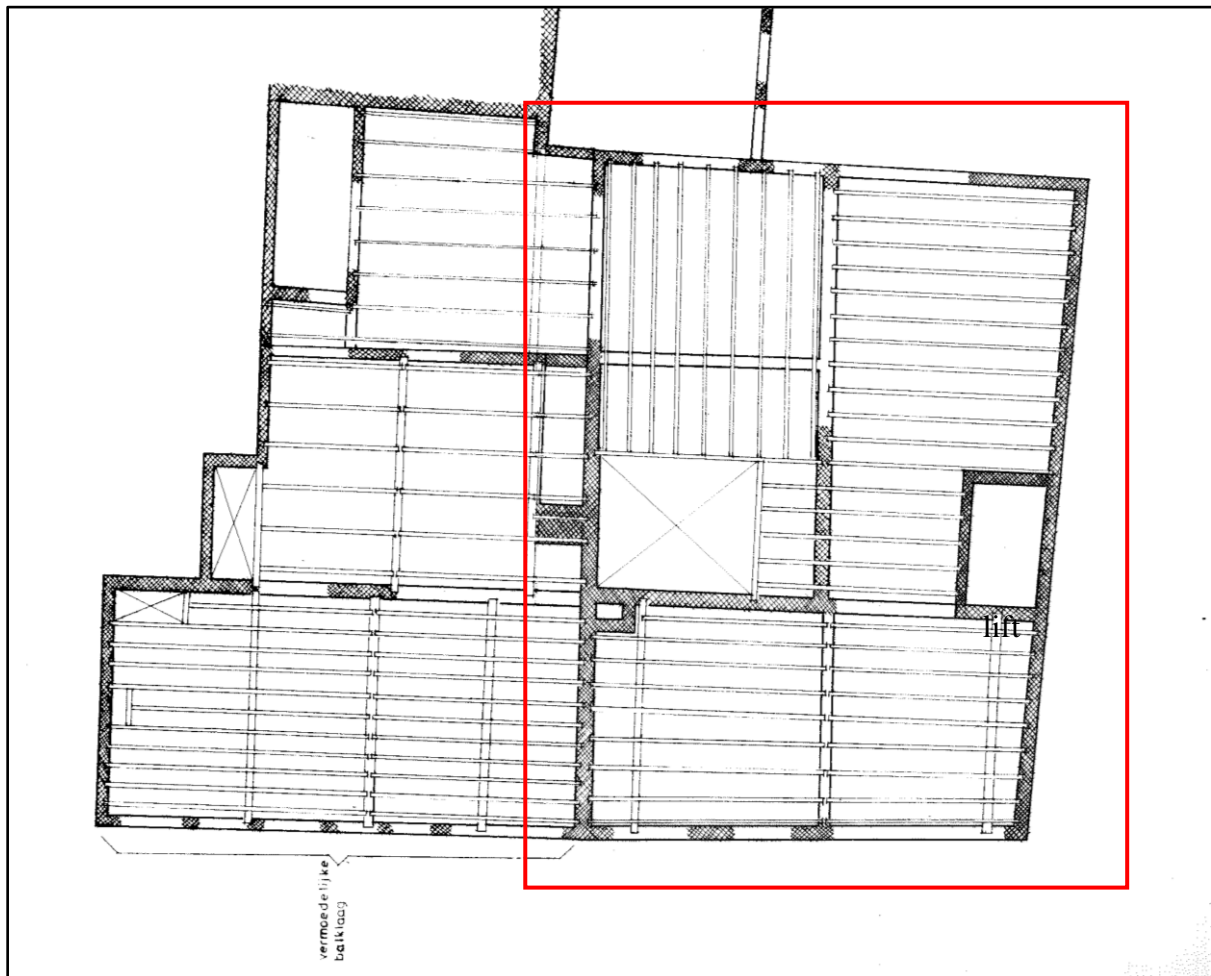

De gewijzigde plattegrond van de begane grond, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

5.2. Begane grond en trappenhuis

De begane grond is nauwelijks meer in zijn oorspronkelijke samenhang te herkennen door de veel wijzigingen en de verdeling in gebruik. Historisch gezien is sprake van een ondiepe voorvleugel (16de en 17de eeuw) en een 18de-eeuwse uitbreiding. Met de verbouwingen in de 18de eeuw is een verdeling tot stand gekomen in een entreehal en gang (tweede travee van links), waarnaast smalle kamers en een trappenhuis (links) en brede kamers (rechts). Met het gebruik

als schoollokaal en magazijnruimte in de 19de en 20ste eeuw zijn indeling en interieur-afwerking bijna geheel verdwenen, behoudens het trappenhuis.

Overzicht van de balklaag boven de begane grond van Oude Molstraat 30 en 32 in bestaande toestand in 1978, tekening van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom uit 1978 (RCE, pandsdossier). Het kader markeert Oude Molstraat 32.

In het voorste deel van het huis zijn moer- en kinderbinten herkenbaar, vermoedelijk uit de late 17de eeuw. Ze hebben de kenmerkende raveelconstructies die ook op de eerste verdieping herkenbaar zijn.

Links: de magazijndeuren in de voorgevel, geplaatst in 1950. Via deze brede deuren werden de wijnvaten naar binnen getransporteerd via de doorrit.

Rechts: de doorrit op de begane grond, gezien naar achteren. In de oude achtergevel van de voorvleugel bevond zich een brede doorgang, die bij de restauratie van 1980-'82 deels is dichtgezet. De wand bevat nog wel een breed kozijn met een deurstel.

Aan de rechterzijde heeft het huis een brede doorrit, voorzien van een brede deuropening met een deurstel in de voorgevel. Ter hoogte van de achtergevel van de voorvleugel bevindt zich een onderslagconstructie, secundair voorzien van een wand met een breed deurkozijn met een deurstel. In de achterraimte bevindt zich een open trap naar de kelder, die niet alleen onder het huis maar ook onder de binnenplaats ligt. De verdere indeling en interieur-afwerking is van recente datum, namelijk uit de periode 1980-'82.

Links: de voordeur in de voorgevel, gezien vanuit de gang.

Midden: het deurkozijn tussen de gang en het trappenhuis, voorzien van een tweepaneeldeur met glas-in-lood en een bovenlicht met glas-in-lood. De deur stamt waarschijnlijk uit de 18de eeuw, het glas-in-lood uit 1922 (firma Richters).

Rechts: het deurkozijn tussen het trappenhuis en de rechter achterkamer (doorrit), voorzien van een eikenhouten tweepaneeldeur uit de 18de eeuw.

De woningen op de verdiepingen en de kap zijn toegankelijk via de gang in de tweede travee van links, waarvan de wanden zijn gereconstrueerd bij de renovatie van circa 1980. Hier staan meterkasten. De vloer bestaat uit kleine marmertegels, gelegd op een gewapend betonnen vloer (1949-'50). Ook de plint is van marmer. Het trappenhuis is toegankelijk via een hoog deurkozijn met bovenlicht, voorzien van een 18de-eeuwse eikenhouten paneeldeur met glas-in-lood (1922). De uitvoering in onbeschilderd eikenhout past bij de 18de-eeuwse opzet van het trappenhuis. Er zijn resten van schilderwerk te zien, die getuigen van het feit dat de deur is schoon gemaakt. Het bovenlicht heeft ook een invulling met glas-in-lood (1922). Het glas-in-lood herinnert aan de functie van wijn- en drankhandel. Opvallend zijn de architraaflijsten met cannelures, waarvan de datering onduidelijk is. De aansluiting op het plafond bestaat uit een profiellijst (18de eeuw?).

Meest bijzondere ruimte is het trappenhuis met een midden-18de-eeuwse eikenhouten bordes-trap van begane grond tot en met tweede verdieping. De vloer op de begane grond bestaat uit witmarmeren tegels, gelegd op een betonvloer. De betonvloer lijkt iets verhoogd ten opzichte van de oorspronkelijk vloer, gelet op de inkorting van de trapboom. Mogelijk is dit de aanwijzing voor het feit dat de trap (deels?) was gedemonteerd bij de verbouwing van 1950, toen de betonnen vloer van de begane grond tot stand is gekomen. In de correspondentie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt de 'reconstructie' van de trap genoemd.⁴⁰ Een wit-

⁴⁰ RCE pandsdossier, brief 22 november 1948.

marmereen plint vormt de overgang naar de gepleisterde wanden. Vanuit het trappenhuis was de rechter achterkamer toegankelijk, sinds (tenminste) 1950 onderdeel van de doorrit. Het deurkozijn bevat een tweepaneelsdeur, eveneens uitgevoerd in schoon eikenhout. Ook deze deur is schoongemaakt.

Links: de onderste vlucht van de trap op de begane grond, voorzien van een midden-18de-eeuwse lambrisering met handlijst en een leuning met gedraaide balusters.

Rechts: de begane grond van het trappenhuis, waarvan de vloer is voorzien van marmertegels. Het stucwerk van de onderste vlucht van de trap is vernieuwd bij de restauratie van 1980-'82. Tegen de wand staat een marmeren wasbak op een wandkolom (herplaatst?).

Links: de traptreden liggen op de trapboom, voorzien van sierlijk gesneden kardoezen (midden 18de eeuw).

Rechts: de treden bij het tussenbordes tussen de eerste en tweede verdieping volgen de vorm van de wronk. De vloer van het bordes doorsnijdt deze vorm op rechte wijze.

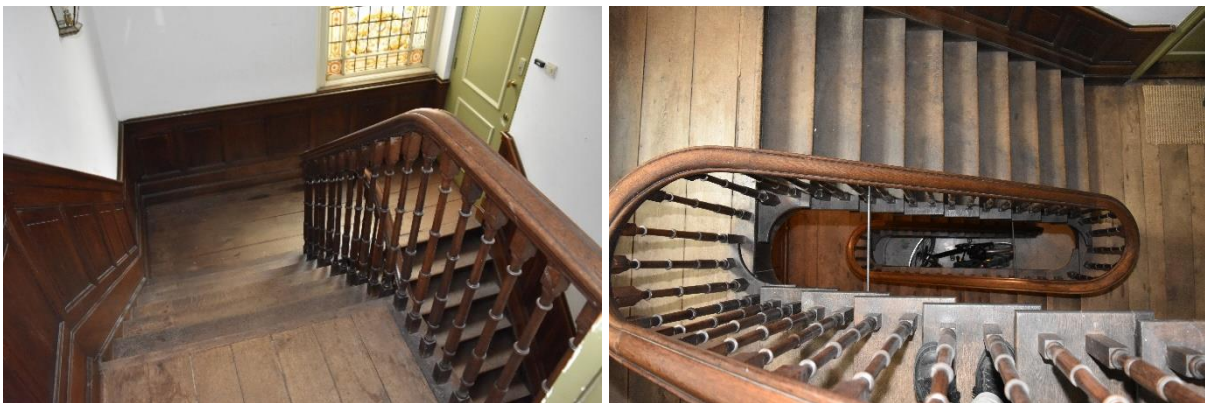
De trap is uitgevoerd in schoon eikenhout. De treden liggen op een gekepte boom, voorzien van sierlijke kardoezen onder elke trede. Op elke trede staan twee balusters, die gezamenlijk met de sierlijk gesneden klauw of aanzet (Lodewijk-XV-stijl) de handlijst dragen. Langs de wanden bevinden zich lambriseringen, voorzien van brede panelen en een sierlijke klauw op het onderste deel (begane grond naar eerste verdieping) en smalle panelen op het bovenste deel (eerste naar tweede verdieping). Dit wijst op een verschil in datering.

Links: overzicht van de trap, gezien van de eerste verdieping. Vanaf de eerste verdieping heeft de lambrisering smalle panelen.

Midden: de onderzijden van de trapvluchten hebben stucplafonds met sierlijk lijstwerk (18de eeuw). Dit plafond is hersteld bij de restauratie van 1980-'82.

Rechts: het trappenhuis wordt verlicht door twee grote vensters, ingevuld met gebrandschilderd glas-in-lood (late 19de eeuw). Vermoedelijk vervangen ze een ouder bovenlicht met lantaarn.

Links: overzicht van het trappenhuis, gezien vanaf de tweede verdieping.

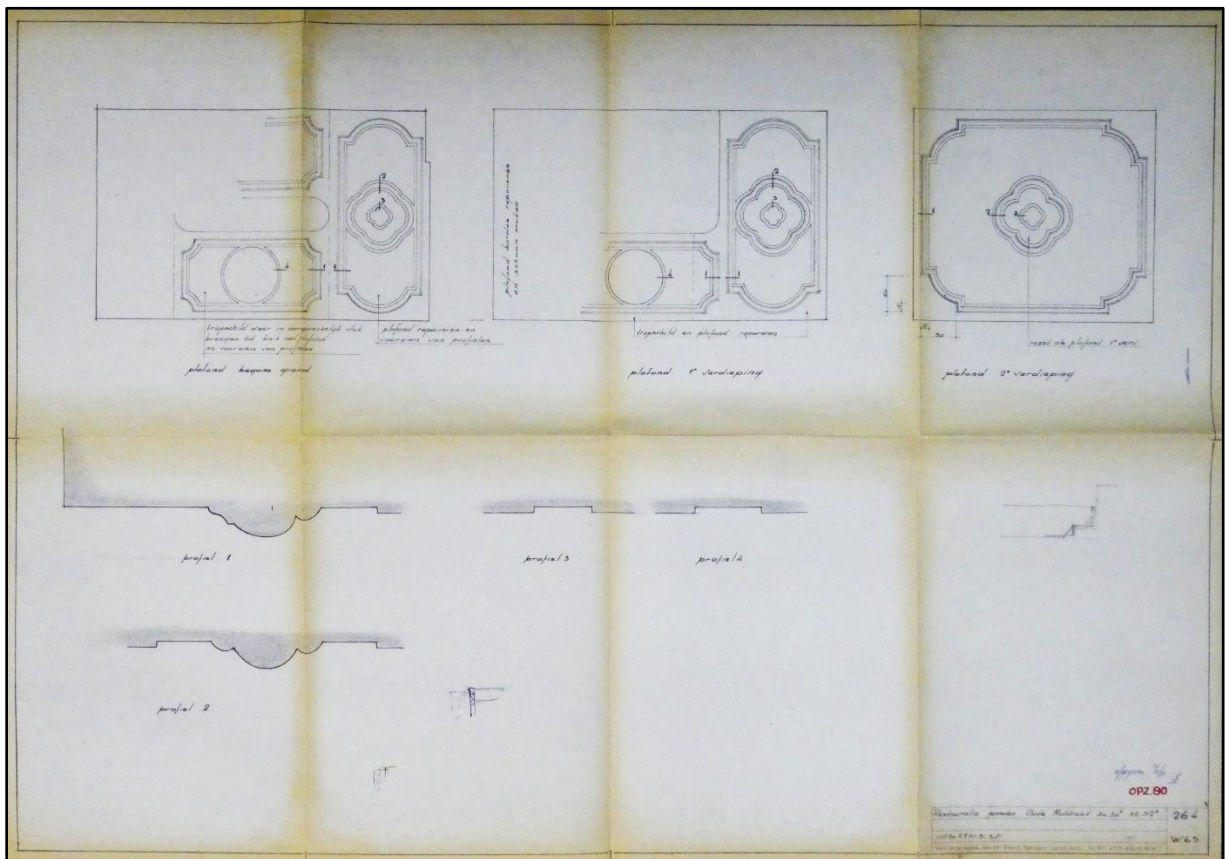
Rechts: overzicht van het schalmgat in het trappenhuis, gezien vanaf de tweede verdieping

Het trappenhuis is voorzien van stucplafonds met eenvoudig lijstwerk, vermoedelijk in opzet uit de 18de eeuw. Bij de restauratie van 1980-'82 heeft herstel plaatsgevonden van de plafonds op de begane grond, de beide bordessen en de onderzijden van de vluchten tussen de eerste en tweede verdieping. Het plafond onder de vlucht tussen het eerste tussenbordes en de eerste verdieping is geheel nieuw aangebracht, conform de andere stucplafonds. Het plafond op de tweede verdieping is vermoedelijk nieuw ontworpen in historiserende vormen, teneinde het

18de-eeuwse beeld van het trappenhuis te completeren.⁴¹ Dit vermoeden is mede ingegeven door de gedachte dat het trappenhuis in eerste opzet een bovenlicht en lantaarn had. Bij vernieuwing van de kap in de late 19de eeuw verdween deze lantaarn. Het trappenhuis moet daarbij een nieuw (stuc)plafond hebben gekregen. Licht in het trappenhuis werd verkregen via de twee grote vensters in de zijgevel, voorzien van sierlijk gebrandschilderd glas-in-lood.

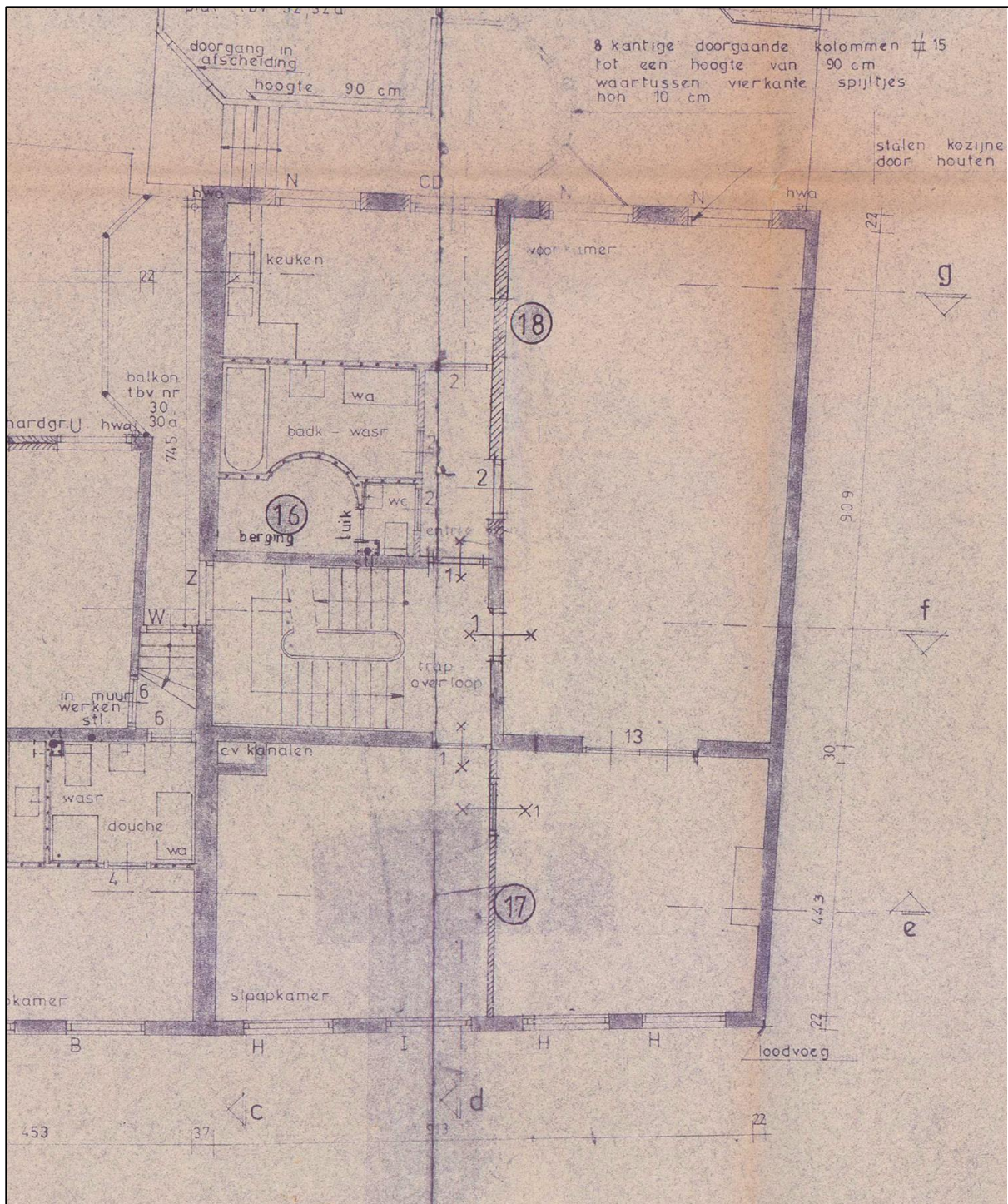

Het stucplafond van het trappenhuis, vermoedelijk een nieuwe creatie uit circa 1980.

Overzicht van de herstel- en reconstructiewerkzaamheden van de stucplafonds onder de trapvluchten, bordessen en tweede verdieping, volgens een ontwerp van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom uit 1981 (Archief Stadsherstel, tekening nr. 264-W65).

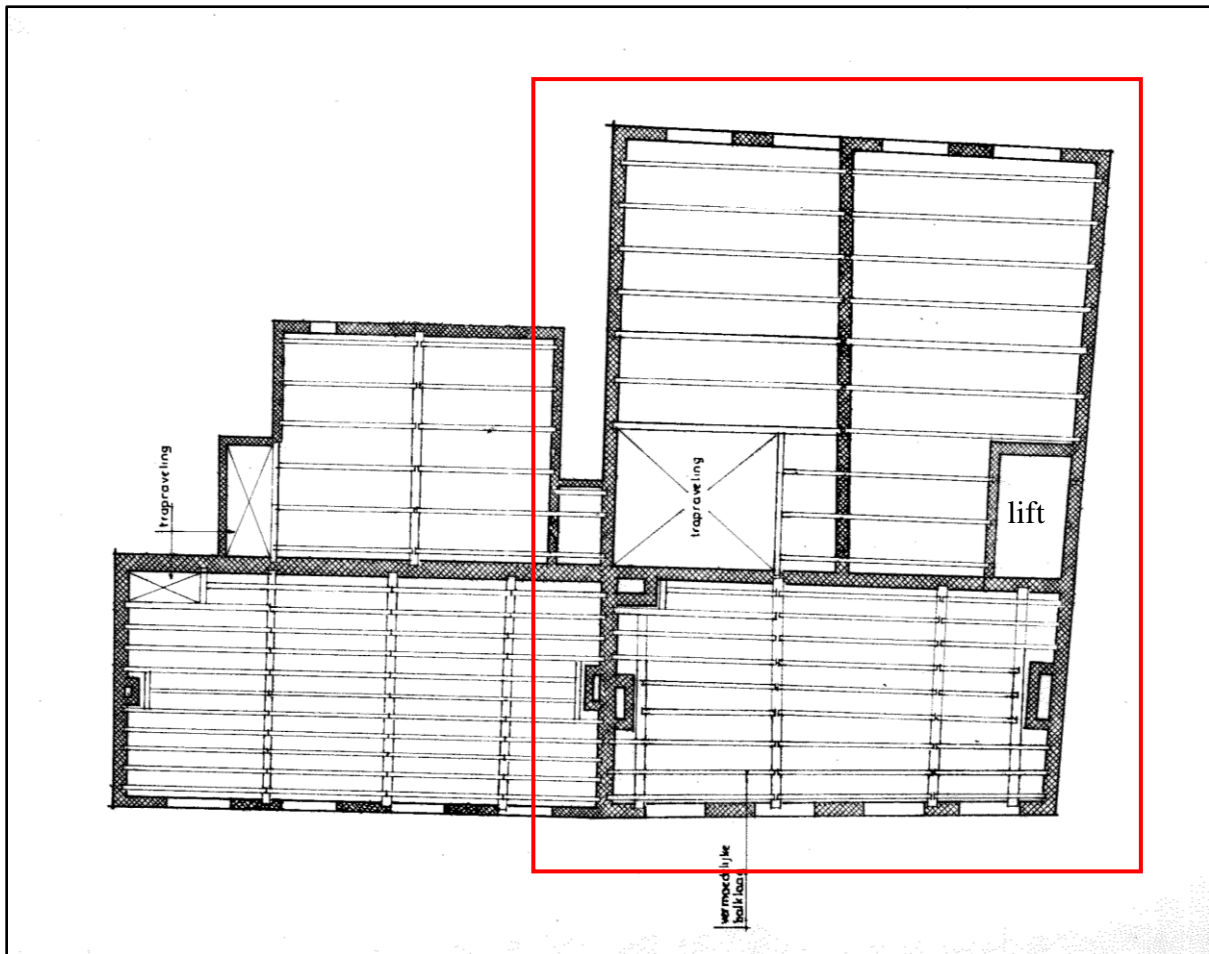
⁴¹ Zie het ontwerp voor herstel en reconstructie van de stucplafonds in het trappenhuis van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom uit 1981 (Archief Stadsherstel, tekening nr. 264-W65).

De gewijzigde plattegrond van de eerste verdieping, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

5.3. Eerste verdieping

Op de eerste verdieping is de samenstelling uit een ondiepe voorbouw (16de en 17de eeuw) en achterbouw (18de eeuw) herkenbaar, zowel in de plattegrond als in de aard van de balklagen. Het grootste deel van deze verdieping hoort bij een appartement (circa 1980), uitgezonderd het trappenhuis en de zoldertrap.

Overzicht van de balklaag boven de eerste verdieping van Oude Molstraat 30 en 32 in bestaande toestand in 1978, tekening van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom uit 1978 (RCE, pandsdossier). Het kader markeert Oude Molstraat 32. Op deze tekening staat de lift uit 1957 nog ingetekend. Bij ontmanteling bleek de linker moerbalk te bestaan uit twee naast elkaar gelegen exemplaren.

De voorbouw is omstreeks 1980 gelijkelijk verdeeld in een woon- en slaapkamer, wellicht conform de 18de-eeuwse opzet. Beide ruimten hebben grenenhouten moer- en kinderbinten uit de late 17de eeuw. De strijk balken liggen niet tegen de kopwanden, maar vlak daarnaast als de ravelingen voor de rookkanalen. Een dubbeling van moerbalken – vermoedelijk twee strijk balken ter weerszijden van een verdwenen muur – in de slaapkamer doet een andere indeling in de 17de eeuw vermoeden. Verder zijn de moerbalken vlak boven de vensters in de voorgevel opgelegd, hetgeen een verschil in datering doet vermoeden. De voorgevel (midden 18de eeuw) is inderdaad jonger dan de balklaag (17de eeuw).

Grote delen van de balklaag – vooral kinderbinten en vloerdelen – zijn vervangen bij de restauratie. Ook de noordelijke strijk balk is vervangen, inclusief de korte kinderbinten en vloerdelen. De wanden zijn gepleisterd en gewit (1980-'82), de vloeren bekleed met dekvloeren. Tegen de noordelijke kopgevel van de woonkamer staat een 18de-eeuwse schouw, voorzien van een boezembetimmering met houten schoorsteenmantel. De spiegel in de boezembetimmering heeft een omlijsting van pilasters en kroonlijst. Deze kroonlijst sloot aan op een verdwenen plafond-afwerking (stucplafond?). Voor de schouw ligt een gietijzeren vloerplaat.

De deurkozijnen met tweepaneelsdeuren zijn aangebracht bij de restauratie van circa 1980, deels op oude locaties.

Links: de balklaag van de rechtervoorkamer op de eerste verdieping, bestaande uit moer- en kinderbalken (late 17de eeuw).

Rechts: de balklaag van de linkervoorkamer op de eerste verdieping, bestaande uit moer- en kinderbalken. De dubbele moerbalk markeert vermoedelijk de plaats van een 17de-eeuwse tussenwand.

Links: de 18de-eeuwse schouw in de rechtervoorkamer op de eerste verdieping, bestaande uit een boezembetimmering met een houten schoorsteenmantel en een spiegelkader met pilasters en een kroonlijst. Deze kroonlijst sloot aan op een stucplafond of verlaagde plafondbetimmering.

Midden: een van de vensters in de rechtervoorkamer op de eerste verdieping, voorzien van een achterzetraam.

Rechts: de balkondeur in de keuken op de eerste verdieping van de achtergevel, een herplaatste glas-paneeldeur uit de late 19de eeuw.

De achterbouw heeft een tweedeling, waarbij de rechterbeuk een diepe woonkamer bevat. De linkerbeuk is verdeeld in een trappenhuis (beschreven bij de begane grond), een zoldertrap vanaf het tussenbordes van het hoofdtrappenhuis en de dienstruimten van het appartement op de eerste verdieping (keuken, badkamer en toilet). Opmerkelijk is de lage onderruimte onder de zoldertrap.

De woonkamer is een langgerekte ruimte met een ziende enkelvoudige balklaag (midden 18de eeuw). In de balklaag zijn herstellingen te zien, onder meer de dichtzetting van een liftkoker. Verder zijn gedeelten van de balklaag vernieuwd. De vloerafwerking, wanden en tussenwanden zijn van recente datum (1980-'82 en later).

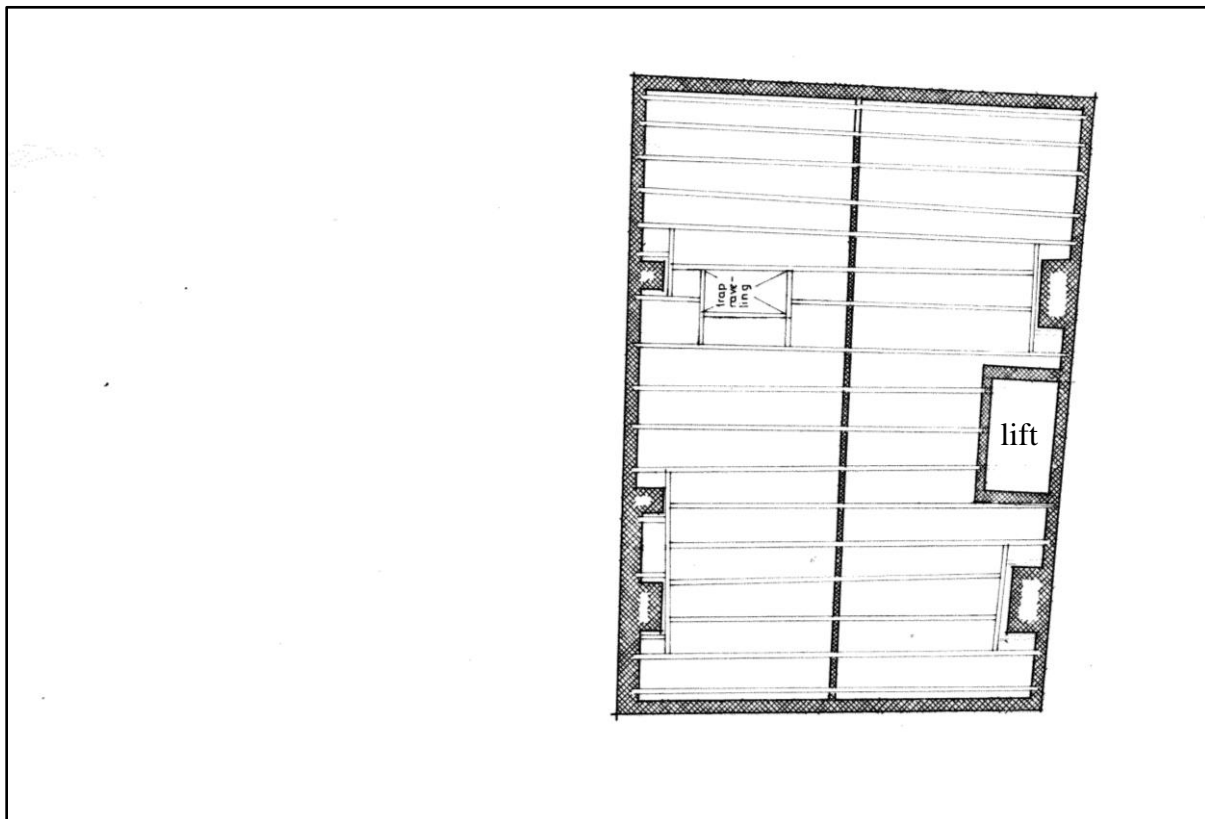
De linkerbeuk is volledig opgedeeld omstreeks 1980, waarbij een entreehal, toilet, badkamer en keuken zijn gerealiseerd. Indeling en afwerking stammen volledig uit die periode en later.

Vanuit de keuken is het terras op de aanbouw bereikbaar, toegankelijk, via een deurkozijn in de achtergevel met een herplaatste glas-paneeldeur (late 19de eeuw). Opmerkelijk is nog de zoldertrap naar het zolderappartement uit 1980-'82, die ontsloten wordt vanaf het tussenbord tussen de eerste en tweede verdieping. De ruimte onder de zoldertrap hoort als lage berging bij het appartement op de eerste verdieping.

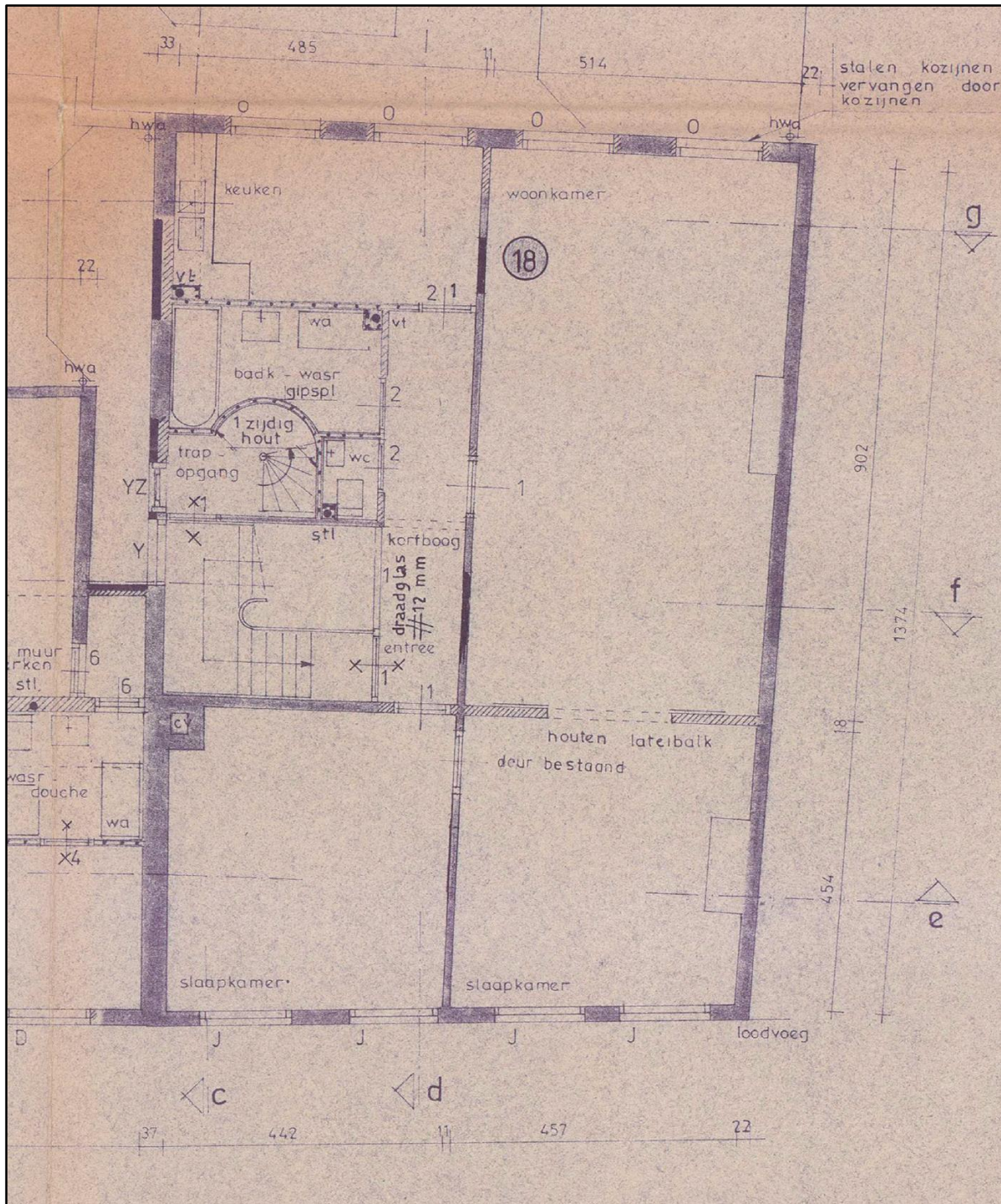

Links: overzicht van de grote rechter achterkamer op de eerste verdieping, gezien naar de voorvleugel. Links zijn enkele recente inbouwen herkenbaar.

Rechts: de enkelvoudige balklaag in de grote rechter achterkamer op de eerste verdieping (midden 18de eeuw). De ingebouwde ruimten en interieur-afwerking zijn geheel vernieuwd.

Overzicht van de balklaag boven de tweede verdieping in bestaande toestand in 1978, tekening van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom (RCE, pandsdossier). Op deze tekening staat de lift uit 1957 nog ingetekend.

De gewijzigde plattegrond van de tweede verdieping, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

5.4. Tweede verdieping

De tweede verdieping is vermoedelijk in de 18de eeuw tot stand gekomen, waarbij de indeling aansluit op die van de eerste verdieping. Vermoedelijk is de balklaag in de 19de eeuw (grotendeels?) vernieuwd, gelijk met het aanbrengen van een nieuwe kapconstructie. Deze verdieping bevat één appartement (circa 1980), uitgezonderd het trappenhuis en de zoldertrap. De indeling is gelijk aan de eerste verdieping, afgezien van de pui in het trappenhuis waarmee de overloop niet tot de publieke ruimte hoort maar het appartement.

Aan de voorzijde bevinden zich twee bijna vierkante ruimten, waarvan afwerking en verlaagde plafonds uit circa 1980 stammen. Het deurkozijn tussen beide ruimten bevat een laat-18de-eeuwse tweepaneelsdeur, voorzien van rozetjes op de hoeken van de panelen. Het kozijn is afgetimmerd met profiellijsten met bladmotief. De knieren zijn origineel. Ook de gangdeur bevat een tweepaneelsdeur, vermoedelijk uit de 19de eeuw. De rechter voorkamer heeft een schouw, voorzien van een 19de-eeuwse marmeren schoorsteenmantel en een taps toelopend rookkanaal. Vermoedelijk is sprake van een reconstructie uit circa 1980, voorzien van een herplaatste schoorsteenmantel. De brede deuropening met het deurstel dateert uit circa 1980. Ook de wand zelf dateert uit deze periode.

Links: overzicht van de linkervoorkamer op de tweede verdieping, gezien naar de voorgevel.

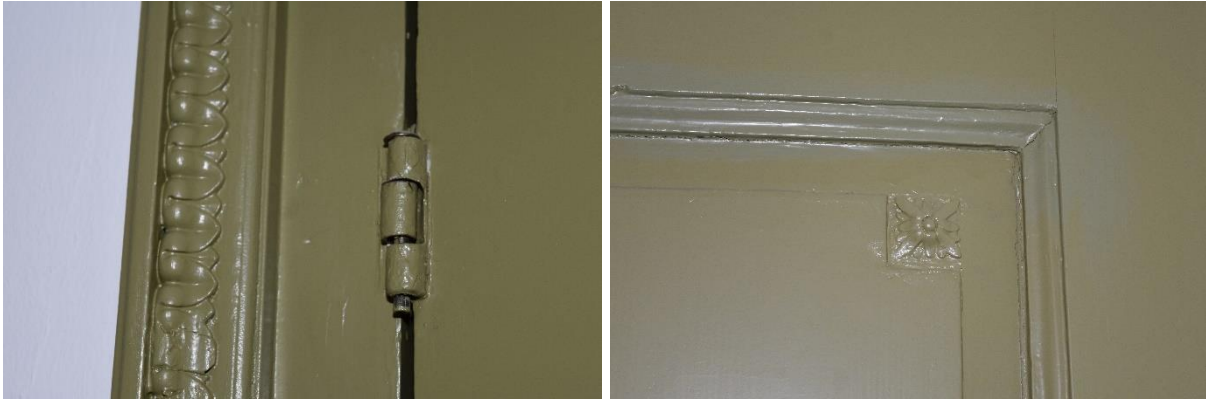
Rechts: overzicht van de grote achterkamer op de tweede verdieping, gezien naar voren. De wand met het brede deurkozijn met een stel paneeldeuren dateert uit 1980-'82. Het kozijn rechts bevat een (herplaatste?) eenpaneelsdeur uit circa 1922.

Links: de schouw in de rechter voorkamer op de tweede verdieping, vermoedelijk uit circa 1980. De laat-19de-eeuwse marmeren schoorsteenmantel is vermoedelijk herplaatst.

Midden: het deurkozijn tussen de beide voorkamers bevat een tweepaneelsdeur met hoekrozetjes, vermoedelijk uit de late 18de eeuw. De profiellijst op het kozijn is versierd met bladdecoraties. Ook de knieren zijn origineel.

Rechts: overzicht van de overloop op de tweede verdieping. Het kozijn links op de foto bevat een eenpaneelsdeur uit circa 1920, het kozijn op de achtergrond een tweepaneelsdeur uit de 19de eeuw. Beide deuren lijken herplaatst zijn.

Links: de gedecoreerde lijst op het deurkozijn tussen beide voorkamers op de tweede verdieping van Oude Molstraat 32 (late 18de eeuw). De knier is origineel, de pen is vervangen.

Rechts: detail van de paneeldeur tussen beide voorkamers, waarvan de panelen zijn versierd met hoekrozetjes.

De grote achterkamer is heringericht omstreeks 1980, waarbij de schouw vermoedelijk een nieuwe schoorsteenmantel heeft gekregen. Deze schoorsteenmantel lijkt deels samengesteld uit hergebruikte onderdelen (18de eeuw). Het nieuw geplaatste gangdeurkozijn bevat een herplaatste eenpaneelsdeur uit het eerste kwart van de 20ste eeuw (circa 1922?).

De overloop van het trappenhuis is afgescheiden door een pui, bestaande uit een hardhouten glaspaneeldeur en een venster met drie aaneengesloten achtruitsramen. De ramen lijken afkomstig uit een etalage of kast. De deur en ramen hebben een luxe materialisatie (gelakt mahoniehout?)⁴² en zeer verfijnde detaillering. De datering lijkt vroeg-20ste-eeuws of circa 1920. De verdere indeling van deze verdieping in toilet, badkamer en keuken dateert uit circa 1980, zowel voor wat betreft de indeling als afwerking.

Links: de schouw in de grote achterkamer op de tweede verdieping, voorzien van een betimmering met schoorsteenmantel. Deze betimmering lijkt van recente datum, wellicht met herplaatste onderdelen.

Rechts: de pui op de tweede verdieping van het trappenhuis, vermoedelijk uit de vroege 20ste eeuw.

⁴² De gekleurde lak maakt een precieze determinatie van het hout moeilijk.

De pui op de overloop van het trappenhuis op de tweede verdieping, bestaande uit drie aaneengesloten achtruitsramen van gelakt mahoniehout.

5.5. Zolder

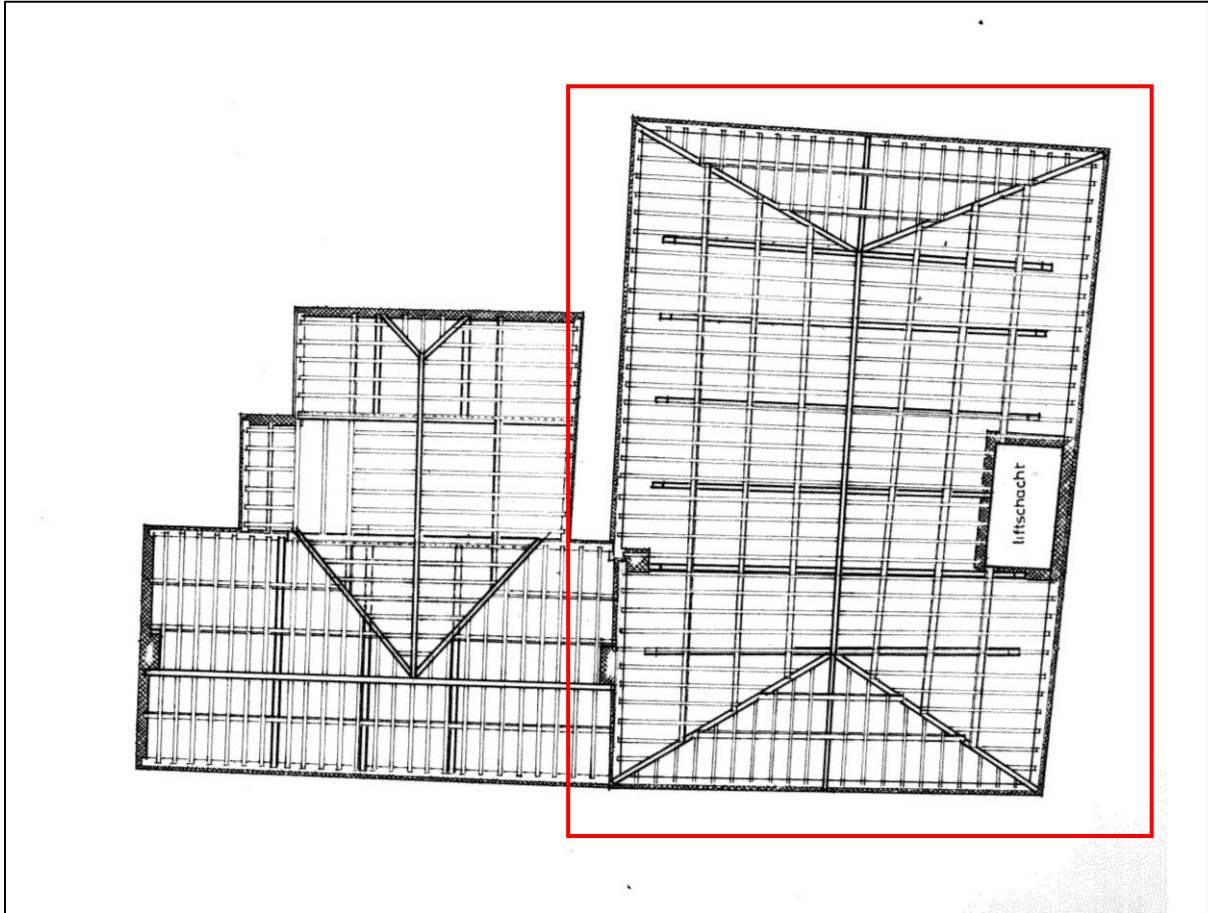
Het voorhuis heeft een eenduidige schildkap uit de late 19de eeuw, waarvan de constructie bestaat uit zes schenkel- of Philibertspanten met nokstijlen en twee soortgelijke halfspanten aan voor- en achterzijde. Alle spanten en halfspanten bestaan uit drie lagen doorspijkerde planken. Hierop liggen de gordingen, waarvan de onderste op klossen en de bovenste op steekschoren. Op de nokstijlen ligt een nokbalk. De hoeken bestaan uit kepers. De dakvlakken bestaan uit sporen, waarop geïsoleerd dakbeschot (circa 1980).

De achterste drie traveeën zijn bij de restauratie omstreeks 1980 voorzien van een tussenverdieping, waaronder twee slaapkamers en sanitaire ruimten zijn afgescheiden en waarboven een berging. De rest van de ruimte is in gebruik als woonkamer, voorzien van een keukensblok.

Het zolderappartement is toegankelijk via een spiltrap vanaf het tussenbordes tussen de eerste en tweede verdieping. Deze spiltrap dateert uit circa 1980. Onder de spiltrap is een lage bergingruimte afgescheiden voor het appartement op de eerste verdieping. Hier is ook een onderslagconstructie herkenbaar voor de spiltrap.

Overzichten van de kapconstructie, gezien naar de voorgevel (boven) en de nok (onder). De schenkel- of Philibertsantanten bestaan alle uit drie lagen planken. Op de nokstijl van het voorste spant sluit een halfspant aan, eveneens samengesteld als een schenkel- of Philibertsantant.

Overzicht van de kapconstructie van Oude Molstraat 30 en 32 in bestaande toestand in 1978, tekening van het architectenbureau Van der Sterre Peetoom (RCE, pandsdossier). Het kader markeert Oude Molstraat 32.

Links: overzicht van de spiltrap van het zolderappartement, gezien vanaf de bovenzijde. Deze spiltrap start naast het tussenbordes van de hoofdtrap tussen de eerste en tweede verdieping en landt aan op de zolder.

Rechts: de aanlanding van de spiltrap op de zolder.

6. Aanbouw op de binnenplaats

De aanbouw is een ongedeelde opslagruimte ('wijnopslag') uit 1950, toegankelijk via een drietal brede stalen deuren met glaspanelen in de langsgevel en verlicht door tussengeplaatste stalen ramen. De vloeren zijn bestraat met gele dubbelhard gebakken tegels. De zoldering bestaat uit een enkelvoudige balklaag (20 x 6 cm, h.o.h. 70 cm).

Bij de renovatie in 1980-'82 is de aanbouw door middel van stenen dwarswanden verdeeld in atelierruimten, alle met insteekvloeren. Het pleisterwerk van de achterwand is verwijderd, waarmee muurwerk van gebouwen en tuinmuren uit verschillende bouwfases in het zicht is gekomen. Veel van het muurwerk lijkt verhoogd. Een duidelijke analyse blijkt onmogelijk door gebrek aan context (in casu de andere zijde van de muur). Het achterste deel is vermoedelijk een tuinmuur van gele baksteen.⁴³ Dit deel van de muur is secundair verhoogd tot een gevelmuur in rode baksteen. Het aansluitende metselwerk aan de voorzijde in rode baksteen heeft een hoekverband met klezortjes⁴⁴, vermoedelijk een restant van een bijgebouw in de tuin van Nobelstraat 3 of 5. Het bovenste deel van die muur moet ook vervangen zijn.

In het voorste atelier zijn verschillende muurdelen herkenbaar, alle uitgevoerd in rode baksteen.⁴⁵ Ook dit muurwerk is verhoogd. In het onderste muurwerk zijn sporen van een rondboogje herkenbaar, wellicht een nis of beeldnis van een tuininrichting.

Links: de achterwand in het achterste atelier in de eenlaags aanbouw bevat een beeldnis, vermoedelijk behorende bij een tuininrichting uit de 18de eeuw. Het muurwerk bestaat uit gele baksteen.

Midden: een hoek van een verdwenen bijgebouw op het perceel Nobelstraat 3. De hoek van dat gebouw is herkenbaar aan het hoekverband met klezortjes. Rechts daarnaast sluit het muurwerk in gele baksteen aan – het muurwerk met de beeldnis.

Rechts: de achterwand van het voorste atelier, waarin muurwerk uit tenminste twee bouwfases herkenbaar is. Het linkerdeel van het muurwerk heeft een lage beeldnis (?).

⁴³ Het baksteenformaat is 16-17 x 7½-8 x 4, de tienlagenmaat is 53-53½ cm.

⁴⁴ Het baksteenformaat is 17½-18½ x 8-8½ x 3½-4 cm, de tienlagenmaat is 48-48½ cm.

⁴⁵ Het baksteenformaat is 18½-19 x 8-9 x 3½-4 cm, de tienlagenmaat is 47 cm.

De achterwand van het achterste atelier. Hier is het muurwerk van gele baksteen herkenbaar, dat links aansluit op de hoek van een bijgebouw op het terrein van Nobelstraat 3. Op deze foto is verder een dichtgezette doorgang herkenbaar. In het muurwerk rechts buiten de foto is een beeldnis herkenbaar. De muur is verhoogd.

8. Waardestelling

8.1. Rijksmonument en rijksbeschermd stadsgezicht

Het pand Oude Molstraat 32/32A-J is sinds 11 januari 1967 geregistreerd als rijksmonument nr. 17865⁴⁶, voorzien van onderstaande omschrijving:

'Pand met Lodewijk XIV gevel met zeer rijke deurpartij en kroonlijst.'

Op grond van deze omschrijving is het pand als bouwkundige eenheid geheel beschermd, zowel uitwendig als inwendig (indeling/ interieur).

Begrenzingskaart van het beschermde stadsgezicht Den Haag (https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Beschermd_Gezichten/BG1639/BEGRENZINGSKAART_aanwijzing_1639.jpg).

Bovendien ligt het pand in het rijksbeschermd stadsgezicht, besluit nummer 1639 (28 juni 1994). De Erfgoedwet uit 2016 definieert een beschermd stads- of dorpsgezicht als: *'Groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel in hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen één of meer monumenten bevinden'*. Bescherming geschiedt door middel van een bestemmingsplan, hier 'St. Jacobskerk e.o., 's-Gravenhage bestemmingsplan deels onherroepelijk in werking (vastgesteld 2013-10-17)'/ 'St. Jacobskerk e.o., gemeente 's-Gravenhage, gerechtelijke uitspraak vastgesteld (2014-07-23).'

⁴⁶ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/17865>.

Voor het beschermde stadsgezicht geldt een dubbelbestemming ‘Waarde - Cultuurhistorie’ op het perceel/ pand. Artikel 29.1 definieert de omschrijving: ‘De voor ‘Waarde - Cultuurhistorie’ aangewezen gronden zijn, behalve voor de daar voorkomende bestemmingen als bedoeld in artikelen 3 tot en met 29, mede bestemd voor behoud en bescherming van de cultuurhistorische waarden van het Rijksbeschermd stadsgezicht Centrum Den Haag, zoals beschreven in het aanwijzingsbesluit Rijksbeschermd stadsgezicht 's-Gravenhage uitbreiding van 28 juni 1994 met de bijbehorende toelichtingen opgenomen in bijlagen 2, 3, 4, 5 en 6 van het plan’.⁴⁷

Dat betekent niet dat alle onderdelen van het gebouw dezelfde cultuurhistorische waarden hebben. Daarom heeft een ‘interne waardestelling’ plaatsgevonden volgens de ‘Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek, 2009’. Daarbij zijn de ‘monumentwaarden’ van (onderdelen van) het pand vergeleken en gewogen binnen het kader van object zelf.

Dit leidt tot een classificatie in drie categorieën: hoge-, positieve en indifferente monumentwaarden. Deze classificatie geeft aan hoe belangrijk de verschillende onderdelen en aspecten zijn voor de leesbaarheid van de geschiedenis van het gebouw.⁴⁸

- Hoge monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of betekenis van het object (‘afleesbaarheid van het verhaal van het gebouw’).
- Positieve monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object.
- Indifferente monumentwaarden: deze onderdelen/ aspecten zijn van relatief weinig of geen belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

8.2. Samenvatting bouwgeschiedenis

Het Oude Molstraat 32 heeft een aantoonbare bouwgeschiedenis vanaf de 16de eeuw, toen hier een kleinschalige woning van één bouwlaag met een zadeldak evenwijdig aan de straat is gebouwd. In het voorste deel van het huis resteren hiervan onderdelen van het muurwerk (zijgevels en achtergevel), evenals vermoedelijk de gewelfde kelder. In het trappenhuis is een segmentboog van een venster vrijgelegd, behorend bij de oorspronkelijke achtergevel.

In de late 17de eeuw is het huis verhoogd met een extra verdieping en een kap, evenwijdig aan de straat. Ongetwijfeld heeft ook een uitbreiding aan de achterzijde plaatsgevonden, maar de omvang ervan is onduidelijk.

Omstreeks 1745 kreeg het huis zijn huidige hoofdvorm, door een uitbreiding aan de achterzijde, verhoging met één bouwlaag en een samengestelde kap en vernieuwing van de voorgevel. Belangrijkste onderdelen uit deze periode zijn de voorgevel in Lodewijk-XIV-stijl, de hoofdopzet van de indeling van de begane grond, eerste en tweede verdieping en het trappenhuis met een trap in Lodewijk-XIV-/ Lodewijk-XV-stijl en stucplafonds. Er zijn incidentele resten van de interieur-afwerking behouden, waaronder een schouw op de eerste verdieping. Uit een iets later periode stamt nog een deurkozijn met tweepaneelsdeur op de tweede verdieping.

Het 19de-eeuwse gebruik als bewaarschool betekende sloop van tussenwanden, interieur, het maken van doorbraken en uitbreidingen aan de achterzijde. Eén van de meest ingrijpende wijzigingen was de bouw van een grote, ongedeelde kap. De constructie met de karakteristieke houten schenkelspanten is een duidelijke aanwijzing voor de datering. Vermoedelijk verloor het trappenhuis zijn bovenlicht en lantaarn, zodat vensters in de zijgevel noodzakelijk waren. Deze hebben nog gebrandschilderd glas-in-lood uit de late 19de eeuw.

⁴⁷ <https://www.ruimtelijkeplannen.nl/viewer/view>

⁴⁸ Deze waardestelling is uitsluitend gebaseerd op de cultuurhistorische belangen van het complex, zonder rekening te houden met de bouwtechnische toestand en gebruik(er)sbelangen.

De overname van het pand door Wilhelm Richters – daarna de CV Wilhelm Richters Wijnhandel – betekende een verdergaande degradatie van het pand. Gaandeweg werd het meer en meer ruimte in het huis in gebruik genomen voor opslag, waarmee ook de personeelsruimten en dienstwoning verdwenen. Kort na de tweede wereldoorlog is het gehele perceel voorzien van een betonnen kelder, dus inclusief het bestaande woonhuis. Op het achterterrein kwam een nieuwe aanbouw tot stand. Op de begane grond kwam een doorrit tot stand, voorzien van magazijndeuren in de voorgevel. Omdat het pand al monument was ('voorloopige lijst'), leverde deze ingreep veel discussie tussen gemeente en Rijk op.

In 1976 zijn de panden Oude Molstraat 30 en 32 overgenomen door de Stichting Monumentenfonds Den Haag en Omgeving, kort daarna door de NV Stadsherstel Den Haag en Omgeving. Deze panden waren het eerste bezit van Stadsherstel, eveneens het eerste herbestemmingsproject. De panden bleken in een zeer slechte onderhoudstoestand, zodat bij herbestemming tot winkels, ateliers en appartementen meer vernieuwingen doorgevoerd moesten worden dan voorzien. Desondanks zijn het nog steeds belangrijke monumenten, zowel in de context van het beschermde stadsgezicht als vanwege de individuele cultuurhistorische waarden en de leesbaarheid van de bouwgeschiedenis.

8.3. Interne waardestelling

Deze waardestelling wordt tevens verbeeld in de waardestellingsrepresentatietekeningen in hoofdstuk 8.4.

Situering

Oude Molstraat 32 heeft hoge monumentwaarden als beeldbepalend pand in het beschermde stadsgezicht. In het stratenplan is de middeleeuwse hoofdopzet nog duidelijk herkenbaar, waarbij het smalle profiel en enigszins slingerende beloop van de Oude Molstraat herinnert aan het oorspronkelijke achterpad. De rooilijnen zijn rechtgetrokken vanaf de 16de eeuw. Het huidige gevelbeeld heeft een overwegend 18de- tot 20ste-eeuws karakter, maar bevat in zijn verkaveling, massa-opbouw en materiaalgebruik veel aanwijzingen voor een aanzienlijk oudere datering van veel panden. Dat laatste geldt ook voor het pand Oude Molstraat 32. Het perceel van Oude Molstraat 32 heeft (tenminste) sedert het midden van de 18de eeuw zijn huidige omvang, begrensd door tuinmuren, gebouwen op belendende percelen en hagen. Hieraan worden positieve monumentwaarden toegekend.

Bouwmassa

De bouwmassa van het voorhuis van Oude Molstraat 32 heeft hoge monumentwaarden, vanwege de herkenbare en afleesbare bouwfasering met een 17de-eeuwse voorbouw en 18de-eeuwse achterbouw onder een eenduidige 19de-eeuwse schildkap. Deze schildkap heeft een kenmerkende 19de-eeuwse vorm en uitvoering (inclusief constructie).

De bouwmassa van de eenlaags aanbouw heeft positieve monumentwaarden als kenmerkend voorbeeld van een midden-20ste-eeuws bedrijfsgebouw op een binnenterrein van de binnenstad.

Het portaal in de hoek van het voorhuis en de aanbouw en de bergingen hebben indifferente monumentwaarden. Deze dragen weinig bij aan het complex.

Gevels en dakdekking

De voorgevel heeft hoge monumentwaarden vanwege de gave midden-18de-eeuwse hoofdvorm, het zorgvuldige metselwerk met origineel voegwerk en een dodekoprode beschildering. De gevel heeft een bijzondere uitvoering door de plint met terugliggende borstweringen, de terugliggende metselvlakken boven de vensters van de tweede verdieping en de sierlijke hoofdgestel in Lodewijk-XIV-vormtaal. Kenmerkend voor de Hollandse Lodewijk-XIV-

stijl zijn ook de sierlijke en rijk gesneden omlijstingen van de entree en het bovenliggende venster. Het pand Oude Molstraat 32 heeft een bijzonder rijk uitgevoerde omlijsting uit het midden van de 18de eeuw. De vensters zijn origineel (hoge monumentwaarden), de ramen in 1950 gereconstrueerd naar 18de-eeuwse model (positieve monumentwaarden).

De poortdoorgang op de begane grond uit 1950 heeft positieve monumentwaarden, vanwege de zware maatvoering van het kozijn en de bij de gevel-architectuur passende uitvoering van de deuren naar 18de-eeuws model. De materialisatie is zorgvuldig gekozen.

De zijgevels hebben hoge monumentwaarden, vanwege de hoge ouderdom en afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis vanaf de 16de eeuw. De afwerking met pleisterwerk is van betrekkelijk recente datum, maar wel passend bij de 19de-eeuwse bouwfase van het gebouw. Daarom worden positieve monumentwaarden toegekend aan deze afwerking en beschildering. In de linkerzijgevel (zuidelijke zijgevel) zijn twee bijzondere vensters ten behoeve van het trappenhuis opgenomen, voorzien van gebrandschilderd glas-in-lood (late 19de eeuw). Deze hebben hoge monumentwaarden, vanwege de bijzondere uitvoering en gaafheid.

De achtergevel heeft positieve monumentwaarden. Hij is weliswaar essentieel onderdeel van de midden-18de-eeuwse hoofdopzet van het pand (bouwmasa), maar door de grondige wijzigingen van de indeling in 1948 en 1980-'82 enigszins onevenwichtig in architectuur. Alle vensters zijn vernieuwd bij de restauratie in 1980-'82 in historiserende vormen, maar niet gebaseerd op analyse van bouwgeschiedenis of een reconstructie van een oudere situatie. Deze hebben indifferente monumentwaarden.

De dakdekking is vernieuwd in 1980-'82 in Oudhollandse pannen, passend bij het karakter en de architectuur van het pand. Deze hebben positieve monumentwaarden.

De gevels van de aanbouw hebben positieve monumentwaarden, vanwege de voor de bouw-tijd (1949) kenmerkende uitvoering in gele baksteen in Noords verband en stalen deuren en vensters.

Draagconstructie

De kelders onder het perceel zijn een betonconstructie uit 1948-1949, waarin enkele oudere kelderwanden onder het voorhuis zijn opgenomen. Delen van deze kelderwanden zouden nog uit de 16de eeuw kunnen dateren en daarmee behoren bij de oudste bebouwing op het perceel. Hier past de verwachting van hoge monumentwaarden. Aan de onderstroomde funderingen van het huis worden positieve monumentwaarden toegekend.

De betonkelder is verder een eenvoudige betonconstructie uit het midden van de 20ste eeuw, die – gebaseerd op de bouwtekeningen en verbouwingstekeningen – geen of nauwelijks bijzonderheden vertoont. Hieraan worden indifferente monumentwaarden toegekend,

De balklaag boven de begane grond is onbekend. Er zijn vermoedens van samengestelde balklagen uit de late 17de eeuw (voorvleugel) en enkelvoudige balklagen uit de 18de eeuw (achterste deel van het huis). Er zijn in elk geval geen aanwijzing voor vernieuwing, zoals bij het buurpand. Daarom wordt de verwachting van hoge monumentwaarden aangegeven. Ze zijn essentieel voor de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis.

De balklaag boven de eerste verdieping heeft hoge monumentwaarden, vanwege de herkenbare 17de-eeuwse opzet van de moer- en kinderbinten in de voorkamers en de herkenbaar opzet van de enkelvoudige balklaag van de achterkamers. Deze verschillen getuigen ook van de gefaseerde totstandkoming van het huis, daarmee ook van de gefaseerde bouwgeschiedenis. De vernieuwde delen van deze balklagen hebben gelijke monumentwaarden als wezenlijk onderdeel van de hoofdopzet.

De balklaag boven de tweede verdieping lijkt vernieuwd in de 19de eeuw en moet in dat geval gelijktijdig zijn met de kapconstructie. In relatie met deze kapconstructie kunnen ook hieraan hoge monumentwaarden worden toegekend. Hij is onderdeel van de herkenbare bouwgeschiedenis.

De kapconstructie van schenkelspanten en -halfspanten en gordingen heeft hoge monumentwaarden, vanwege de bijzondere opbouw en uitvoering. Deze schenkelspanten waren gedurende een betrekkelijk korte periode in de 19de eeuw zeer populair, vanwege de grote overspanningen en goedkope samenstelling uit planken. Verhoging van arbeidskosten in de late 19de eeuw noodzaakte om minder arbeidsintensieve varianten te zoeken.

De constructie van de aanbouw bestaat uit dragende muren en enkelvoudige balklagen, waarvan bewerking en afwerking eenvoudig zijn en de toepassing veelvuldig. Hieraan worden indifferente monumentwaarden toegekend.

Indeling en interieur-afwerking

De (betonnen) kelder is reeds benoemd als onderdeel van de constructie. De indeling en interieur-afwerking is van betrekkelijk recente datum, deels uit 1980 en deels uit de vroege 21ste eeuw. Voor zover nu kon worden vastgesteld op basis van tekeningen, is sprake van indifferente monumentwaarden.

De begane grond toont nog slechts enkele restanten van de oude indeling, waaruit een 16de- en 17de-eeuwse voorvleugel en een 18de-eeuwse uitbreiding met trappenhuis en gang herkenbaar zijn. Deze wanden hebben hoge monumentwaarden vanwege de hoge ouderdom en afleesbaarheid van de bouwfaserings, zeker ook in samenhang met de 18de-eeuwse trap. In deze wanden waren enkele doorgangen uit circa 1949 aanwezig, die weer dichtgezet zijn in 1980-'82. Deze dichtzettingen dragen bij aan de leesbaarheid van de historische structuur en hebben derhalve positieve monumentwaarden.

De verdere indeling is van recente datum en heeft geen relatie met de historische structuur en indeling, zodat hieraan indifferente monumentwaarden worden toegekend.

Hoge monumentwaarden heeft het samenhangende midden-18de-eeuwse trappenhuis, waarvan de eikenhouten trap (overgang Lodewijk-XIV en XV), lambriseringen en stucplafonds (deels gereconstrueerd) hoge monumentwaarden hebben. De marmeren vloer op de begane grond is een bijpassende afwerking (herlegd). Hier bevindt zich ook een marmeren wasbakje, dat als passend inrichtingselement hoge monumentwaarden heeft. De vensters met gebrandschilderd glas-in-lood zijn bijzondere toevoegingen uit de laat-19de-eeuwse bouwfase, die eveneens hoge monumentwaarden hebben. Hoge monumentwaarden geldt ook voor de beide 18de-eeuwse paneeldeuren op de begane grond, die qua uitvoering en materialisatie passen bij het trappenhuis. De pui op de tweede verdieping lijkt onderdeel van de herinrichting van 1949, maar wel met hergebruik van oudere onderdelen. Zowel de paneelglasdeuren als de ramen hebben hoge monumentwaarden, vanwege de bijzondere uitvoering ('meubelkwaliteit') en als herinnering aan de representatieve ruimten van Richters wijnhandel. Deze firma was een belangrijke gebruiker van het pand gedurende een groot deel van de 20ste eeuw (1922-1975).

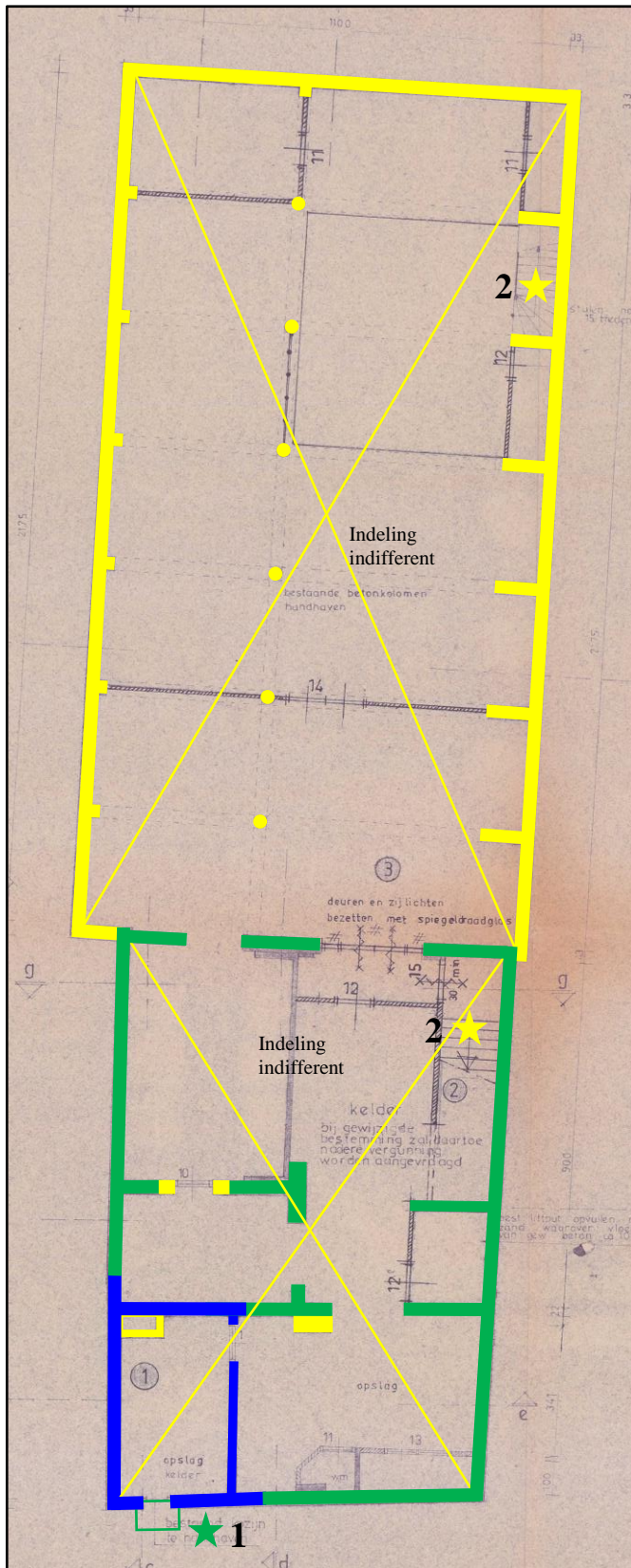
Op de eerste verdieping hebben alleen de dragende wanden en het trappenhuis hoge monumentwaarden, aangezien die de opbouw van het huis uit een voorvleugel en de achterbouw herkenbaar maken (onderdeel van de afleesbare bouwgeschiedenis). De interieur-afwerking van het trappenhuis is reeds benoemd als onderdeel van de begane grond (hoge monumentwaarden). Van de interieur-afwerking is alleen de schouw met schoorsteenmantel en boezembetimmering in de rechtersvoorkamer van belang. Deze 18de-eeuwse schouw heeft hoge monumentwaarden als onderdeel van één van de hoofdbouwfases van het huis.

Op de tweede verdieping hebben alleen de dragende wanden en het trappenhuis hoge monumentwaarden, aansluitend op de opbouw van het huis uit een voorvleugel en achterbouw (onderdeel van de afleesbare bouwgeschiedenis). In de interieur-afwerking zijn van belang, het laat-18de-eeuwse deurkozijn met tweepaneelsdeur, de 19de-eeuwse tweepaneelsdeur en de een-paneelsdeur uit de vroege 20ste eeuw. Het 18de-eeuwse kozijn met paneeldeur heeft een bijzondere uitvoeringskwaliteit en is zeldzaam. De beide laatstgenoemde exemplaren zijn herplaatst, het zijn herinneringen aan de rijkere interieur-afwerking. Ook de marmeren schoorsteenmantel in de rechter voorkamer heeft hoge monumentwaarden als een van weinige interieur-onderdelen uit de late 19de eeuw, vooral vanwege de herkenbaarheid van de oorspronkelijk indeling en de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis. De herplaatste of gereconstrueerde houten schoorsteenbetimmering in de grote achterkamer heeft positieve monumentwaarden, vanwege de herkenbaarheid van de oorspronkelijke indeling.

De zolder heeft hoge monumentwaarden vanwege de (zichtbare) kapconstructie, zoals hiervoor reeds benoemd. De tussenvloer, indeling en afwerking zijn van recente datum en vertonen geen bijzonderheden. Deze hebben indifferente monumentwaarden.

8.4. Waardestellingsrepresentatietekeningen

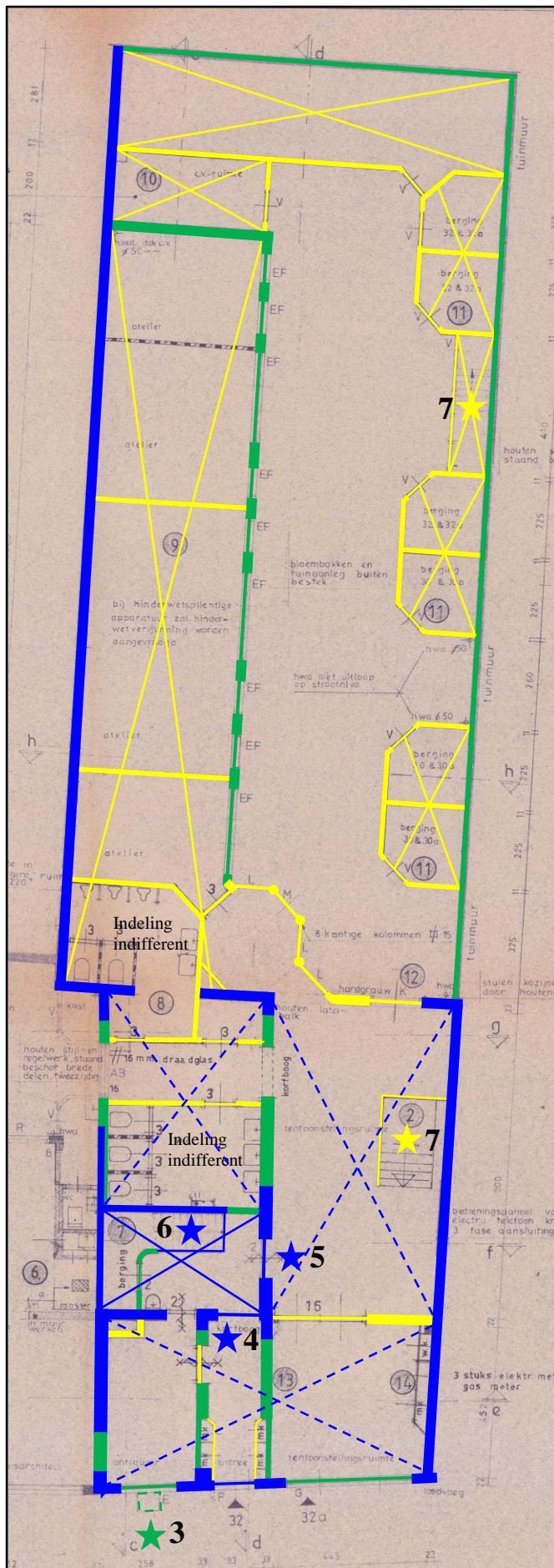

De gewijzigde plattegrond van de kelder, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

Ingetekend is de classificatie in hoge, positieve en indifferente monumentwaarden op basis van analyse van de bouwtekeningen. De indeling en interieur-afwerking zijn geheel vernieuwd (indifferente monumentwaarden). Deze tekening kan alleen worden gebruikt in samenhang met de tekst van hoofdstuk 8.2.

De cijfers verwijzen naar:

- 1. Koekoek met rooster*
- 2. Betonnen keldertrap*

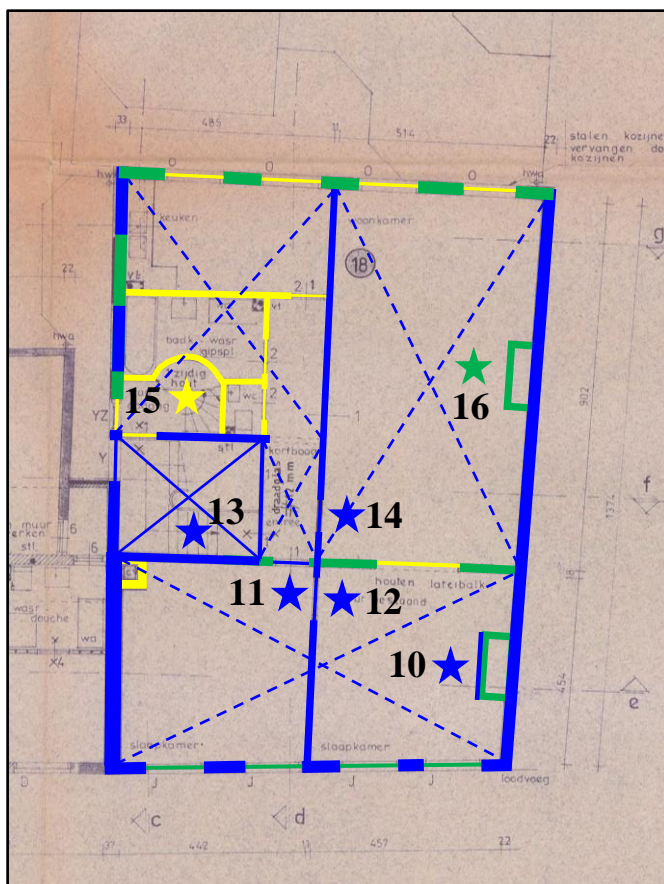
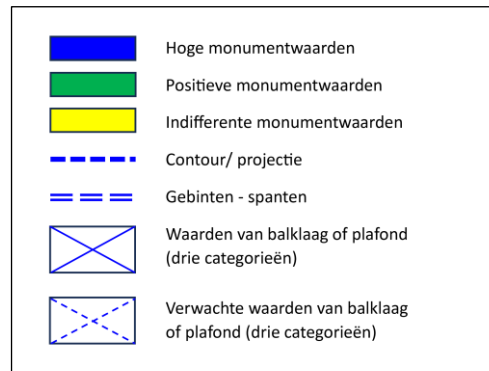
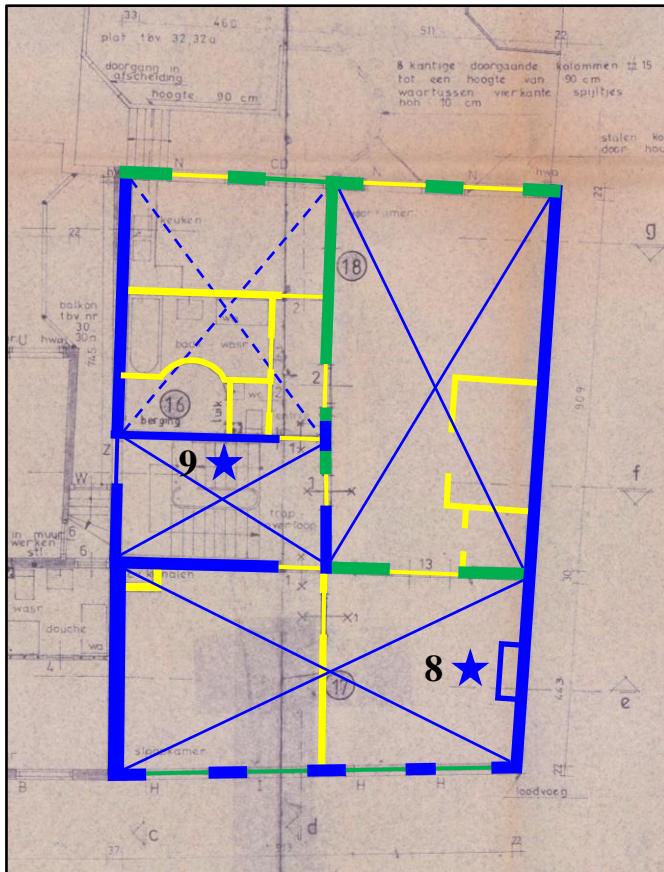
	Hoge monumentwaarden
	Positieve monumentwaarden
	Indifferente monumentwaarden
	Contour/ projectie
	Gebinten - spanten
	Waarden van balklaag of plafond (drie categorieën)
	Verwachte waarden van balklaag of plafond (drie categorieën)

De gewijzigde plattegrond van de begane grond, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdosier).

Ingetekend is de classificatie in hoge, positieve en indifferente monumentwaarden. De balklagen hebben hoge monumentwaarden/ verwachting. Deze tekening kan alleen worden gebruikt in samenhang met de tekst van hoofdstuk 8.2.

De cijfers verwijzen naar:

3. Koekoek met rooster
4. Deur tussen gang en trappenhuis, herplaatste marmeren gangvloer
5. Eikenhouten deur
6. Trappenhuis, trap, marmervloer, marmeren wasbakje tegen de wand, lambriseringen en stucplafonds
7. Keldertrappen

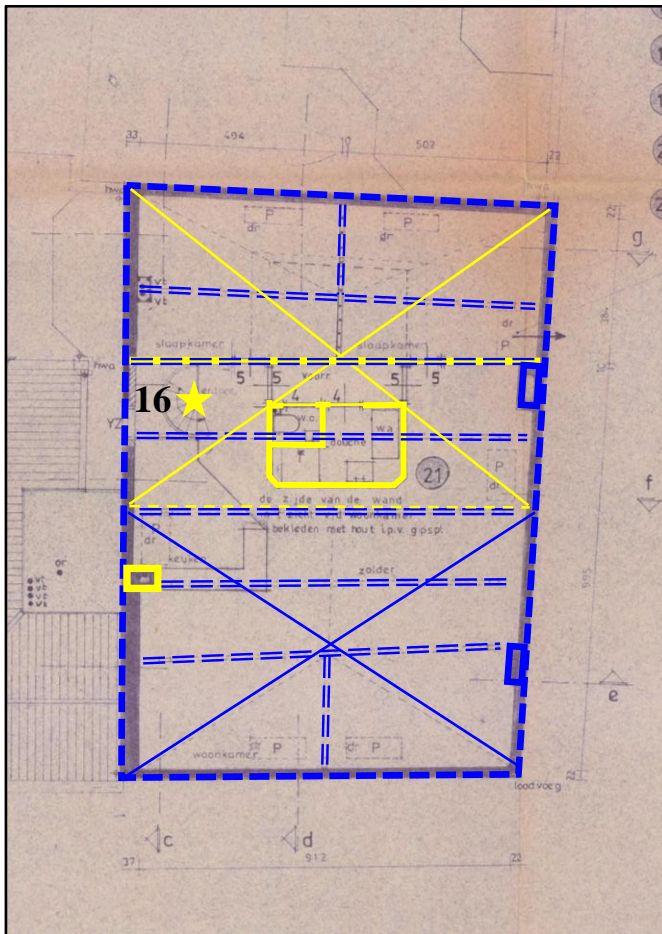

De gewijzigde plattegrond van de eerste verdieping (boven) en tweede verdieping (onder), uitsneden uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier).

Ingetekend is de classificatie in hoge, positieve en indifferente monumentwaarden. De balklagen hebben hoge monumentwaarden/verwachting. Deze tekening kan alleen worden gebruikt in samenhang met de tekst van hoofdstuk 8.2.

De cijfers verwijzen naar:

8. Schouw met boezembetimmering en schoorsteenmantel
9. Trappenhuis, trap, lambriseringen en stucplafonds
10. Marmeren schoorsteenmantel (19de eeuw)
11. Paneeldeur, 19de eeuw (herplaatst)
12. Kozijn met paneeldeur, late 18de eeuw (originele locatie)
13. Trappenhuis, trap, lambriseringen, pui op bovenste overloop en stucplafonds
14. Paneeldeur, circa 1922 (herplaatst)
15. Zoldertrap
16. Schoorsteenmantel met hergebruikte onderdelen

	Hoge monumentwaarden
	Positieve monumentwaarden
	Indifferente monumentwaarden
	Contour/ projectie
	Gebinten - spanten
	Waarden van balklaag of plafond (drie categorieën)
	Verwachte waarden van balklaag of plafond (drie categorieën)

De gewijzigde plattegrond van de zolderverdieping van Oude Molstraat 32, uitsnede uit het restauratieplan van architectenburo Van der Sterre Peetoom uit december 1978 (RCE pandsdossier). Ingetekend is de classificatie in hoge, positieve en indifferente monumentwaarden. Deze tekening kan alleen worden gebruikt in samenhang met de tekst van hoofdstuk 8.2.

*De cijfers verwijzen naar:
17. Zoldertrap*

9. Gebruikte literatuur en bronnen

Literatuur

- L. Molhuysen, H. Rosenberg en C.J.J. Stal, *Graven in het verleden*, 's-Gravenhage 1982.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorisch Onderzoek, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed*, Den Haag 2009.
- A. Steegh, Monumentenatlas van Nederland 1100 Historische Nederzettingen in kaart, Zutphen 1985 (2de druk).
- *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel III. De provincie Zuidholland*, Utrecht 1915.

Internetsites

- https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Beschermde_Gezichten/BG1639/
- <https://indebuurt.nl/denhaag/gids/>
- <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/17865>
- <https://www.ruimtelijkeplannen.nl/viewer/view>
- www.topotijdreis.nl

Archiefbronnen

- Gemeente Den Haag, bouwarchief en bouwarchief/ microfiches
- HGA beeldbank (<https://haagsgemeentearchief.nl/mediabank/beeldcollectie/>)
- Kadaster (kadastrviewer)
- Rijksdienst voor het cultureel Erfgoed (RCE), pandsdossier
- RCE, beeldbank (<https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/beeldbank>)
- Stadsherstel Den Haag: tekeningen, correspondentie en foto's (archief Stadsherstel)

